

T. C.

MALTEPE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI

KLİNİK PSİKOLOJİ

**ZORBALIK YAPAN VE ZORBALIĞA MARUZ KALAN
ÇOCUKLARIN KİŞİLİK ÖZELLİKLERİNİN
KARŞILAŞTIRILMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

RÜYA ÇAĞRI

071106116

İstanbul, Aralık 2010

**T. C.
MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI
KLİNİK PSİKOLOJİ PROGRAMI**

**ZORBALIK YAPAN VE ZORBALIĞA MARUZ KALAN
ÇOCUKLARIN KİŞİLİK ÖZELLİKLERİNİN
KARŞILAŞTIRILMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

RÜYA ÇAĞRI

060209018

**Danışman Öğretim Üyesi:
Yrd. Doç. Dr. Figen KARADAYI**

İstanbul, Aralık 2010

T.C. Maltepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

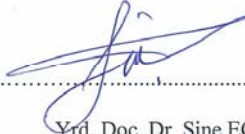
04.10.2010 tarihinde tezinin savunmasını yapan Rüya ÇAĞRI'ya ait "Zorbalık Yapan ve Zorbalığa Maruz Kalan Çocukların Kişilik Özelliklerinin Karşılaştırılması" başlıklı çalışma, Jürimiz Tarafından Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı Klinik Psikoloji Tezli Yüksek Lisans Programında Yüksek Lisans Tezi Olarak Kabul Edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Figen KARADAYI
Başkan
(Danışman)

Yrd. Doç. Dr. Alev YALÇINKAYA
(Üye)

Yrd. Doç. Dr. Sine EĞECİ
(Üye)

ÖNSÖZ

Araştırmamıza katılarak kendilerine ilişkin özel bilgileri, araştırmada kullanmak üzere bizimle paylaştıkları için sevgili öğrencilere, özellikle teşekkür ederim.

Bu araştırmanın planlanmasından raporlaştırılmasına kadar geçen süre içerisinde, sabır ve desteğini her an hissettiğim değerli Hocalarım Yrd.Doç.Dr. Figen KARADAYI ve Yrd.Doç.Dr. İlke Sine EĞECİ'ne katkılarından dolayı sonsuz teşekkür ederim. Araştırmamda kullandığım 16PF kim kişilik envanteri'nin kullanımı ve değerlendirmesinde yardımlarını eksik etmeyen Davranış Bilimleri Enstitüsü'ne ve Emre KONUK'a özellikle teşekkür ederim.

Çalışmam da, desteği, yardımları ve sabırları ile hep yanımda olan aileme ve arkadaşlarıma çok teşekkür ederim.

Rüya ÇAĞRI

Aralık, 2010

ÖZET

Araştırma, zorbalık döngüsünde zorba ve kurban olarak yer alan çocukların kişilik boyutlarının akran zorbalığına etkisini belirlemek amacıyla tanımlayıcı ve karşılaştırmalı bir yapıda tasarlandı.

Araştırma verileri, 2009 bahar döneminde, İstanbul İlinde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı dört ortaokuldan, 6. 7. ve 8. Sınıflara giden 1930 öğrenciden elde edildi. Veriler, yüzdeler dağılımı ki-kare ve t testi ile incelendi. 16PF-KİM Kişilik Envanteri, Akran Tercihi Sosyometri tekniği ve Kişisel Bilgi Formu, Araştırmada kullanılan bilgi toplama araçlarıydı. Araştırma sonuçlarına göre toplam 1930 öğrencinin %7 si zorba iken %7,5 i kurban olarak belirlendi. Cinsiyet ve yaş zorba ve kurban olma ile ilişkili bulundu.

Zorba ve Kurban olan çocukların 16PF kişilik faktörleri puanları bakımından ise: Zorbalar, kurbanlara nazaran, Strese Tolerans, Baskınlık ve Gerçekçilik faktörlerinde daha yüksek puan alırken, kurbanlar, zorbalara nazaran, Kurallara Bağlılık, Mükemmeliyetçilik, Ketumluk ve Oto Kontrolde daha yüksek puan aldılar. 16PF-KİM Kişilik Faktörlerine dayalı bulgular, çocukların zorbalık yapma ve zorbalığa uğramada belli kişilik özelliklerinin rol oynayabileceğini gösterdi.

Anahtar Kelimeler: Zorbalık, Kişilik Boyutları

ABSTRACT

The research was designed as a descriptive and comparative study in order to determine the effect of children's personality dimensions on peer bullying in relation to the roles of children in the bullying cycle as bullies and victims.

The research was conducted in the 2009 spring term from 1930 6th, 7th and 8th grade students in four middle schools. All was state schools which were bounded to Ministry of National Education (Milli Eğitim Bakanlığı) in Istanbul. The data was analyzed with percentage distribution, chi-square and t tests. "Standardized 16PF Adolescent Personality Questionnaire (APQ)", "Peer Nomination" and "Personal Data Form" were used as data collection tools in the research. Results revealed that of the total 1930 students: 7 % of the students were pure bullies, 7.5 % were pure victims. Gender and age were associated with being bully and victim. Regarding scores of APQ personality factors of children as bullies and victims; bullies, in comparison to victims, scored high on Emotional Stability, Dominance and Tough-Mindedness and victims, in comparison to bullies, scored high on Rule-Consciousness, Perfectionism, Privatness and Self-Control. Findings concerning the relationship between bullying and 16PF personality factors indicated that certain personality characteristics increase the probability of being victimized by peers and bullying peers.

Key words: Bullying, Personality Dimensions

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	
ÖNSÖZ.....	ii
ABSTRACT	iii
ÖZET	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
TABLOLAR LİSTESİ	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	x
BÖLÜM I.....	1
GİRİŞ.....	1
1.1. Zorbalık.....	7
1.1.1. Zorbaların Özellikleri.....	9
1.1.2. Mağdurların Özellikleri.....	10
1.1.3. Zorba/Mağdurların Özellikleri.....	13
1.1.4. Bir Grup Süreci Olarak Zorbalık.....	14
1.1.5. Zorbalık İle İlgili Değişkenler.....	16
1.1.5.1. Sıklık.....	16
1.1.5.2. Yer.....	17
1.1.5.3. Cinsiyet.....	17
1.1.5.4. Yaş.....	18
1.1.5.5. Aile.....	19
1.1.5.6. Arkadaşlık.....	20
1.2. Kişilik.....	21
1.2.1. Biyolojik ve Sosyal Perspektif.....	22
1.2.1.1. Biyolojik Etki.....	22
1.2.1.2. Sosyal Etki.....	23
1.2.2. Genetik ve Çevre Etkisi.....	24
1.2.3. Kişilik Kuramları.....	27
1.2.4. Zorbalık Olgusu Ve Kişilik.....	29
1.4. Araştırmanın Amacı Ve Hipotezleri.....	32
1.5. Araştırmanın Önemi.....	34
BÖLÜM II.....	36
YÖNTEM.....	36
2.1. Örneklem.....	36
2.2. Veri Toplama Araçları.....	38
2.2.1. 16pf-KİM Kişilik Envanteri.....	38
2.2.2. Zorba ve Mağdur Belirleme Anketi.....	50
2.2.3. Sosyo Demografik Anket.....	50

2.3. İşlem.....	51
BÖLÜM III.....	52
BULGULAR.....	52
3.1. Demografik Bulgular.....	52
3.2. 16pf-KİM Kişilik Envanteri Bulguları.....	54
BÖLÜM IV.....	57
TARTIŞMA.....	57
KAYNAKLAR.....	66
EKLER.....	84
ÖZGEÇMİŞ.....	93

TABLÖLAR

Tablo 1. 1. Normal Akran Çatışmasıyla, Akran İstismarı Arasındaki Farklılıklar.

Tablo 2. 1. Örneklem Grubundaki Çocukların Cinsiyete ve Zorba ve Mağdur Olmalarına Göre Dağılımı

Tablo 2. 2. Örneklem Sosyo Demografik Bilgileri.

Tablo 2. 3. 16pf-KİM Kişilik Envanteri Kişilik Faktörleri Cronbach Alfa Katsayıları.

Tablo 2. 4. 16pf-KİM Kişilik Envanteri Kişilik Faktörleri.

Tablo 2. 5. Zorba ve Mağdur Çocukların Cinsiyet Değişkenine Göre Yüzelik ve Ki-kare Değerleri

Tablo 2. 6. Zorba ve Mağdur Çocukların Yaş Değişkenine Göre Yüzelik ve Ki-kare Değerleri

Tablo 2. 7. Zorba ve Mağdur Erkek Çocukların 16pf-Kim Kişilik Envanteri t Testi Sonuçları.

ŞEKİLLER

Şekil.1.1 Zorbalık Döngüsü

1.BÖLÜM

GİRİŞ

Okul dönemi çocukları arasında sıklıkla görülen zorbalık olgusu oldukça eski ve iyi bilinen bir durumdur. Bu durum birçok kişi tarafından aşına olunsa da, 1970'e dek ayrıntılı olarak araştırmalara konu olmadı. 70'lerde başlayan araştırmalar 80-90 lara dek sadece İskandinavya ile sınırlı kalmış ancak bu tarihten sonra gittikçe detaylanarak diğer ülkelerin de dikkatini çekmeye başlamıştır (Olweus 1995). Smorti ve Ciucci (2000) İtalya'da, Roland (2000) Norveç te, Olafsen ve Viemerö (2000) Finlandiya'da, Rigby (2005) Avustralya'da, Perren ve Hornung (2005) İsviçre'de, Smith ve Brain (2000) İngiltere'de, Nansel (2001) Amerika'da, Pereira (2004) Portekiz'de, Wei (2007) Tayvan'da, Kokkinos ve Panayiotou (2004) Yunanistan'da, Matsuda (2000) Kanada'da, O'Moore (1995) İrlanda'da, Ortega ve Lera (2000) İspanya'da, Kepenekçi ve Çinkır(2005), ve Kapçı (2004) Türkiye'de zorbalığı incelemeye başlayarak zorba, mağdur ve olayın tanıkları üzerindeki olası etkilerine eğilip, zorbalığın sadece yaygın bir olay olmadığını, ayrıca uzun süreli etkileri olduğunu da ortaya çıkardılar.

Akran istismarı ya da zorbalık (bullying) olarak adlandırılan araştırmalarda zorbalığı yapan kişiye genellikle zorba (bully), zorbalığa maruz kalan kişiye de kurban (victim) veya mağdur denmektedir. Bir diğer grup çocuk ise bazen zorbaca davranışlar sergilemekte, bazen de zorbalığa maruz kalabilmekte ve bunlar da "zorba/kurban" (bully/victim) olarak adlandırılmaktadır (Seals ve Young, 2003). Bir başka araştırmacı ise zorbalık olayının iki kişi arasında geçmediğini sınıftaki tüm çocukların bu olayda görevleri olduğunu ortaya koymuştur (Salmivalli, 1999). Bu çalışmada zorbalığa uğrayan, mağdur ve kurban ifadelerini aynı anlamda kullanılmıştır.

Fiziksel (vurma, itme, yaralama, canını acıtma), sözel(alay etme, aşağılama ve isim takma), sosyal manipülasyon (dedikodu çıkarma ve bilerek aktivitelerden dışlama) ve mala zarar verme (eşyalarını alma veya kırma) gibi birçok biçimde olabilen zorbalık akranlar arasında meydana gelen ve üç temel ögesi olan bir saldırganlık olarak tanımlanır: kastîdir, zaman içinde tekrarlanır ve zorba ile kurban arasında güç dengesizliği vardır (Olweus, 1988). Olweus (1988) tarafından geliştirilen bu tanım zorbalığı, akran saldırganlığının, arkadaşça alay etme veya bir defaya mahsus kavgaya gibi formlarından ayırır. Tanımlanan bu üç öge zorbalığı potansiyel bir zarar verici yapar (Craig ve Pepler 2007). Kurbanlar, kendilerinden daha güçlü biri tarafından tekrar eden bir biçimde incitilip korkutulunca kurban rolünü kabul etmeyi ve diğerlerine güvenmemeyi öğrenebilir. Devam eden kurbanlaşma çocuğun gelişmesinde ve ileriki yaşlarında ciddi etkilere sahip olabilir (Fosse, 2006). Akranlarının gözünü korkutmak için güçlerini kötüye kullanan zorbalılar bu tarz bir sosyal kontrol stratejisini bir kalıp olarak ömür boyunca kullanabilirler.

Tüm okullarda ve tüm sınıf düzeylerinde meydana gelen ancak ülkeden ülkeye ve okuldan okula değişiklik gösteren zorbalık her ne kadar evrensel bir fenomen olsa da cinsiyet, yaş ve sosyal destekle alakalı olarak kültürel değişimler göstermektedir. Çin gibi kolektivist toplumlarda çocuklar, İngiltere, Kanada ya da Amerika gibi bireysel toplumlara nazaran daha az çatışma yaşayıp, daha çok işbirliği gösteriyorlar ancak şunu belirtmek gerekir ki, zorbalık değişmez bir biçimde bütün okullarda görülür (Eslea ve ark 2003; Kepenekçi ve Çınkır, 2005) ve zaman içinde istikrar gösterir (Olweus 1995; Sourander, Helstela, Helenius ve Piha, 2000; Salmivalli, Lappalainen ve Lagerspetz, 1998).

Zorbalılar saldırgan ve saldırganlığın kullanılmasına olumlu bakan, empati kurmakta zorluk çeken, baskınlık kurma ihtiyacı duyan, fiziksel olarak akranlarından daha güçlü (Olweus 1988) ve kavgacı olup (Tezer, Yıldırım, ve Çileli, 2005) dürtü ve duygusal kontrol problemleri olan (Coolidge, DenBoer ve Segal, 2004) çocuklardır. Zorbalılara göre daha çok sayıda olan mağdur çocuklar ise arkadaşları tarafından pek de sevilmeyen (Eslea ve ark., 2003), fiziksel olarak zayıf (Card ve Hodges, 2008; Olweus, 1995), benlik saygısı düşük (Card ve Hodges, 2008; Delfabbro, ve ark., 2006; O'Moore ve Kirkham, 2001), kaygılı, depresif (D'Esposito, 2006;

Kapcı,2004), mutsuz (Jankauskiene, Kardelis, Sukys, Kardeliene, 2008) ve baş etme becerileri düşük olup zayıf aile ilişkilerine sahipler (Cassidy, 2008).

Zorbalık yapmada kızlara nazaran erkekler daha fazla iken (Eslea ,ve ark., 2003; Juvonen, Graham ve Schuster, 2003; Karatzias, Power ve Swanson, 2002; Matsuda, 2000; Salmivalli, Lagerspetz, Björkqvist, Osterman ve Kaukiainen, 1996a; Totan, 2008), mağduriyette bu oran farklı araştırmalarda farklı sonuçlar ortaya koymaktadır (Alikaşifoğlu, Erginöz, Ercan, Uysal, Kaymak ve İlter, 2004; Cassidy, 2008; Dempsey, Fireman ve Wange 2006; Kokkinos ve Panayiotou, 2004; O'Moore ve Kirkham 2001; Olweus, 1988).

Zorbalık saldırganlığın bir alt boyutu veya bir türü olarak tanımlanır ve çoğu araştırmacı tarafından bu bağlam içerisinde incelenip tartışılır (Craig ve Pepler, 2003; Glew, Fan, Katon, ve Rivara, 2008; Marini, Dane ve Bosacki, 2006; Neto, 2005; Nansel, ve ark.,2001; Olweus, 1988;2003; Pellegrini, Bartini ve Brooks, 1999; Perry, Kusel ve Perry, 1988; Roland ve Idsoe, 2001; Roland, 2002; Salkind, 2002; Spielberg, 2002; Van Der Wal, De Wit ve Hirasing, 2003). Saldırganlığın bir türü olarak normal akran çatışmasından ayrılan zorbalık hem zorbalık yapan, hem de zorbalığa maruz kalan için gerek kısa süreli gerekse uzun süreli sosyal ve psikolojik etkilerde bulunarak çocukların gelişimini derinden etkilemektedir (Alikaşifoğlu, Erginöz, Ercan, Uysal ve Kaymak, 2007; Baldry ve Farrington, 2000;Fekkes, Pijpers ve Verlove- Vanhorick, 2004; Fekkes, Pijpers, Frederiks, Vogels, ve Verloove- Vanhorick 2006; Fleisher ve Schwartz, 2003; Fosse, 2006;Forero, McLellan, Rissel ve Bauman, 1999; Kaltiala-Heino, Rimpela, Marttunen, Rimpela ve Rantanen, 1999; Kapcı, 2004; Kumpulainen ve ark., 1998; Kumpulainen ve Rasanen, 2000;Marini ve ark., 2006; O'Moore ve Kirkham, 2001; Yıldırım, 2007).

Yapılan çalışmalarda örneklem grubunu sıklıkla 6. 7. ve 8.sınıflarda okuyan çocuklardan oluşması (Alper, 2008; Atik, 2006; Coşkun, 2008; Çayırdağ, 2006; Espelage, Bosworth ve Simon, 2000; D'Esposito, 2006; Matsuda, 2000; Mohr, 2006; O'Moore ve Kirkham, 2001; Rigby, 2005; Salmivalli ve ark.1996a;1996b; Seals ve Young, 2003) zorbalık olayının sıklıkla bu yaşlarda meydana geldiğini gösterir. Eslea ve Reese (2001) 18-55 yaş grubunda geriye dönük zorbalık anıları üzerine yaptıkları araştırmada, zorbalığın en çok ergenlik dönemine denk geldiğini buldular.

Bu yaşlar kimlik oluşumunda akran etkisinin yoğunlaştığı bir dönem olması itibariyle gelişiminin önemli bir basamağıdır (Origlia ve Ouillon, 1987). Amerika’da Ulusal Okul Psikologları Birliği (The National Association of School Psychologist) yaklaşık 160.000 öğrencinin zorbalıktan korktuğu için okula gitmediğini belirtti (Fanning, 2005). İrlanda’da O’Moore (2000) okulda yaşadığı zorbalık yüzünden intihar eden bir çocuktan bahsetti ve Kapıcı (2004) her türlü zorbalığın ruh sağlığını etkilediğini ortaya koydu. Zorbalık olayı sadece mağduriyete uğrayan için değil, zorbalığı yapan için de risk unsurudur. Baldry ve Farrington (2000) zorbalığın ileriki yıllarda suç davranışı göstermede bir belirleyici olduğunu, Coolidge, ve arkadaşları (2004) çoğunlukla mağdurlarla ilişkilendirilen depresyonun zorbalarda da olduğunu buldu. Bir başka araştırma ise diğer araştırmalardan farklı olarak zorbalıların da düşük benlik saygısına sahip olduklarını gösterdi (O’Moore ve Kirkham, 2001).

Bu çalışmada zorbalık konusunun seçilmesinin bir nedeni zorbalığın kişisel ve sosyal bir sorun olması, bir diğer nedeni ise çocuklar üzerindeki uzun süreli olumsuz etkileridir (Ahmed ve Braithwaite, 2004). Van Der Wal ve ark.(2005)’nın yaptığı araştırmada depresyon ve intihar düşünceleri hem kız hem erkek kurbanlar arasında yaygın bulundu. Kokkinos ve Panayiotou (2004) zorbalık yapmanın Davranım bozukluğu ve karşı gelme bozukluğuyla ilişkili olduğunu buldu. Davranım bozukluğu özellikle önemli çünkü yetişkin anti-sosyal davranışların belirleyicisi niteliğindedir. Benzer bir araştırma yapan Coolidge ve ark.(2004) çalışmalarında, zorbalıkla psikiyatrik rahatsızlık arasında anlamlı düzeyde ilişki buldular. Kontrol grubu ile karşılaştırmalarda zorbalık davranışının (eksen-I) Davranım bozukluğu, karşı gelme bozukluğu, Dikkat eksikliği ve hiperaktivite, ve depresyon ile ilişkili ve anksiyete ile ilişkisiz bulundu. Depresyon genelde mağdurlarla ilişkilendirilirken bu araştırmada zorbalarda da yüksek çıktı. Eksen-II Bozukluklarında ise zorbalıların kontrol grubuna göre pasif-agresif, histrionik, paranoyak ve bağımlı davranışlar göstermeleri daha olası bulundu.

Juvonen ve ark.(2004) zorbalıların en düşük kurbanların ise en yüksek düzeyde depresyon, sosyal anksiyete ve yalnızlık gösterdiğini, zorba/kurbanların ise yüksek düzey depresyon ve yalnızlık ile iliklendirildiğini buldular. Kumpulainen ve ark.(1998) 5.813 İlkokul öğrencisi ile gerçekleştirdikleri çalışmalarında; Depresyon

ölçeğinde kurbanlar her iki cinsiyet için de bu ölçeğin anhedoni ve negatif benlik saygısı (kendinden nefret etme, kendini beğenmeme, kendini suçlama ve pesimist endişeler) alt ölçeklerinde tüm gruplarda en yüksek puanı aldılar. Ki burada var olan depresyonun çocukları zorbalığa daha dayanıksız yapıyor. Erkek kurbanlar negatif mod (üzgünlük, ağlama, irite olma) da en yüksek puanı aldılar. Zorba/kurbanlar kişiler arası problem ve etkinsizlik (pesimist olma, okulda zorlanma, kararsızlık)alt ölçeklerinde en yüksek puanları aldılar. Depresyon ölçeğinde zorbalar diğer gruplara göre düşük puan aldılar. Ayrıca erkekler arasında en çok psikosomatik semptom gösteren grup olduğu bulundu.

Hem zorbalar hem de kurbanlar diğerlerine nazaran ileriki yıllarda psikiyatrik semptom geliştirmeye daha yatkın. Her üç grup içinde zorbalık olayına karışma sadece şuan ki ruhsal problemlerle değil gelecektekilerle de ilişkilidir (Kumpulainen ve ark.2000). Bu kanıyı destekler biçimde Fosse (2006)'nin ayakta tedavi gören 18-55 yaş arası 160 (%20 uyum bozukluğu, %17 kişilik bzk, %14 anksiyete bozukluğu, %10 distimik, %6 yeme bzk, %3 posttravmatik stress bzk , %3 bipolar, %2 şizofreni) psikiyatri hastasıyla yaptığı çalışmasında, kişilerin %50 oranında akranları tarafından çocukluklarında zorbalığa uğradıklarını ve yine bu kişiler yüksek oranda psikiyatrik semptom, düşük benlik saygısı gösterdiğini belirtti. Bulimia kriterlerini karşılayan yetişkin kadın hastalar çocuklukta oldukça çok zorbalığa uğradığı sonucu bulundu. Yukarıda bahsedilen araştırma gösterdi ki çocuklukta kötü muamele görme bu kişilerin kişilik özellikleriyle bağlantılı. Ebeveynler tarafından şekillenen kişilik özellikleri akranları tarafından da şekillendirilmiş olabilir (Fosse, 2006).

Çocukların kendi ifadelerine dayanan boylamsal bir çalışma gerçekleştiren bir diğer grup araştırmacı depresif semptomlar hem zorbalarda hem de kurbanlarda 8 yıl ara geçse de değişim göstermediğini ve zorbalık yapmanın özellikle agresif ve antisosyal davranışlardan oluşan dışsallaştırma ile ilişkili çıkarken kurban olma depresiflik, kaygınlık, endişelilik ve yalnızlık gibi içselleştirme davranışı ile ilişkili bulundu ve bu durum kalıcı olabileceğine dair bulgular gösterdi (Sourander, Helstela, Helenius ve Piha, 2000).

Bir başka araştırmacı ise 14-16 yaş arası 16,410 öğrenci ile yaptığı çalışmada hem zorbalarda hem kurbanlarda depresyonun görölme oranını eşit olarak buldu. Depresyon değişkeni kontrol edildiğinde intihar düşünceleri zorba ergenler arasında görölüdü. Zorbalığın her iki tarafında olan bireyler artan depresyon ve intihar riski altında (Kaltiala-Heino ve ark.1999). Fekkes ve ark.(2004, 2005, 2006) ise yaptıkları araştırmada; Kurban olma ile hem Psikosomatik semptomlar (baş ve karın ağrısı, uyku problemleri, alt ıslatma, yorgun hissetme, anksiyete) hem de depresyon ve kayđı arasında güçlü bir bağlantı bulundu. Zorbalığa uğrama önemli bir stres kaynağı olduğundan yüksek rakamda sağlık şikayetlerine yol açabilir. Zorbalar ne psikosomatik belirtiler ne de depresyon belirtileri gösterdiler. Zorba/kurban olma ve depresif semptomlar arasında ilişki bulundu ayrıca karın ağrısı, kötü iştah, alt ıslatma, mutsuz hissetme hiçbir gruba girmeyenlere göre yüksek bulundu. Benzer şekilde bir diğer araştırmacı grubu, zorbalığa uğrama ile psikosomatik karın ağrısı çekme arasında doğrudan ilişki bularak, bu durum erkeklerde ve kızlarda değişmedi (Greco, Freeman ve Dufton, 2007).

Williams ve ark (1996), zorbalığa uğrama ile uyku problemleri, alt ıslatma, üzđün hissetme, karın ağrısı ve baş ağrısı gibi belirtiler arasında ilişki bularak zorbalık olayına maruz kalan çocukların bazı sağlık problemleri riski taşıyabileceğini belirttiler (Williams, Chambers, Logan ve Robinson, 1996). Son olarak, Gini ve Pozzoli (2009), zorbalık olayına bir şekilde karışmış olma ve psikosomatik şikayetler arasındaki ilişkiyi incelemek için yaptıkları meta-analiz sonucunda, her iki cinste, farklı yaş ve ülkelerde değişmeksizin, sadece zorbalık kurbanlarının değil, zorba/kurban ve zorbalarında psikosomatik sağlık problemleri riski altında olduklarını belirtti. Türkiye de ise Kapcı (2004) de mağdurlar üzerinde yaptığı çalışmada zorbalığa maruz kalma, yalnızca benlik saygısını değil, hem durumluk ve sürekli kayđı ve hem de depresyon belirtilerini etkilediğini bulmuştur.

Yukarıda bahsedilen çalışmalar zorbalığın sıradan bir akran çatışmasından daha öte hatta ciddi düzeyde sonuçları olabileceğini ortaya koymuştur. Yapılan çalışmaların çoğunda mağdur veya kurban açısından sonuçlar incelenmişse de zorbalık yapanlarında mağdurlar gibi düşük benlik saygısına ve depresif semptomlara, intihar riskine ve kötü aile koşullarına sahip olduklarını gösteren araştırmalar az değildir

(Ang ve Yusof, 2005; Coolidge ve ark., 2004; Gini ve Pozzoli, 2009; Kaltiala-Heino ve ark.1999; O'Moore ve Kirkham, 2001; Seal ve Young, 2003). Olweus (1995) çalışmalarında 6-9 sınıf düzeyinde zorba özelliklerine sahip erkek çocukların yaklaşık%35-40 ı, 24 yaşına geldiğinde en az 3 polis kaydını gerektiren suç işlemişlerdi. Zorba olarak sınıflandırılmayan çocuklarda ise bu oran %10 oldu. Bu araştırmanın sonucu zorbalık olayının sadece çocukların kendilerini değil ileride toplumu da ilgilendiren bir konu haline gelebileceğini gösterir.

Türkiye'de son yıllarda okulda görülen şiddet ve saldırganlık olaylarının artmasıyla durum toplumsal bir sorun olarak görülmeye ve saldırganlığın önüne geçilmesi için önlemler alınmaya çalışılmıştır. Bunlardan biride konunun derinlemesine araştırılmasıdır. Bu konuya eğilen akademik çalışmalar yurt dışında olduğu gibi Türkiye de görülen zorbalık olayını araştırmaya başlamışsa da henüz zorbalığın nedenleri, sonuçları ve birbiriyle ve farklı değişkenlerle olası ilişkileri üzerine hala sayıca azdır. Türkiye'de zorbalık ile ilgili yapılan çalışmalar; zorbalık sorununu cinsiyet, sosyoekonomik seviye, zorbalığa uğranan yer ve zaman, okul kültürü, psikososyal gelişim ve uyum, zorbalığın mağdurlardaki etkileri, yapılan zorbalık türü ile zorbalığa uğrandığında sergilenen davranışlar üzerinde durmuştur (Alikaşifoğlu ve ark. 2007; Alper, 2008; Atik, 2006; Bektaş, 2007; Çayırdağ, 2006; Coşkun, 2008; Güvenir, 2004; Kepenekçi ve Çinkır, 2000; Kapcı, 2004; Kartal ve Bilgin, 2008; Sarıbeyoğlu, 2007; Totan, 2008).

1.1. Zorbalık

Zorbalık konusuna dikkat çeken araştırmalar yapan ve zorbalık olayının hafife alınmaması gereken bir durum olduğunu ortaya koyan Olweus zorbalığı şöyle tanımlamıştır: Bir kişinin aralarında fiziksel veya psikolojik güç dengesizliğinin olduğu bir koşulda bir ya da birden fazla kişinin sözel veya fiziksel tekrar eden olumsuz eylemlerine maruz kalmasına zorbalık diyoruz. Kasıtlı zarar verme veya rahatsız etme, yaralama veya zarar verme girişiminde bulunması şeklinde adlandırılan olumsuz eylemler sosyal bilimlerdeki agresif davranış tanımına benzer niteliktedir. Kişiler, Fiziksel temas, kelimeler veya surat hareketleri, dedikodu yayma veya kasıtlı olarak gruptan dışlama gibi davranışlarla bu olumsuz eylemleri yerine getirmiş olurlar (Olweus, 1988). Zorbalık ayrıca güç dengesizliğinin de altını çizer

(Nansel ve ark., 2001). Asimetrik güç ilişkisi diye de adlandırabileceğimiz bu durumda, olumsuz eylemlere maruz kalan çocuklar kendilerini savunmakta zorluk çekerler. Zorbalık çoğunlukla, kurban veya mağdur tarafından belirgin bir tahriğin olmadığı bir proaktif agresyondur (Olweus, 1988; Solberg ve Olweus, 2003).

Olweus'u takip eden diğer araştırmacılar da benzer tanımlamalar yapmışlardır. Zorbalık şu üç temel elementi kapsamalıdır: kurbanı zarar verme niyeti içermesi, yapılan zorbalığın tekrarlanması ve kurban ile zorba arasında güç dengesizliğinin olması. Bunun dışında sık aralıklarla gerçekleşir ve zorbalığa uğrayan için kendini savunmak zordur (Salmivalli, Karhunen ve Lagerspetz, 1996b).

Zorbalığın iki özelliği onun karmaşıklığını anlamada önemlidir. Birincisi, zorbalık bir güç pozisyonunun dayatılmasından kaynaklanan bir agresyon biçimidir. Zorbalık yapan çocuklar her zaman kurban olanlardan daha güçlüler (Olweus, 1988; Nansel ve ark., 2001). Bu çocukların güçleri büyüklük ve güçlülük gibi fiziksel avantajlardan kaynaklanabileceği gibi baskın bir sosyal rol, akran grubu içindeki yüksek sosyal statü (popüler olma / reddedilme), sayıca çok olma (bir grup olma/ yalnız olma), ya da sistemik güç sahibi olma (ırka veya kültüre dayalı grup, cinsiyet azlığı, ekonomik olarak avantajlı olmama, ve engelli olma) gibi sosyal olarak avantajlı olmaktan da kaynaklanabilir. Güç ayrıca diğerinin obezite, öğrenme güçlüğü, seksüel yönelimi, aile geçmişi gibi zayıflıklarını bilme ve bunu kullanma yoluyla da elde edilebilir. İkinci olarak, zorbalık zaman içinde tekrarlanır. Zorbalığın her bir tekrarıyla birlikte güç ilişkisi de güçlenir: zorbalık yapan güç kazanırken zorbalığa uğrayan güç kaybeder (Craig ve Pepler 2007).

Özetle, zorbalık, devam eden fiziksel (vurma, itme), sözel (alay etme ve isim takma), sosyal manipülasyon (dedikodu çıkarma ve bilerek aktivitelerden dışlama) ve mala zarar verme (eşyalarını alma veya kırma) gibi birçok biçimde olabilir. En bilinen ayırım ise direk zorbalık(kurban ve zorba arasında açıkça meydana gelen süregelen alay ve fiziksel saldırganlık) ile dolaylı zorbalık (kurbanı hedef alan dedikodu çıkarma ve yayma) arasındadır (Ritter, 2002; Olweus, 2003). Belli bir tipine bakmaksızın tüm zorbalık olayı, bir öğrencinin, zarar verme niyeti olan ve kendinden daha güçlü diğer bir öğrencinin tekrar eden kötü davranma olayıdır.

Zorbalık önceden sanıldığı gibi çocuklar arasında görülen normal bir çatışmadan oldukça farklıdır (Tablo.1). Çatışma ve içeriğinde olabilecek saldırganlık her gelişim aşamasında görülebilir ancak bu her çatışma olgusunda bir zorba ve bir kurban olması demek değildir.

Tablo. 1. 1 Normal Akran Çatışmasıyla, Akran İstismarı Arasındaki Farklılıklar.

NORMAL AKRAN ÇATIŞMASI	AKRAN İSTİSMARI
Eşit güçler; arkadaşlık var	Güçte dengesizlik; arkadaşlık yok
Arada sırada olur	Tekrarlayıcı olumsuz hareketler vardır
Ciddi değil	Ciddidir; fiziksel ve ruhsal yaralara yol açar
Güç ve dikkat arayışı yok	Güç ve kontrol arayışı var
Belli bir kazanç arayışı yok	Güç kazanma
Pişmanlık ve sorumluluk alma vardır	Pişmanlık ve sorumluluk alma yoktur
Problemi çözmek için çaba sarf edilir	Problemi çözmek için çaba sarf edilmez
Eşit duygusal tepki	Sadece mağdurda yoğun olumsuz duygusal tepki

Kaynak: Güvenir, T. (2004). Normal Akran Çatışmasıyla, Akran İstismarı Arasındaki Farklılıklar, *Okulda Akran İstismarı*, Başak Matbaacılık Kök Yayıncılık

1.1.1.Zorbaların Özellikleri

Zorbalılar tipik olarak agresif özellik gösterirler. Bu agresyon sadece akranlara veya güçsüz olana karşı değil öğretmenlerine, ebeveynlerine ve kardeşlerine karşıda görülür. Diğer çocuklara nazaran şiddete ve şiddetin kullanılmasına yönelik daha olumlu bir bakış açısına sahipler ve çoğunlukla tepisel davranışlara sahip olup başkalarına baskınlık kurma ihtiyacı duyarlar. Empati kurmakta zorluk çeker ve bu baskınlık kurma ihtiyaçlarını kontrol edemezler. Kaygılı ve kendilerine güveni olmayan tipler değildirler. Özellikle erkek zorbalılar fiziksel gücün eşlik ettiği saldırgan kişilik örüntüleri taşırlar (Olweus, D. 1988). Akranlarına saldırdıklarında nadiren karşılık görürler (Hanish, ve Guerra, 2004). Kavgacı ve rahatsız edici olmalarının yanında işbirliğine de yanaşmazlar (Yıldırım, Tezer, ve Çileli, 2005). Menesini ve arkadaşlarının yaptığı araştırmada zorbalılar mağdurlara ve diğer çocuklara nazaran yüksek düzeylerde ahlaki çözülme gösterdiler. Bu çocuklar kendilerini bu rolde düşündüklerinde gerek kişisel sebepleri gerekse zorbalık davranışının onlara sağladığı avantajlar bu zararlı ve olumsuz davranışı haklı

çıkarmak için yeterli görüyor olabilirler. Çocuklar özellikle zorbalar benmerkezci ve bencil bir muhakemeye sahip olduklarından ve de eylemlerin kişisel fayda kısmına değer verdiklerinden yaptıklarına karşısında gururlu veya duyarsız bir his içinde olduklarını belirtmişlerdir. Zorbalar kendi olumsuz davranışlarını haklı çıkarmak için ahlaki kontrollerini kolaylıkla devre dışı bırakabiliyorlar ve bu bilişsel mekanizma da bu olumsuz davranışı pekiştiriyor. Yine bu araştırmada diğer çocuklarla karşılaştırıldığında zorbalarda sorumluluk duygusu ve ahlaki duyguların düşüklüğü ve empati düzeylerinin zayıflığı görüldü (Menesini, Sanchez, Fonzi, Ortega, Costabile, ve Feudo 2003).

Zorbalık olgusunun psikolojik ve nörofizyolojik bağlantılarının araştırıldığı diğer bir araştırmada ise zorbalar kontrol grubuna göre, tehlikelilik, agresiflik, duygusal tutarsızlık ve ketleme noksanlığı alt ölçeklerinin hepsinde yüksek skorlar aldılar. Bu durum zorbaların eksen-I bozukluklarından davranım bozukluğu, karşı gelme bozukluğu, dikkat eksikliği ve hiperaktivite ölçeklerinde aldıkları yüksek puanlarla da tutarlı. Bu bulgular zorbaların dürtü, duygusal kontrol problemleri ve de öfke yönetimi sorunları olduğunu gösterir ve agresif davranışları engelleme ve kontrol etme becerisinin eksikliği, empati eksikliği ve otoriteye karşı gelme semptomlarını paylaşırlar (Coolidge ve ark., 2004). Alkol ve sigara kullanan, okulu sevmeyen ancak arkadaş edinmede zorluk çekmeyen (Nansel ve ark., 2001; Jankauskiene ve ark., 2008), güçlü çocuklar (O'Connell 1999).

1.1.2.Mağdurların Özellikleri

Zorbalık mağdurları öğrencilerin büyük bir çoğunluğunu oluşturur ve de okul tarafından görmezden gelinirler. Çoğu uzun süreli olarak saldırılara maruz kalır. Kendilerini kurban olarak adlandıran ve algılayan çocuklar, yalnızlık, sosyal anksiyete ve düşük kendilik değeri gibi uyum zorluklarına daha dayanıksız oluyolar (Graham ve Juvonen, 1998).

Kurbanlar, okulda yalnız ve terk edilmişlerdir. Diğer öğrencilere nazaran daha kaygılı ve güvensiz olup daha temkinli, duyarlı ve sessizler. Kendileri ile ilgili daha olumsuz görüşleri olup kendilerini bir başarısızlık abidesi olarak algılıyorlar. Kendilerini salak, mahcup olarak görüp çekici olmadıklarını düşünüyorlar.

Başkalarına kendilerine güvenmeyen, değersiz kişiler olduğu imajı çizerek eğer saldırılırsa karşılık veremeyecekleri sinyali gönderiyorlar (Olweus, 1988).

Çoğunlukla mutsuz (Jankauskiene ve ark., 2008) ve utangaçtırlar (Yıldırım, ve ark., 2005). Düşük düzeyde duygusal ve sosyal uyum gösterirler, sınıf arkadaşlarıyla ilişkileri kötü olup arkadaş edinmede zorlanır ve çoğunlukla yalnızlık çekerler (Nansel ve ark., 2001).

Yapılan araştırmalarda mağdurların akademik olarak başarılı olmayıp (Delfabbro ve ark.2006; Atik, 2006) daha az problem çözme becerisine, düşük benlik saygısına (Olweus, 1995; Card ve Hodges 2008) ve zayıf aile ilişkilerine sahip oldukları ve hem ebeveynlerinden hem de öğretmenleri tarafından yeterli destek görmedikleri bulundu (Cassidy, 2008; Delfabbro ve ark., 2006). Bu durum zorbalığa uğrayan bu çocukların yalnız bırakıldıklarını ve destek olarak dayanacakları az sosyal bağlantılarının olduğunu dolayısıyla da zorbalığa daha da dayanıksız olmalarını gösteriyor. İçe dönük bir tablo çizerler ve özellikle erkek kurbanlar diğer erkek çocuklarına göre fiziksel olarak daha zayıflar (Olweus, 1995; Card ve Hodges 2008). Kaygılı, depresif (Olweus, 1995) ve düşük sosyal beceriye sahipler (Card ve Hodges 2008). Olweus (1994), iki tür kurban tanımladı: Agresif ya da kışkırtıcı kurban ve pasif kurban. Agresif kurban: Bir şekilde çabuk sinirlenen, kaygılı ve karşı saldırıda bulunanlardır. Konsantrasyonları genelde zayıftır ve zor baş edilirler. Alay etme biçimleri diğer öğrencileri rahatsız ettiğinden genelde popülerlikleri düşüktür. Sayıları pasif kurbanlara göre düşüktür. Pasif kurban: Diğerlerine boyun eğenler, fiziksel olarak zayıf olup olumsuz kişilik özelliklerine sahiptirler. Pasif kurbanlar diğerlerine göre daha kaygılı, güvensiz duyarlı, tedbirli ve sessizdirler. Dahası düşük benlik saygıları olup kendilerini çekici bulmaz ve aptal olarak hissederler. Ayrıca süregelen zorbalığa maruz kalmakla bu özellikleri pekişir ve kendilerine atfettikleri olumsuz değerlendirme artar. Bu onlarda diğerlerine karşı aşağılık duyguları hissetmelerine yol açar, ki çoğunlukla yalnız ve arkadaşsızdırlar (akt., Matsuda, 2000). Pasif ve boyun eğen kurban en yaygın olanı, tüm mağdurların %80-85 ini temsil eder. Diğerleri ise daha az araştırma konusu olmuş provakatif kurban ya da zorba/mağdur ya da agresif kurban dediğimizdir. Bu çocuklar sınıfın büyük çoğunluğu tarafından negatif tepkiyle karşılanırlar (Olweus, 2003).

Salmivalli ve arkadaşları kurbanların zorbalık olayı karşısında nasıl davrandıklarını araştırdıkları çalışmalarında üç ayrı kurban grubu tanımlanmıştır:

- a) Karşı saldırıda bulunanlar: Zorbayla çekinmeden konuşur, başka birine zarar verme girişimini başlatabilir, diğerlerini kendi yanına çekmeye çalışır, zorbaya yüz mimikleri yapar, başkalarını zorbaya dolduruşa getirir, zorbaya isim takar, onu kışkırtır, ona bağırır ve ona taktığı isimle seslenir.
- b) Çaresizler: Ağlar, bir şey yapamaz ya da söyleyemez, kaçar, ertesi gün okula gelmez, olaydan çok fazla etkilenir, okul saatleri içinde eve gider, ailesine ve öğretmenlere söylememekle tehdit edilir, ebeveynlerine durumdan bahseder
- c) Kayıtsızlar: Sakinliğini bozamaz, zorbalığı ciddiye almaz ve umursamıyormuş gibi hareket eder.

Erkek mağdurlar kızlara nazaran daha çok karşı saldırıda bulunanlar grubunda yer alırken erkek mağdurların yarısından fazlası ve tüm mağdur grubunun %70'inin zorbalık devam etmesine rağmen ya acizlik gösterdiği yada umursamaz davrandığı göze çarpar (Salmivalli ve ark., 1996b).

Kurbanlaşma sürecinde prososyal ve sosyal becerilerin düşük düzeyde olması veya hiç olmaması bir risk faktörüdür. İçselleştirme problemleri ve benlik saygısı konusu ise biraz daha kompleks bir durum öyle ki bunlar kurban olmanın belirleyicileri olmaktan çok kurbanlaşma sürecinin sonucu olarak kişinin düşük benlik saygısına ve içselleştirme problemlerine yol açıyor ve nihayetinde bu özelliklere sahip çocukları zorbalılar için kolay bir hedef haline getiriyor. Bu döngü kurbanlaşmanın zaman içerisinde neden devam ettiğini açıklar niteliktedir. Kurbanlaşma ayrıca kötü okul başarısı, okuldan kaçma ve okula gelmeme ile de da ilişkili bulundu (Card ve Hodges 2008).

Türkiye de yapılan bir araştırma ise kurbanların da dışsal denetim odağı puanları yüksek bulundu. Yine bu çalışmada kurban grubunun elde ettiği yüksek yalnızlık puanları kurbanlaşma sürecinde önemli bir belirleyici olarak bulundu (Atik, 2006). Kurbanlaşma ayrıca dürtüsellelikle de (ağlama ve bebek gibi davranma) ilişkili. Bu iki durum birbirini etkiler nitelikte olup bu tür davranışlar çocukları kurbanlaşmaya yatkınlaştırırken bir yandan da sürekli zorbalığa uğrama ve dışlanma zayıf duygusal yönetime neden oluyor olabilir (Dempsey ve ark., 2006).

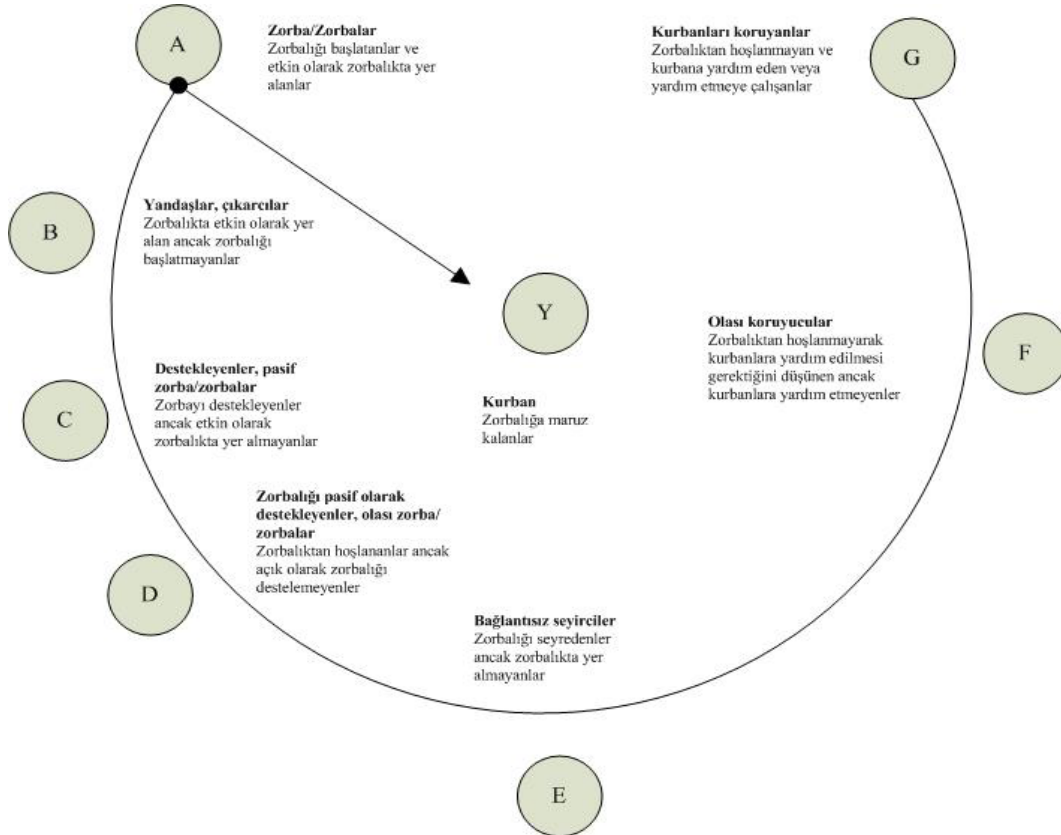
1.1.3.Zorba/mağdurların Özellikleri

Zorba ve mağdura nazaran sayıca daha az olan (Olweus, 1988; Salmivalli, 1996a) bu grupta başka çalışmalarda farklı isimler altında çalışılmıştır: Olweus bu çocukları provakatif veya agresif kurban olarak adlandırırken (Olweus 2003). Salmivalli ve ark. Karşı saldırıda bulunanlar (Salmivalli ve ark.1996a), Perry ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada, yüksek agresif kurban olarak adlandırılmıştır (Perry, Kusel ve Perry 1988). Karatzias ve ark. (2002) %4,2, Atik(2006) %6,5, Kumpulainen ve ark. (1998)%11,3, Seals ve Young (2003) %1, Nansel ve ark. (2001) %6,3 oranlarında zorba/kurban bulmuşlardır. Erkekler bu statüde de kızlardan daha çok sayıda bulunmuştur (Juvonen ve ark. 2003; Kumpulainen ve ark.,1998; Veenstra Lindenberg, Oldehinkel, DeWinter, Verhulst ve Ormel, 2005; Totan, 2008). Zorba/mağdur zorbalar gibi saldırgan karaktere sahipler (Veenstra ve ark., 2005). Bazı araştırmacılar sadece bu grubu çalışmıştır (Glew ve ark., 2008). Zorba/mağdur bazı araştırmalarda en az sevilen ve akranları tarafından en az kabul gören grup olarak bulundu (Juvonen ve ark.2003; Perren ve Hornung 2005). Bir diğer çalışmada ise zorba/mağdurların en cezalandırıcı, düşmanlı ve kötü aile davranışına maruz kaldıklarını bulmuştur (Schwartz, Dodge, Pettit, Bates, 1997). Kumpulainen ve ark.(1998) zorba/kurbanların pesimist olmada, okulda zorlanmada ve kararsızlıkta en yüksek puanları aldıklarını bildirdiler. Zorba/kurbanlar en yüksek dışsallaştırma (kavga, yalan söyleme, itaat etmeme, sinir nöbetleri ve hırsızlık) ve hiperaktivite (huzursuzluk, konsantre olamama) semptomları göstermeleri, bu grubu çoğu durumda kurbanlardan daha kötü bir konuma yerleştiriyor (Kumpulainen ve ark., 1998). Bir başka araştırmacı ise zorba/kurban statüsüne sahip çocukların en düşük benlik saygısına sahip olduğunu bildirerek, bu grubun ayrıca çalışılması gerektiğine dikkat çekti (O'Moore ve Kirkham 2001).

1.1.4. Bir grup süreci olarak zorbalık

Yapılan araştırmalarda zorbalarla mağdurları birleştiren faktörlerin onları ayıran faktörlerden daha çok bulunması onları ayrı bir grup olarak değil aynı grup içinde ele alınabileceğini gösterebilir. Bu açıdan bakıldığında zorba ve mağduru ayrı olarak çalışmaktan çok “ zorbalık fenomenini” tek bir başlık olarak incelemek daha faydalı olabilir (Karatzias ve ark., 2002), çünkü zorbalık bir bakıma bir ilişki problemidir (Craig ve Pepler, 2003; 2007).

Zorbalık konusunun derinlemesine incelenmesi bu durumun sadece zorba ve mağdur arasında geçmediğini ve bir grup süreci olduğunu gösterdi. Zorbalık bir olgu ve bir grup olarak ele alındığı araştırmalar bu olguda sınıftaki herkesin bir rolü olduğunu ortaya çıkardı (Salmivalli ve ark., 1996a). Olweus bu rolleri Şekil.1. 1 de görüldüğü gibi sınıflandırarak bu süreçte Zorba ve kurban her ne kadar en önemli pozisyona sahipse de diğer öğrenciler de önemli rollere sahip olduklarını ve de zorbalık durumuna karşı farklı tavır takınıp farklı tepkiler verdiklerini ortaya koydu.

Şekil.1.1 Zorbalık Döngüsü

Olweus, D.(2003). A Profil Of Bullying, *Educational Leadership*, 12-17

Benzer sonuçlar elde edilen bir başka araştırma da zorbalık olayına karışan çocuklar; zorba, kurban, gardiyanlar, aktif izleyiciler ve yordakçılar olarak gruplara ayrılırken (McKinnon,2001), Salmivalli ve arkadaşlarının (1996a) çalışmasında zorbalık sürecindeki katılımcı rolleri daha ayrıntılı ele alınmıştır: Zorba, sürekli olarak kurbanı saldırır ve diğerlerini de ona katılmaya zorlar. Zorba destekçisi, zorbalık esnasında orada bulunarak, görmeye gelerek ve bazen gülerken zorbalık eyleminin izleyicisi olur ve bir şekilde zorbayı uyarır ve diğerlerini akranları zorbalığa uğrarken izlemeye teşvik eder. Zorba yardımcıları, zorbalığı başlatmaz ama zorbalık bir kere başladı mı eylemde aktif rol alır, kurbanı yakalar ve tutar. Mağduru savunan, davranışları açıkça zorbalık karşıtıdır, diğerlerinin zorbalığı durdurmasında çaba sarf eder, mağdura teselli verir ve destek olur. Dıştakiler, zorbalık esnasında orada bulunmayıp hiç bir şey yapmazlar ve olaydan kendilerini tamamen soyutlarlar, her ne kadar olaya karışmasalar da zorbalığın devam etmesine bir biçimde onay verirler. Mağdur ise, zorbalığa uğrayan olarak belirlendi (Salmivalli ve ark.1996a; 1999). Katılımcıların bu rolleri ilkököl yılları boyunca değişmeden kalır ve çocukların gelecekte yaşanacak zorbalık olaylarındaki davranışlarını belirler (Salmivalli ve ark., 1998). Bu çalışmaları daha da ileri götürmek isteyen araştırmacılar zorbalık olayına katılanların statülerinin zaman içerisindeki gelişimini incelemişler ve çocukların zorbalık olayına katılım biçimlerinin stabil olmadığını, sahip oldukları statüler arasında geçişlerin olduğunu bulmuşlardır. Bu geçiş bireylerde ve onların akran ilişkilerinde zaman içerisinde oluşan değişikliklerle ilişkilidir (McGugan, 2007; Dempsey ve ark., 1999). Sınıf içerisindeki sosyal ilişkilerinin analizinde zorbalık sürecinde benzer davranışsal rolleri paylaşan çocukların birbirleriyle arkadaşlık ettikleri bulundu (McKinnon, 2001)

1.1.5. Zorbalık İle İlgili Değişkenler

1.1.5.1. Sıklık

Amerika da Ulusal Okul Psikologları Birliği her yıl yaklaşık 160,000 öğrencinin zorbalığa maruz kalma korkusu yüzünden evde kalmayı tercih ettiğini belirtti (Fanning,2005). Amerika’da, 15.686 öğrenci ile yapılan bir araştırmada öğrencilerin %30 unun zorbalık olayına karıştığı bulundu (Nansel ve ark. 2001). Olweus, 1983’te Norveç’te yaptığı araştırmada, öğrencilerin %15’ i ya zorba ya da mağdur olarak belirlendi (Olweus.1988).

Avustralya da Delfabbro ve arkadaşları (2006) çocukların yaklaşık %10 unun düzenli bir şekilde olmak üzere %50 sinin bir tür zorbalığa maruz kaldıklarını buldular (Delfabbro ve ark., 2006). Kanada’da ise gençlerin %33’ü ile %41’i ya kurban ya da zorba olarak bu olayın içinde yer alıyorlardı (Rahey, 2007). Portekiz’de Pereira ve arkadaşları (2004), %20 oranında zorbalık yapıldığını ve %16 oranında zorbalığa maruz kalındığını buldu (Pereira, Mendonça, Neto, Valente, Smith, 2004).

Tayvan’da Wei ve arkadaşlarının (2007) yaptığı araştırmada, öğrencilerin %3’ü en az bir defa zorbalığa uğradıklarını belirtmişlerdir (Wei, Melissa ve Hui-ling, 2007). Eslea ve arkadaşlarının altı ayrı ülkede (İngiltere, Çin, İspanya, Portekiz, İrlanda, Japonya) ve 48.000 çocuk üzerinde ortak geliştirdikleri çalışmalarında zorbalığa maruz kalanların oranı; İrlanda’da %5.2 den İtalya’da %25.6 arasında değişirken zorbaların oranı içinde %2.0 ila İspanya’da %19.6 arasında değişiklik gösterdi (Eslea, Morita, O’Moore, Mora-Mercha’ n, Pereira, ve Smith, 2003).

Türkiye de yapılan çalışmalarda; Kapıcı (2004) %40, Alikasıfoğlu ve arkadaşları (2007) % 30,6 ve Alper (2008) %53 oranında öğrencilerin bir biçimde zorbalığa maruz kaldıklarını buldular. Totan (2008) %32,1, Atik (2006) %32,4 oranlarında öğrencilerin bu zorbalık olayına bir biçimde dâhil olduklarını ortaya koydular. Zorbalığın türleri arasında en sıklıkla gerçekleşen sözel ve dolaylı zorbalık olduğu bulundu (Karatzias 2002; Delfabbro ve ark., 2006; Lynn Mah 2000; Matsuda 2000). Yine hoş olmayan isimler takma en çok görülen sözel zorbalık türlerinden (Rigby 2005; Taşkın, 2007). Benzer sonuçlar Türkiye de yapılan çalışmalarda da görüldü:

Kartal ve Bilgin (2008), hem öğrenci hem öğretmen hem de velilerle yaptığı çalışmasında en sıklıkla sözel (isim takma, alay etme veya kötü sözler söyleme), fiziksel (vurma veya tekmeleme) ve gruptan dışlama türünde zorbalıkların yapıldığını bildirdi. Kapıcı (2004) çalışmasında, çocukların yarıdan fazlasına arkadaşları tarafından ad takıldığını, yine yarıya yakınının hakaret ve küfre maruz kaldığını bulmuştur. Atik (2006) ve Alper (2008) yaptıkları araştırmalarda kurbanlara uygulanan zorbalık davranışının çoğunlukla sözel olduğunu gösterdiler. Kepenekçi ve Çınkır (2002), 692 öğrenci ile yaptıkları çalışmada, tüm çocukların bir biçimde zorbalığa uğradıklarını ve öncelikli zorbalık biçiminin itme iken, isim takmanın ikinci sırada yer aldığını buldular.

1.1.5.2.Yer

Yapılan araştırmalar zorbalık olayının en çok sınıfta olduğuyla hemfikir iken oyun alanı, okula gidiş yolu, koridorlar, tuvaletler ve kantin gibi alanlar araştırmalara göre değişiklik göstermektedir. Baldry ve Farrington (1999) zorbalığın en çok sınıfta, ardından koridor ve oyun alanında gerçekleştiğini, tuvaletlerde zorbalığa uğrama olayının ise erkeklerde daha yüksek olduğunu buldu. Bir diğer araştırmada çocuklara zorbalık olayının nerelerde gerçekleştiği sorulduğunda, %45 oranında oyun alanında ve %33 oranında sınıfta gerçekleştiğini bildirdiler (Mckinnon, 2001). Türkiye de yapılan araştırmalarda, Kepenekçi ve Çınkır (2006) zorbalığın gerçekleştiği yerleri çoğunlukla sınıf ardından okul yolu ve okul dışı, ardından okul koridorları ve en son okul bahçesi olarak belirledi.

Kartal ve Bilgin (2007) çocukların zorbalığa en çok sınıfta sonra sırasıyla oyun bahçesi, okula gidiş dönüş yolu, koridorlar tuvaletler ve kantinde uğradıklarına işaret etmektedir. Alper (2008) ise fiziksel zorbalığın sırasıyla %54 sınıfta, %15 koridor, %9 oyun bahçesi, %6,9 okul yolunda meydana geldiğini buldu.

1.1.5.3.Cinsiyet

Hem kızlarda hem erkeklerde görülebilen ve kişilik özelliği olarak düşünülen maskülin treyterin çocukların akranlarına karşı zorbalık yapmayı ve de saldırganlığı besleyebileceğini araştıran Gini ve Pozzoli (2006), erkeksilik ve zorbalık yapma arasında ilişki bulundu. Bunu destekler biçimde gerçekleştirilen araştırmaların

birçoğunda zorbalık yapmada erkekler değişmez bir biçimde daha fazla sayıda zorbalık eylemlerine katılırken kızların sayısı göreceli olarak daha az bulundu (Alper, 2008; Atik, 2006; Baldry ve Farrington, 2000; Baldry, 2003; Çayırdag, 2006; Coşkun, 2008; Eslea ve ark., 2008; Espelage, 2000; Hodges ve Perry1999; Jankauskiene ve ark., 2008; Juvonen ve ark., 2003; Kartal ve Bilgin, 2007, 2008; Karatzias, 2002; Mah, 2000; Matsuda 2000; Mckinnon, 2001; Nansel, 2001; Olweus, 1988, 2003; Pellegrini, 1999; Perren ve Hornung, 2005; Rigby, 2005; Salmivalli ve ark., 1996a; Seals ve Young, 2003; Veenstra ve ark. 2005). Zorbalığa uğramada cinsiyet farkına rastlamazken (Dempsey ve ark 2006; Frisen ve ark 2007; Garner ve Lemerise 2007; Jankauskiene ve ark 2008; Kokkinos ve ark. 2004; Pellegrini ve ark 1999; Salmivalli ve ark.1996a), bazı araştırmalarda, kızların mağduriyeti erkeklere nazaran daha fazla (Cassidy 2008; Veenstra ve ark., 2005; Totan 2008) ve bazı araştırmalarda ise erkeklerin mağduriyeti daha fazla bulundu (Alper 2008; Baldry ve Farrington, 1999; Baldry, 2003; Delfabbro ve ark., 2006; Kepenekçi ve Çınkır, 2006; Juvonen ve ark 2003; Mckinnon 2001; Nansel, 2001; Olweus, 1988). Bir diğer araştırmalarda ise zorbalık yapmada cinsiyet farkına rastlanmadı (Bektaş, 2007; Frisen ve ark. 2007; Kokkinos ve ark 2004; O'moore ve Kirkham, 2001).

1.1.5.4.Yaş

Frisen (2007) yaş arttıkça hem zorbalık yapma hem de zorbalığa uğramada azalma olduğunu bulurken, bazı araştırmacılar zorbalık yapmanın yaşla beraber arttığını buldu (Hannish ve Guerra 2004; Bektaş, 2007;Matsuda 2000). Karatzias ve arkadaşlarının (2002) yaptığı çalışmada ise, zorbalar yaşça büyük ve mağdurlar yaşça daha genç.

Olweus'un (1988) çalışmasında zorbalık yapanların çoğunun yaşça büyük çıkmasının yanında zorbalığa uğrama yaşla beraber azalma gösterdi. Baldry ve Farrington (2000) zorbalık olayının yaşa göre değişmediğini gösterdi. Perry ve arkadaşlarının (1988) çalışmasında ise küçük yaşlarda fiziksel ve sözel zorbalık eşit düzeyde iken yaş ilerledikçe fiziksel zorbalığın azaldığını ancak sözel zorbalığın aynı kaldığı bulundu.

1.1.5.5.Aile

Zorbalık yapan çocukların kötü anne ve baba ilişkisi onların çevrelerine kötü uyumunda katkıda bulunur. Çocuğun karakterinin biçimlenmesinde ebeveynin özellikle annenin rolü çok önem taşır. Annenin sessiz şiddet olarak tanımlanabilecek soğuk ve reddedici tavrı, saldırganlığa karşı hoşgörülü davranması ve ebeveynlerin çocuk yetiştirmede güç kullanımına dayalı bir yöntem kullanmalarını çocukların zorbalık davranışıyla ilişkili bulmuştur (Olweus, 1980). Aile ilişkiler konusunda ailesi tarafından fiziksel disiplin stratejileri uygulanan çocuklar daha yüksek oranda zorbalık davranışında bulunuyorlar. Ayrıca çocukların aileleriyle geçirdiği zaman ile zorbalık davranışı arasında ilişki bulundu. Buna göre çatışmaları şiddetin dışında yollarla çözmeye çalışan ebeveynlerle geçirilen zaman arttıkça zorbalık davranışının görülme sıklığı da düşüyor. Bu ailenin zorbalık davranışının geliştirilmesindeki rolünün önemini gösterir. Ayrıca gününün çoğunu yetişkin biri yanında olmaksızın geçiren çocukların zorbalık olayına karışma olasılığı daha yüksek bulundu (Espelage ve ark 2000).

Baldry ve Farrington (2000) yaptığı çalışmada zorba olanların ebeveynlerinin otoriter olduğunu ve zorbaların ebeveynleriyle anlaşamadıklarını ortaya koymuştur. Baldry (2003) bir diğer araştırmasında da benzer şekilde aile içi şiddet zorbalık ve kurban olma ile ilişkili bulundu. Babanın fiziksel şiddetine maruz kalma hem zorba hem kurban için risk faktörü olarak bulundu. Ebeveynler arası şiddet ile çocukların zorbalık davranışı arasında da önemli bir ilişki bulundu. Bu Bandura'nın (1965) sosyal öğrenme teorisiyle açıklanabilir. Burada çocuk herhangi bir şiddete maruz kalmasa bile gözlemlemiş olması durumunda da ilişkili bulundu. Zorbalarda olduğu gibi kurbanlarda da ebeveynler arası şiddete tanık olma ile akranları tarafından zorbalığa maruz kalma arasında ilişki bulundu. Yukarıdaki araştırmaları destekler şekilde Hoover (2005) çalışmasında, aile içi şiddeti zorbalıkla ilişkili olarak buldu.

Evde problem yaşama ile akranlarla problem yaşama arasında ilişki bulan bir diğer araştırmacı ise aile içi çatışmayı tecrübe eden çocukların akranlarına karşı saldırgan davrandığını ve aile içi şiddetin ise akran saldırısına maruz kalmada doğrudan bir etkisi olduğunu belirtti. Özellikle anneden yeterli şefkat görme hem saldırgan hem de kurban olma eğilimini azaltıyor (Mohr 2006).

Benzer sonuçlar Türkiye de yapılan çalışmalarda da görüldü. Sarıbeyoğlu (2007) babanın anneye fiziksel şiddet uyguladığı ailelerdeki çocukların zorba kişilik düzeylerini yüksek bulurken, Alikışıfoğlu ve arkadaşları (2004) aile içi fiziksel şiddetin ergenlerin fiziksel kavgaya karışmasıyla ilişkili olduğunu belirttiler (Alikışıfoğlu ve ark., 2004; Sarıbeyoğlu, 2007). Totan (2008) ise ergenlerle yaptığı araştırmasında anne ve baba ile ilişkilerin artması çocukların zorba statüsünde olma olasılığını azalttığını buldu (Totan, 2008). Bir diğer araştırmacı ise duygusal sıcaklık, aşırı koruma ve reddetme gibi ebeveynsel özelliklerin anlamlı bir değişiklik yaratmayarak zorbalık olayında bir etkisi olmadığını ortaya koydu. Bu da ebeveynlik özelliklerinin zorbalık ve mağduriyetteki etkisinin çocukluk döneminde olduğu ancak ergenlikte olmadığını ortaya koyar (Veenstra ve ark 2005). O'Keefe'nin 935 lise öğrencisi ile yaptığı çalışmada, aile içi şiddet ile aile dışı şiddet arasında önemli bir ilişki olduğunu buldu (O'Keefe,1997).

1.1.5.6.Arkadaşlık

Eslea ve arkadaşlarının yedi ayrı ülkede yaptıkları çalışmada arkadaşlık ve yalnız bırakılma konularında mağdurlar ülkelere göre değişmeksizin tüm gruplar içinde en kötü durumda olanlar (Eslea ve ark 2003). Zorbalığa uğrayan çocukların sosyal olarak dışlanıp ayrı bırakılmaları başka çalışmalarda da bulundu (Dempsey ve ark.2006; Juvonen ve ark., 2003; Mckinnon, 2001; Perren&Hornung, 2005; Salmivalli ve ark.,1996b; Solberg ve Olweus 2003; Veenstra ve ark.2005). Zorbalar ise arkadaşları tarafından hoşlanılmamalarına rağmen yalnız değiller ve çoğu çalışmada bulunduğu üzere yüksek statüye ve popülerliğe sahipler (Juvonen ve ark., 2003; Veenstra ve ark. 2005).

Salmivalli ve arkadaşları (1996b) zorbalık olayına bir biçimde karışan gruplarla yaptığı çalışmada ise zorbaların değil kurbanı savunanların sosyal kabulde en yüksek puanları aldığını buldular. Bu sonuç Mckinnon (2001) 'un çalışmasında desteklenir biçimde savunucular en popüler bulundu. Pellegrini ve arkadaşları (1999) zorbaların çoğunlukla kendileri gibi zorbalarla arkadaşlık ettiğini, kurbanların ise diğer araştırmalarda bulunan sonuçların aksine her gruptan arkadaşları olduklarını buldu. Yine aynı çalışmada arkadaş sahibi olma ve diğer akranlar tarafından sevilme kurban olmayı engeller nitelikte. Arkadaşların kurban olması zorbalıktan koruyucu bir etmen olmazken olaya hiç katılmayanlardan veya zorba grubundan arkadaşına sahip olunması zorbalığa uğramada engelleyici bir etki yaptığı bulundu. Zorbalığın çocuklar tarafından tolere edilmemesi ve grubun tepki vermesi kurbanlaşmayı azaltıyor (Pellegrini ve ark, 1999).

1.2. Kişilik

Kişilik, bir bireyin karakteristik ve kendine özgü davranışlarını içerir. Karakteristiktir çünkü bireyin sıklıkla yaptığı ve ya tipik davranışlarını temsil eder. Kendine özgü ve ayırt edicidir çünkü bu davranışlar kişiyi başkalarından ayırır. Kişiliğin incelenmesi ve araştırılmasında da kişiyi diğerlerinden ayıran noktalara daha çok dikkat edilir (Morgan, 1995). Bireysel farklılıkların kaynağının araştırılmasında iki yön vardır. İlki biyolojik yöndür. Genler proteinleri nöronlara dönüştürür ve nöronlar beyinde ve sinir sisteminde organize olurlar. Nöronlar kimyasal nörotransmitterler, enzimler ve hormonlar aracılığıyla işler. Nörokimyasal oluşumdaki farklılıklar nöralaktivite ve reaktivite de ya da fizyolojideki farklılıklara neden olur. Fizyolojik farklılıklar hem operant hem klasik koşullanabilirliği etkiler. Bireyler her iki tür koşullanabilirliğe ve ödül ve ceza ile bağlantılı koşullu uyarıcıya duyarlılıklarına göre farklılaşırlar. Diğer yön ise en geniş sosyal birim olan kültürle başlar.

Kültür coğrafya tarafından belirlenen belli toplumlara veya zenginlik, meslek ve eğitim tarafından belirlenen sınıflara göre alt birimlere ayrılır. Yaşanılan yer, aile ve akranlar toplumun etkilerini geleneksel davranma biçimleri, değerler ve davranış örüntülerindeki bireysel farklılıklarla beraber kişiye geçirir.

Sosyal pekiştirme ile birleşen gözlemlemeye dayalı öğrenme bir sonraki etkileme mekanizmasıdır. Tam bu noktada her iki yön birleşir çünkü farklı öğrenme mekanizmaları bir araya gelerek davranışsal treytleri oluşturur. Bu treytlar belli tipte durumlara denk gelir ve genelliklerine ve güçlerine göre bir araya gelerek kişilik treytlarını oluştururlar (Zuckerman, 2003).

1.2.1.Biyolojik ve Sosyal Etki

1.2.1.1.Biyoloji

Biyoloji kişilik üzerinde etkili olduğu bilinmektedir. Endokrin salgıların bedensel v ruhsal yaşamımızda çok önemli etkileri olduğu çok eski zamanlardan beri açıkça bilinmektedir. Hatta, Romalı hekim Galenus insanların kişiliklerini bedenlerindeki sıvı tiplerine göre(humoral teori) kanlı, sarı safralı, siyah safralı ve lenfatik olmak üzere dörde ayırmıştır (Öztürk, 2004). Bu salgıların salınımındaki bozukluklar bedensel dengeyi bozmanın yanında ruhsal dengede de oynamalar meydana getirebilmekte ve süreklilik derecelerine göre kişilik yapısı üzerinde etkisini göstermektedir (Atkinson ve ark., 2002; Stelmack, 2004). Adrenalin salgısındaki artışın kişiyi canlı, atak, heyecanlı ve uyanık yaptığı, adrenal ve hipofiz bezlerinin çalışmasındaki bozukluğun tüm duygusal yaşam ve cinsel işlevler üzerine de etkide bulunduğu bilinmektedir. Troid salgısının artışı canlılık, uyanıklık, sinirlilik yaratırken, azalması ise durgunluk, yavaşlık ve zeka geriliğine yol açmaktadır (Ingle, 1935). Bireysel farklılıklarda Testesteronun önemli bir belirleyici olduğu bilinmektedir (Sellers, Mehls ve Josephs, 2006).

Beyin yapısındaki doğuştan veya sonradan olma bozukluklar kişiliği kararlaştırır veya etkileyen öğelerdendir. Doğuştan bulunan bazı beyin anomalileri, geri zekalılık, konuşma bozuklukları, davranış bozukluğu gibi durumlar ortaya çıkarabildikleri gibi daha sonra oluşan beyin bozuklukları (postansefalitik bozukluklar, kafa travmaları, tümörler, atrofiler v.b) da kişilikte değişikliklere yol açar. Sempatik sistemin ağır basması halinde daha canlı, çabuk tepkiler ve etkilenmelerinin bulunduğu bir davranış tipi ve uyanıklılık görülürken, parasempatik sisteminin ağır basması halinde ise daha gevşek ve yavaş davranışların ve uyku halinin görüldüğü belirtilmiştir (Koptagel, 1991).

1.2.1.2.Sosyal Etki

Sosyal açıdan baktığımızda kişiliğin oluşmasında insanın içinde doğup büyüdüğü, yaşadığı ev ve aile ortamının etkileri büyüktür (Adler,2004). Kişilik gelişimi mizaçtan kişiliğe bir geçiş şeklindedir. Bebeklerde görülen mizaç daha çok biyolojik temelli temel emosyonları temsil ederken kişilik, bireyin sosyal çevresi ile etkileşimi ile gelişen tutarlı davranış repertuarını temsil eder. Mizaç olarak adlandırılan kalıtsal biyolojinin çocuğun sonraki kişiliğinde önemli bir temel olduğunu öne süren Alexander Thomas ve Stella Chess, zor çocuk, kolay çocuk ve tanıdık olmayan zor ısınan çocuk olmak üzere dokuz alt boyutu olan üç sentez tipten bahseder. Boylamsal araştırmalara göre zorlanmaya ve yeniliğe karşı utangaç ve korkak bir stil yetişkinlik kişiliğinde bir dereceye kadar içe dönük ruh haline ve girişim başlamada pasifliği öngörür (Lefley, 1998).

Birçok kişilik kuramcısı anne ve çocuk arasındaki bağlanmanın kalitesinin ve erken kişilik gelişimine önemini vurgular. Bağlanmanın biçimlenme sürecinin kendisi tarafından değil de bağlanmanın kalitesi ve biçiminin önemli bireysel farklılıkları oluşturduğu düşünülür. Bebeğin ihtiyaçları anne ya da ona bakan kişi tarafından düzenli bir biçimde giderilirse güvenli bağlanma geliştiren ihtiyaçlar düzenli bir şekilde giderilmez ise güvensiz bağlanma örüntüsü geliştirecektir (Ainsworth, 1979). Bu da daha sonra ergenlik ve erken erişkinlik dönemindeki akran ve romantik ilişkilerdeki problemlere yol açabilir. Araştırmalara göre, güvensiz-kaçıngan bağlanma geliştiren çocukların, güvenli bağlanma geliştirenlere göre akran grubu içerisinde agresyon, öfke ve düşmanlık göstermelerine yol açar. Ayrıca güvensiz-ambivalent bağlanma geliştiren çocuklarda sosyal ketleme ve düşük engellenme eşiği görülmesi daha olasıdır. Sosyal davranışın bu örüntüleri akran reddi ve arkadaşlık kuramamanın habercisidir (Ainsworth, 1989; Pickover, 2002). Bağlanmanın önemi üzerinde duran bir diğer araştırmacı olan koyan John Bowlby (1907-1990) bebeğin ona bakım verenle ve özellikle anneye kurulan ilişkinin yetişkinlikteki duygusal reaksiyonlarımızı belirlediğini öne sürer (Bretherton, 1992).

Ebeveynler tarafından kullanılan sosyalleşme kalıpları da çocuğun kişiliğini etkiler. Diana Baumrind'e göre aileler otoriter, despot ve aşırı hoşgörölü olarak sınıflandırılabilir. Yaşitlarına göre daha olgun ve daha iyi uyum gösteren anaokulu çocuklar genellikle besleyici ama aynı zamanda yaşına uygun taleplerde bulunan otoriter ebeveynlere sahiptirler. Bir miktar içe dönük ve bağımlı çocuklar çoğunlukla fiziksel şiddete dayalı disiplin yöntemlerini kullanan despot ebeveynlere sahiptir. Olgunluk derecesi en az olan çocuklar ise besleyici ancak disiplin yöntemleri uygulamayan açıkça aşırı hoşgörölü ebeveynlere sahiptirler (akt., Berkowitz, 1993).

Her kültür o kültürün içindeki çocuklara uyum sağlamak zorunda oldukları mücadele alanları sunar ve bunlarla mücadele etme biçimi kişilik profillerine etki eder. Çocukların çoğunun baş etmek durumunda kaldığı üç farklı dışsal mücadele vardır: 1) aşına olmama, özellikle aşına olunmayan insanlar, görevler ve durumlar; 2) yasal otorite veya konformite tarafından istenenleri yerine getirme ve standartlarını kabul etme ve 3) diğer çocukların baskısı ve saldırıları. Buna ek olarak tüm çocuklar iki önemli emosyon kümesini kontrol etmeyi öğrenmek zorundadır: kaygı, korku ve suçluluk ile öfke, kıskançlık ve içerleme (Strickland, 2001).

1.2.2. Genetik ve Çevrenin Kişilik Üzerindeki Etkisi

Kişilik üzerindeki genetik faktörlerin etkisi son yıllarda yapılan çalışmalarda önemli düzeyde bulunurken çevresel faktörlerin etkisi gittikçe daha az bulunmaya başlandı. Bu da, çevresel etkilerin tekrardan gözden geçirilerek, ortak olan çevresel etki (sosyo ekonomik statü, ebeveynlerin eğitim düzeyi ve çocuk yetiştirme biçimi gibi tüm kardeşler için geçerli olan ve bir aileyi diğerinden ayıran çevresel etkiler) ve ortak olmayan çevresel etki (kişinin bireysel olarak tecrübe ettiği, kendisine özgü çevresel etki) olarak ayrılmasına ve de araştırmaların odağının çevresel etkinin doğası üzerine yoğunlaşmasına neden olmuştur (Buss, 1990). Eysenck (1990) çok sayıda ikizlerle yaptığı çalışmada, Psicotizm, Nörotizm ve Dışadönüklük kişilik boyutlarında aileden kaynaklanan ortak çevresel etkinin hiçbir etkisi olmazken genetik ve ortak olmayan çevresel etkinin oldukça önemli olduğunu buldu (Eysenck, 1990). İkizlerle yapılan boylamsal bir çalışma olan Teksas Evlat Edinme Projesinde, kişilik boyutlarından Dışadönüklük, Sosyalizasyon ve Duygusal İstikrarlık incelenerek bireysel değışimin

ana kaynağının ne ge ne de ortak çevresel etkinin olduğu ancak ortak olmayan çevresel etki diyebileceğimiz bireysel tecrübeler olduğunu ortaya koymuştur (Loehlin, Horn ve Willerman, 1990). Bouchard ve ark.(1990b) ikizlerle yaptıkları çalışmada, genetik farklılığın psikolojik farklılığı dolaylı yoldan etkilediğini bulurken (Bouchard, Lykken, McGue, Segal, ve Tellegen, 1990b), ikizlerle yapılan bir başka çalışmada, Yeniliğe Açıklık, Uyumluluk ve Sağduyululuk kişilik boyutları üzerinde genetik ve çevre etkisi incelenmiş ve de Yeniliğe Açıklık ile Sağduyululuk boyutlarında kalıtsallığın yüksek, ortak çevresel etkilerin düşük olduğunu buldu. Saldırganlık, alturizm, boyun eğme ve çatışma gibi Uyumluluk boyutunda ise genetik etkinin çok düşük, ortak yetiştirme ortamının etkisinin ise daha yüksek olduğu bulundu ki bu da saldırgan veya alturistik ebeveynlerin bu özelliklerin ortaya çıkmasında çocuklarına model oluyor ve de bu özelliklerini pekiştiriyor olabilirler demektir (Bergeman ve ark. 1993). Yaş üzerinde genetiğin mi yoksa çevrenin mi etkili olduğunu soran bir diğer araştırmacılar ise, çocukluktaki kişilik değişiminde genetik veya kalıtsallık etkili olurken yetişkinlikteki kişilik değişiminde bu etkinin oldukça az olduğunu bulmuştur (Plomin ve Nesselrode, 1990).

Son kırk yılda oldukça önemli ilerlemeler gösteren Davranışsal Genetik, bir popülasyondaki bireylerin kişiliğindeki farklılıkları araştırır. Bu araştırmalarda, zeka, belli kognitif beceriler, kişilik boyutları ve psikopatoloji gibi çok geniş düzlemdeki treytlere, kuzey Amerika ve Avrupa toplumlarındaki kalıtsallık varyansının 40 ila 70 oranında olduğunu, geri kalanının ise aileler arasındaki farktan çok aile içindeki değişimlere atfedilebileceği gösterildi (Scarr, 1992). Bir başka deyişle yapılan araştırmalarda kişilik boyutları üzerinde %50 genetiğin önemli bir etkisi varken geriye kalan %50 etkinin ortak olmayan çevresel etkiden kaynaklandığı bulunmuştur (Blonigen, Carlson, Hicks, Krueger ve Iacono, 2008; Bouchard ve McGue, 1990a; Plomin ve Nesselrode, 1990; Scarr, 1992; Tellegen ve ark. 1988). Ancak şu unutulmamalıdır ki, yukarıda söylenenler sadece normal gelişim fırsatına sahip çocuklar için geçerlidir aşırı düzeyde yoksunluk veya alışılmadık düzeyde bolluk genotip-çevre etkisinin yok eder ve yapılan çalışmalardaki ayrı yetiştirilen tek yumurta ikizlerin benzerliğini azaltır (Bouchard ve ark.1990; Scarr ve McCartney, 1983; Scarr, 1992).

Bahsedilen tüm bu çalışmalar gösterir ki, çocuğun kişiliğinin gelişiminde, kalıtsal özellikler ile içinde yetiştiği ortam arasında bir korelasyon vardır. Bu konuda yapılan araştırmalar, çocuğun genetik yapısının tecrübe ettiği çevreyi üç değişik biçimde etkilediğini gösterir:

1) Pasif gen-çevre etkisi: Ebeveynler biyolojik çocuklarına hem genlerini hem de ortamı sağladığından, çocuğun ortamı genleriyle ilişkili olacaktır ve de çocuğun genleri biyolojik ebeveynlerinin genleriyle ilişkili olduğundan, ebeveynlerin genleri biyolojik çocuklarına sağladığı yetiştirme ortamıyla ilişkili olacaktır. Genetik olarak okuma becerileri iyi olan ebeveynler, bu genlerini verdikleri çocuklarına bu becerilerini geliştirebilecekleri ortamda sunarlar. Böylece çocuklar hem genetik hem de çevresel nedenlerden dolayı okumaktan hoşlanan ve okuma becerileri gelişmiş çocuklar olurlar.

2) Evokatif gen-çevre etkisi: Çocuğun genetik yapısı, ebeveynlerinin ona karşı olan davranışlarını ve dolayısıyla gelişimin olduğu sosyal ortamı etkiler. Her çocuğun kişiliği başka ebeveynlerde başka tepkiler uyandırır. Uysal çocuklar saldırgan çocuklara nazaran daha az denetim gerektiren bir yetiştirme tarzını uyarır. Bu tarzda dolayısıyla çocuğun kişiliğini belirler. Genetik kişiliğin geliştiği sosyal ortamı belirler.

3) Aktif gen-çevre etkisi: Genotipimiz oluşturduğumuz ve tercih ettiğimiz ortam tipini belirler. Çocuk kendi genetik eğilimlerine uygun ortamları aktif bir biçimde belirler ve bu ortamlarda çocuğun kişiliğini biçimlendirir. Sosyal yeteneği olan bir çocuk evde oturup T.V seyretmektense arkadaşlarıyla sinemaya gitmeyi tercih eder. Sosyal eğilimleri onun sosyalliğini pekiştirecek ortamlar seçmesini sağlar (Bouchard ve ark.1990b; Plomin, DeFries ve Loehlin, 1977; Scarr ve McCartney, 1983).

Bu etkiler çocuk büyüdükçe değişime uğrar. Evokatif etkileşim aynen kalırken, pasif gen-çevre etkisi çocuk büyüyüp ebeveynlerinden başka kişilerle karşılaştıkça önemini yitirir ve aktif gen-çevre etkisi daha etkili olmaya başlar (Atkinson ve ark., 2002; Scarr ve McCartney, 1983; Scarr, 1992).

1.2.3.Kişilik kuramları

Kişiliği bir özellikler veya boyutlar kombinasyonu olarak gören sistemler treyt kuramları olarak adlandırılır. En iyi bilinen treyt kuramcısı Gordon Allport (1897-1967) kişiliği biçimlendirmek için bir araya gelen treytler üzerine 30 yılı aşkın bir sürede geniş bir şekilde çalışarak 4500 civarı birbirinden ayrı treytler oluşturdu (http://en.wikipedia.org/wiki/Gordon_Allport). Allport'a göre her kişide davranışlarını baskın biçimde belirleyen yedi merkezi treyt vardır. Kişilik gelişiminin bu yedi yönü bebeklikten itibaren gelişip örgütlenir ve her biri kişiliğin saklı ve özel taraflarını kapsar. Allport'un treytleri daha çalışılabilir ve kullanışlı yapabilmeye girişimleri ise kendisinden sonra gelen araştırmacılar tarafından treytlerin faktör analizi yoluyla belli başlıklarda toplanması gerçekleştirildi (Corr ve Matthews 2009). Raymond B. Cattell (1905-1998) Allport'un çok sayıdaki treyt listesini birbirleriyle ilişkili özelliklere sahip 16 temel gruba indirgedi. Hans Eysenck (1916-1997) ise kişiliğin üç temel faktöre dayalı olarak tanımlanabileceğini belirtti: psikotizm (sosyal kuralların reddi ve zalimlik gibi antisosyal treytler), içe dönüklülük-dışa dönüklülük ve nörotizm (akt., Yanbastı, 1990).

Yirminci yüzyılın kişilik görüşü Sigmund Freud'un psikodinamik yaklaşımından etkilenmiştir. Freud, id (temel içgüdülerin tatmini ile ilgilenen), ego (id'in istekleri ile toplumun kısıtlamaları arasında ara buluculuk yapan) ve süperego (ebeveynsel ve sosyal değerlerin içselleştirilmesiyle gelişen) oluşan üç bölümlü bir kişilik yapısı geliştirdi. Diğer kişilik kuramlarından farklı olarak Freud tarafından sunulan dinamik model sürekli devam eden bir çatışmadan ve bu çatışmanın kişiliğin birincil belirleyicisi olduğundan bahseder. Freud'un psikoanalitik metodu, hastaların çatışmalarını onların bilinçaltı düşünceleri, motivasyonları ve çatışmalarını keşfederek çözmeye çalışır ve bunu serbest çağrışım, rüya yorumları ve diğer teknikler kullanarak yapar. Freudyen psikoalizin diğer önemli bir yönü ise kişiliğin oluşumunda çocukluk çağı tecrübelerinin önemine yaptığı vurgudur. Daha sonradan Carl Jung, Alfred Adler ve Otto Rank ve Neo-Freudyen olarak adlandırılan Erich Fromm, Karen Horney, Harry Stack Sullivan ve Erik Erikson Freud'un takipçileri oldular (Atkinson ve ark, 2002; Boeree, 2006; Öztürk 2004). Freud'a göre biyolojik

temelli olan id'in seksüel ve agresif amaçları arasındaki değişimler aile tecrübesiyle bir araya gelerek ego ve süperegonun oluşumuna yol açar. Freud farklı anksiyetelerin neden olduğu ebeveynsel sosyalizasyondaki farklılıkların farklı kişiliklere yol açtığını savunur (akt., Boeree, 2006).

Kendilik algısına ve kendini gerçekleştirilmeye vurgu yapan fenomenolojik yaklaşım yirminci yüzyılın diğer önemli bir kişilik kuramıdır. Bu iyimser yaklaşım insanların doğuştan iyiliğe, sevgiye ve yaratıcılığa yönelimli olduklarını ve temel doğal motivasyonun potansiyeli gerçekleştirme dürtüsü olduğunu savunur. Bu kuramla en çok özdeşleşen isim olan Carl Rogers, kişinin kendiliğini doğru ve gerçek olarak tecrübe etmesini büyümenin gelişmenin ve iyi olma halinin temel bir bileşeni olarak görür (Yanbaşı, 1990). Rogers tarafından geliştirilen danışan merkezli terapide terapist danışanın gerçek duygularını açığa çıkarması ve ifade etmesi için gerekli olan kendine güveni aşılama sürecinde sürekli bir empati ve koşulsuz bir biçimde olumlu bir bakış sunar. Fenomenolojik yaklaşımın diğer bir önemli ismi kendini gerçekleştirmeyi ihtiyaçlar hiyerarşisinde en yüksek sıraya koyan Abraham Maslow'dur. Maslow, bir kişinin kimliği ve yapabileceklerinin tatminine dayanan büyüme yönelimini ile beraber, sahip olmadıkları üzerine odaklanan bir eksiklik uyumunun ikame edilmesi ihtiyacı üzerine odaklanmıştır (Boeree. C. G 2006)

Davranışçı yaklaşım kişiliği öğrenilmiş bir davranış olarak görür. Öğrenme ise ya klasik koşullanma (Pavlovian) ile ya da ödül ve ceza biçimindeki pekiştiriciler tarafından şekillenen operant (skinnerian) koşullanma biçiminde oluşur. Bilişsel-davranışsal yaklaşım ise kognisyonun öğrenme sürecindeki rolü üzerinde durur. Kognitif ve sosyal öğrenme teorisyenleri sadece insanların gösterdiği dıştan görünen davranışları üzerinde değil aynı zamanda kişilerin başkaları, kendileri ve kendi öz davranışları hakkındaki düşünceleri ve beklentileri üzerinde de odaklanır (Morgan, 1995). Fenomenolojik teorisyenler gibi sosyal öğrenme yaklaşımında insanların kendileri ve yapabilecekleri ile ilgili algıları üzerine odaklanır (Bandura tarafından öz yeterlilik olarak adlandırılan kavram).

Bilişsel davranışsal yaklaşımı klasik davranışçı yaklaşımdan ayıran bir diğer özellik ise öğrenmenin klasik ve operant koşullama modellerinin laboratuvar ortamındaki modellerinin aksine gözlem ve pekiştirme yoluyla sosyal ortamlarda gerçekleşebildiğine yaptığı vurgudur (Yanbastı, 1990). Bu teorilerin önemi tartışılmaz ancak kişilik gelişimi konusundaki anlayışımızın olgunlaşmamış olmasının önemli bir nedeni ebeveynler tarafından doldurulan anketlere ya da büyük çocuklar tarafından doldurulan anketlere olan güvenden kaynaklanır. Davranışsal gözlemlerin az kullanılmasından dolayı kişilik gelişimi teorileri yeterince güçlü değildir (Strickland, 2001).

1.2.4. Zorbalık olgusu ve kişilik

Mağdurların şişmanlık, gözlüklü olma ve farklı konuşmaları gibi özelliklerinin, okulun büyük olmasının ve dış görünüşteki farklılıkların zorbalığa uğramaya yol açacağı gibi mitler araştırmalarca desteklenmediğinden zorbalık olgusuna dair araştırmalar yönünü başka faktörlerin aranmasına kaydırır (Olweus, 1995). Bu faktörlerden birisi ise kişilik özelliklerinin zorbalık yapmada veya zorbalığa uğramada etkili olup olmadığıdır. Zorbalık olgusunun kişilik ile ilişkisini inceleyen araştırmacılar çoğunlukla JEPQ (Junior Eysenk Personality Questionnaire) ve Big-Five denilen Allport, Cattell ve Eysenck ile başlayıp Costa and McCrae (1980) ile biten süreç sonunda, 5 faktörden (açıklık, Sorumluluk, Dışadönüklük, Uyumluluk ve Duygusal denge) oluşan kişilik testini kullanmışlardır (McCrae ve John, 1992).

JEPQ nun boyutları;

Dışadönüklük/içedönüklük(E) : Sosyal dışadönüklük ve içedönüklüğü ölçer. Yüksek puanlar sosyallik, girişkenlik ve kaygısızlığa işaret eder

Nörotizm (N): Duygusal denge ve dengesizliği ölçer. Yüksek puanlar anksiyeteye yatkınlık, depresif özellikler ve duygularda istikrarsızlığa işaret eder

Psikotizm(P): Alınan yüksek puanlar zalimliği, acımasızlığı, problem çıkarmayı, saldırganlığı, zevk ve heyecan arama düzeyini ölçer (Maqsud, 1981).

Büyük Beş (Big Five) kişilik boyutları;

Deneyime açıklık: Entelektüel olarak meraklı, sanatı takdir etme, estetiğe duyarlılık, duygularının ve arzularının daha fazla ayırtına varma yüksek puanlara denk gelirken düşük puan alan kişiler geleneksel ve basmakalıp ilgilere sahip olurlar. Bilinen ve

tanıdık olanı tercih eder değişime karşı katı bir tutum izlerler. 16PF-KİM Kişilik Envanterinde denk geldiği treytlar: Gerçekçilik (A-, E+, I-, M-, O-)

Sorumluluk: Bu boyutta yüksek alan kişiler, sorumluluk sahibi, dikkatli, özenli, kararlı, düzenli, amaç yönelimli kişiler olup kendini disipline edebilmeyi, görev bilinci ile hareket etmeyi ve elde edilecek için azmetmeyi gösterir. Bu kişiler dürtülerini kontrol edebilir ve mükemmeliyetçi olabilirler. Düşük puan alanlar ise sorumsuz, güvenilmez, dikkatsiz ve ilgisi kolayca dağılabilen tiplerdir. Bu boyut, oto-kontrol, dikkat, amaç yönelimi, düzenlilik, sorumluluk ve kurallara bağlılık treytlarını kapsar. 16PF-KİM Kişilik Envanterinde denk geldiği treytlar: Oto-Kontrol (G+, M-, Q3+)

Dışadönüklük: İnsanlarla olmayı seven, coşkulu, enerjik ve başkaları ile hareket etmeyi seven kişilerken içe dönükler sosyal dünyayla daha az ilgilidirler, sessizdirler ve dışarıdan gelecek uyarıcılara tabi değillerdir. Bu tarz kişiler, baskın kendilerini ifade etmede sorun çekmeyen tipler iken, içedönükler, sessiz, kendini ketleyen ve başkalarını takip etmekten memnun tiplerdir. Bu boyut, sosyal ketlemeyi veya utangaçlığı, sosyalleşebilmeyi, baskınlığı ve Enerji düzeyi veya canlılığı ölçer. 16PF-KİM Kişilik Envanterinde denk geldiği treytlar: Dışadönüklük (A+,F+,L-,M-, N-, Q2-), Bağımsızlık (E+, H+, Q1+)

Uyumluluk: Yüksek puan alanlar, işbirlikçi, düşünceli, empatik, cömert ve naziktirler. Başkalarına karşı ihtiyatlı ve kuşkulu olup olmamayı ve diğerleriyle iyi geçinmeyi, uyumlu olmayı ölçer. Düşük puan alanlar, saldırgan, kaba, inatçı ve eleştirel tipler olup kendi çıkarlarını başkalarıyla iyi geçinmeye tercih ederler.

Diğerlerine yardım etmekle ilgilenmez ve kuşkucu davranırlar. Bu boyut, düşmanca duyguları ve prososyal eğilimleri ölçer. 16PF-KİM Kişilik Envanterinde denk geldiği treytlar: Bağımsızlık (E+, H+, Q1+)

Duygusal Denge: Yüksek puan alanlar, kaygılı, strese dayanıksız, suçlu hissetme yatkın, kendine güvenmeyen, ilişkilerinde güvensiz ve bunalım yaşamaya yatkın öfkeli tipler olup küçük olumsuzluklarda hayal kırıklığına uğrar ve olumsuz duyguları uzatırlar. Düşük puan alanlar ise sakin, olumlu ve duygusal olarak çabuk adapte olabilen kişilerdir. 16PF-KİM Kişilik Envanterinde denk geldiği treytlar: Endişe düzeyi (C-, L+, O+, Q4) (Caspi, Roberts ve Shiner, 2005; Cattell ve Mead, 2008).

Olweus(1978) yaptığı çalışmada kişilik faktörlerinin zorbalığa meyilde önemli bir etmen olduğunu bildirdi. 11 zorba ve 10 mağdurdan oluşan küçük bir grupla yaptığı çalışmada zorbaların çabuk sinirlenen mizaçları veya güçlü saldırgan eğilimleri ile bu taraflarının uyarıldığı takdirde zayıf kontrol sahibi olmalarıyla diğerlerinden ayrıldığını buldu (akt. Slee ve Rigby, 1993). Aynı yıl Lowenstein (1978) İngiltere de Maudsley Kişilik Envanterini kullanarak yaptığı çalışmasında zorbaların nörotizm ölçeğinde kontrol grubuna göre yüksek puan aldıklarını belirterek bu çocukların sınıf içinde hiperaktif ve rahatsız edici olduklarını buldu. Dışadönüklükte ise zorba veya mağdur arasında bir fark görülmedi.

Olweus ve Lowenstein zorbalık ve kişilik ilişkisini ilk araştıran araştırmacılarıdır. Daha sonra Slee ve Rigby (1993) ilk araştırmayı yaptı. Yaş ortalaması 10,9 olan 214 çocuğa JEPQ (Junior Eysenk Personality Questionnaire) uygulanan bu çalışmada zorbalar, Psicotizm ölçeğinde yüksek puanlar aldı. Şiddete karşı olumlu bir tavır sergileyen, heyecan peşinde koşan, duyarsız ve umursamaz bireyler. Kurban olma eğilimi içedönüklük ve düşük benlik saygısı ile ilişkili bulundu.

Francis ve Jones (1994), 9-10 yaş grubunda olan 11,535 çocuğa JEPQ nun kısa versiyonunu uyguladıkları çalışmalarında okulda zorbalığa uğramaktan korkmanın nörotizm puanları ve yalan ölçeği puanlarıyla pozitif ve psicotizm ve dışadönüklük ölçekleriyle negatif korelasyon içinde olduğunu buldular.

Mynard ve Joseph (1997), 8-13 yaş arası 179 çocukla JEPQ kullanarak yaptıkları çalışmalarında; zorba, kurban, zorba/kurban ve katılmayanlar gruplarını karşılaştırmış ve zorbaların yalan ölçeğinde düşük ancak psicotizm ölçeğinde yüksek puan, kurbanların dışadönüklük ölçeğinde düşük puan ve nörotizm ölçeğinde yüksek ve de zorba/kurbanların nörotizm ve psicotizm ölçeklerinde katılmayanlar olarak sınıflandırılan çocuklara göre daha yüksek puanlar aldıklarını buldular.

Sutton ve Keogh (2000) JEPQ kullandıkları araştırmalarında zorbalık ve Makyavelizm ilişkisini incelemiş ve yukarıda bahsedilen araştırmaların aksine zorbalık yapmanın Psicotizmle ilişkili olmadığını ancak Makyavelizm ile ilişkili olduğunu buldular. Bu da demektir ki zorbalar bireysel kazanç sağlamak için başkalarını aldatıp manipüle edebilirler.

Connolly ve O'Moore (2003), 6-16 yaş arası 228 çocukla yaptığı araştırmalarında, zorba ve kontrol olmak üzere iki grup kullanmış ve bu gruplara JEPQ uygulamış ve çalışmanın sonucunda zorbaların zorbalık yapmayan kontrol grubuna göre psikotizm, Dışadönüklük ve nörotizmde daha yüksek puanlar aldıklarını bulmuşlardır.

Tani ve ark.(2003) Büyük Beş (Big Five) kullandıkları çalışmalarında; zorbalar dışadönüklük ölçeğinde katılmayanlara nazaran yüksek, uyumluluk ölçeğinde düşük puan aldılar. Bu onların kendi hedefleri ve ilgileri ile alakalı olduklarını ve başkalarının acılarına karşı sempati duymadıklarını gösterir. Bu durum Slee ve Rigby (1993) alışmasıyla tutarlı bir şekilde zorbalar kişiler arası problemlerini çözmede agresif stratejilere başvurma eğilimindedir. Kurbanlar uyumluluk ve sorumluluk ölçeklerinde düşük duygusal denge ölçeğinde ise yüksek puanlar aldı. Yani daha az amaç yönelimli, zayıf iradeli ve daha çok kendi ilgi alanına yönelik olabilirler (Tani, Greenman, Schneider ve Fregos, 2003).

Büyük Beş (Big Five) testini kullanan bir diğeri araştırmacı ise Sorumluluk ölçeğinde düşük nörotizm ölçeğinde yüksek alan çocukların akranlarıyla yaşadığı çatışmada kızgın hissetme, zorbaya suç atma ve affedememe gibi negatif duygulanım yaşadıklarını ve bu tepkilerin yüksek seviyelerde mağduriyetle ilişkili olduğunu buldular (Bollmer, Harris ve Milich, 2006). Fosse (2006) alışmasında yukarıdaki araştırmaların aksine çocuklukta zorbalığa uğrama ile Big five kişilik boyutları arasında herhangi bir ilişkiye rastlamamıştır.

1.3.Araştırmanın Amacı

DSM-IV de saldırgan davranışlar farklı alt boyutlarıyla yer almaktadır. Bunlar; karşı koyma bozukluğu, davranım bozukluğu ve antisosyal kişilik bozukluğu gibi psikolojik bozukluklardır (APA, 2001). Zorbalık ise bu psikolojik bozukluklar sınıflandırmasında bulunmamaktadır. Zorbalık ve şiddet, fiziksel nitelikte olduğunda saldırganlığın içinde birleşmektedir. Bu açıdan bakıldığında fiziksel zorbalık saldırganlık gibi de anlaşılmaktadır. Ancak zorbalık tekrarlılık ve taraflar arasında güç dengesizliği olması açısından fiziksel saldırganlıktan ayrılmaktadır (Olweus, 2003). Bir davranışın saldırganlık olarak tanımlanması için tekrarlı olmasına veya iki taraf arasında güç eşitsizliğinin bulunmasına gerek yoktur. Son yirmi yılda hızlanarak artan araştırmalar zorbalık ve akran kurbanlığı veya akran istismarı gibi

akran problemleri yaşıyan çocukların kötü psikososyal uyumla sonuçlanabilecek risklere açık olduklarını gösterir (Fekkes ve ark., 2004; Forero ve ark., 1999; Fosse, 2006; Kaltiala-Heino ve ark., 1999; Kapıcı, 2004; Kumpulainen ve ark., 1998; Kumpulainen ve Rasanen, 2000; Marini ve ark., 2006; O'Moore ve Kirkham, 2001). Zorbalığa uğrayan çocukların akranları tarafından yalnız bırakılması (Veenstra ve ark., 2005), aileden ve öğretmenlerden destek görememesi (Delfabbro ve ark., 2006), düşük benlik saygısı (Kapıcı, 2004; O'Moore ve Kirkham, 2001; Cassidy, 2008; Kokkinos ve Panayiotou, 2004), bu çocukları var olan koşullarla mücadele edemez hale getiriyor. Tüm bu araştırma sonuçları, zorbalıkla ilgili çalışmaların çocukların sosyoduygusal ve psikososyal gelişimleri ile ilgili şu anki bilgilere ve algılayışa katkıda bulunacağını ve genişleteceğini gösterir.

Bu araştırmanın amacı; zorbalık yapan ve maruz kalan çocukların kişilik özelliklerinin çeşitli boyutlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek ve aralarındaki ilişkiyi incelemektir. Çocukları zorbalığa iten ve zorbalığa maruz kalan öğrencilerin bu durumla baş edememelerine yol açan sebeplerin açıklığa kavuşturulduğu araştırmaların sayısının artması gerekmektedir.

Bu araştırmanın temel hipotezi; zorbalık yapan ve zorbalığa maruz kalan çocukların kişilik özelliklerinin farklılaşacağıdır. Bu ana ilişkinin yanı sıra bu araştırmada aşağıdaki sorulara yanıt aranacaktır;

- Cinsiyet ve yaş demografik değişkenlerine göre zorbalık yapan ve zorbalığa maruz kalan çocuklar anlamlı olarak farklılaşacak mıdır?
- Zorbalık yapan ve zorbalığa maruz kalan çocukların kişilik özellikleri 16PF-KİM Kişilik Envanteri Kişilik faktörlerinde (Sıcakkanlılık, Strese Tolerans, Baskınlık, Canlılık, Kurallara bağlılık, Sosyal girişkenlik, Duyarlılık, İhtiyatlılık, Soyuta odaklılık, Ketumluk, Kendini Sorgulama, Değişimlere Açıklık, Kendine Yeterlilik, Mükemmeliyetçilik, Gerginlik, Dışadönüklük, Endişe Düzeyi, Gerçekçilik, Bağımsızlık ve Oto-kontrol) anlamlı olarak farklılaşacak mıdır?

1.4.Araştırmanın önemi

Son yıllarda, yapılan araştırmaların sonuçları öğrenciler arasında zorbalığın gittikçe artmakta olduğunu göstermiştir (Eslea ve ark., 2003). Bu araştırmalar ayrıca, zorbalık yapmanın ve zorbalığa uğramanın çocukların sosyal, psikolojik ve duygusal gelişimleri üzerinde olumsuz etkileri bulunduğunun da altını çizmiştir (Fekkes ve ark., 2004; Fosse, 2006; Kapıcı, 2004). Bu yüzden, özellikle şiddetin daha yaygın olduğu alt sosyo-ekonomik bölgelerde yaşayan ortaokul dönemi çocuklarında, zorbalık yapma ve zorbalığa uğramanın yaygınlık oranlarını, cinsiyet farklılıklarını, bireyden bireye değişen kişisel özellikleri ve ilgili olabilecek diğer değişkenleri incelemek zorbalık olayının doğasını ve boyutunu belirlemede önemli olabilir.

Zorbalık farklı kişilik, okul, cinsiyet ve demografik faktörlerle ilişkili bir yapı olarak görülür (Delfabbro ve ark., 2006). Zorbalık ve ilgili değişkenlerle alakalı araştırmalar yurtdışında oldukça ayrıntılı incelenmiş de Türkiye’de son yıllarda dikkat çekmeye başlamış ve de araştırmaların ilgi odağı olmuştur. Yurtdışında zorbalık olgusu ve kişilik özellikleri arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmaların vardır. Bu araştırmalar, zorbalar ve mağdurların dışadönüklük, psikotizim ve uyumluluk gibi belli kişilik özelliklerinde farklılıklar gösterdiğini ortaya koymuştur (Francis ve Jones 1994; Slee ve Rigby, 1993; Tani ve ark., 2003). Türkiye’de ise bu konuda henüz bir araştırmaya rastlanmamıştır.

Bu araştırma, zorbalık yapan ve zorbalığa uğrayan çocukların kişilik özelliklerinin farklılaşp farklılaşmadığını incelemeyi hedeflemektedir. Bu ilişki incelenerek bulunan sonuçlar okullarda çalışan psikolojik danışmanlara, öğretmenlere, ebeveynlere ve okul müdürlerine zorbalık olgusunun anlaşılmasında katkılar sağlayabilir. Okullarda bulunan rehberlik servisleri zorbalık yapan ve zorbalığa uğrayan çocukları birbirlerinden ayıran kişilik özelliklerini göz önünde bulundurarak, bu çocuklara uygun sosyal aktivitelere yönlendirebilirler. Bunun yanı sıra, bu çalışmadan elde edilecek bulgular, zorbalıkla mücadele etmek için oluşturulacak

uygun önleme stratejilerinin planlanmasına katkı sağlayabilir. Çocukların yaşı, cinsiyeti veya aile değişkenlerinin yanı sıra kendi kişilik özelliklerinin de bu önleme planlarını hazırlarken göz önün bulundurulması gerektiğini vurgulayarak konunun çokboyutlu bir açıdan ele alınmasına yardımcı olabilir.

BÖLÜM II

YÖNTEM

2.1. Örneklem

Araştırmanın örneklemini, beş ayrı ilköğretim okulunda, 6, 7 ve 8. Sınıflara giden ortalama yaşları 13,5 olan 11-16 yaş aralığında 1043 erkek (%54), 887 kız (%45) toplam 1930 öğrenci oluşturdu (Tablo 2. 1).

Tablo. 2.1 Örneklem Grubundaki Çocukların Cinsiyete ve Zorba ve Mağdur Olmalarına Göre Dağılımı

	Toplam	Zorba	Mağdur
Erkek	1043	126	103
	%54	%12,1	%9,9
Kız	887	9	42
	%45	%1	%4,7
Toplam	1930	135	145
		%7	%7,5

Tablo.2.1 incelendiğinde; araştırmaya dahil edilen 1930 öğrencinin, 135'i zorba (%7) olup bu zorbaların 126'sı erkek (% 12,1) ve 9'u kız (%1) olarak saptanırken, 145'i mağdur (%7,5) olup bu mağdurların 103'ü erkek (%9,9), 42'si kız (%4,7) olarak belirlenmiştir.

Yukarıdaki (tablo.2.1) verilere bakıldığında Akran Tercihi anketi ile taranan 1930 öğrencinin 280'nin zorba ve mağdur grubunu oluşturduğunu görülür. Araştırmanın demografik bulguları ile 16PF kişilik envanteri bulguları, 280 öğrencinin 251'inden elde edilen verilere dayanmaktadır.

Örneklemin sosyo demografik özellikleri aşağıdaki gibidir (Tablo 2. 2).

Tablo. 2. 2 Örneklemin Sosyo Demografik Bilgileri

			Zorba	Mağdur	Toplam
Cinsiyet	Erkek	N	113	94	207
		%	94,2%	71,8%	82,5%
	Kız	N	7	37	44
		%	5,8%	28,2%	17,5%
	Okuma-Yazma Bilmeyen	N	14	8	22
		%	11,6%	6,1%	8,7%
Baba Eğitim Düzeyi	İlkokul Mezunu	N	65	77	142
		%	53,7%	58,8%	56,3%
	Ortaokul Mezunu	N	24	33	57
		%	19,8%	25,2%	22,6%
	Lise Veya Yüksekokul Mezunu	N	18	13	31
		%	14,9%	9,9%	12,3%
	Okuma-Yazma Bilmeyen	N	32	22	54
		%	26,4%	16,8%	21,4%
Anne Eğitim Düzeyi	İlkokul Mezunu	N	62	85	147
		%	51,2%	64,9%	58,3%
	Ortaokul Mezunu	N	20	15	35
		%	16,5%	11,5%	13,9%
	Lise Veya Yüksekokul Mezunu	N	7	9	16
		%	5,8%	6,9%	6,3%
Ebeveyne Ulaşılabilirlik	Var	N	51	72	123
		%	42,1%	55,0%	48,8%
	Yok	N	70	59	129
		%	57,9%	45,0%	51,2%
Öğretmene Ulaşım	Var	N	63	83	146
		%	52,1%	63,4%	57,9%
	Yok	N	58	48	106
		%	47,9%	36,6%	42,1%
Dayak	Var	N	60	51	111
		%	49,6%	38,9%	44,0%
	Yok	N	61	80	141
		%	50,4%	61,1%	56,0%
Kardeş Sayısı	1	N	13	11	24
		%	10,7%	8,4%	9,5%
	2	N	29	39	68
		%	24,0%	29,8%	27,0%
	3	N	31	42	73
		%	25,6%	32,1%	29,0%
	4	N	14	21	35
		%	11,6%	16,0%	13,9%
	5 Veya Daha Fazla	N	34	18	52
		%	28,1%	13,7%	20,6%
Anne Çalışma Durumu	Çalışıyor	N	13	16	29
		%	10,7%	12,2%	11,5%
	Çalışmıyor	N	108	115	223
		%	89,3%	87,8%	88,5%
Baba Çalışma Durumu	Çalışıyor	N	89	109	198
		%	73,6%	83,2%	78,6%
	Çalışmıyor	N	32	22	54
		%	26,4%	16,8%	21,4%
Yaş	11-12	N	36	46	82

		%	29,8%	35,1%	32,5%
		N	33	51	84
	13,00	%	27,3%	38,9%	33,3%
		N	28	31	59
	14,00	%	23,1%	23,7%	23,4%
		N	24	3	27
	15-16	%	19,8%	2,3%	10,7%
		N	19	27	46
	Ahmet emin yalman	%	15,7%	20,6%	18,3%
		N	37	33	70
	Hüviyet Bekir	%	30,6%	25,2%	27,8%
		N	46	49	95
	Kaptanpaşa	%	38,0%	37,4%	37,7%
		N	19	22	41
	Sururi	%	15,7%	16,8%	16,3%

2.2. Veri Toplama Araçları

2.2.1. 16PF KİM Kişilik ve Meslek Yönlendirme Envanteri

16 PF-KİM Kişilik ve Meslek Yönlendirme Envanteri, 16 PF Kişilik Envanteri'nin ergenler için, (11-22 yaş) geliştirilmiş versiyonudur (Schuerger, 2003).

Standardizasyon çalışması Konuk (2009) tarafından gerçekleştirilmiştir (Konuk, 2009). 16 PF – KİM Kişilik ve Meslek Yönlendirme Envanterinin adaptasyon çalışması kapsamında gerçekleştirilen ilk psikometrik analizler, % 38'i erkek ve % 62'si kızlardan oluşan 149 kişilik bir ergen grubuyla yapılmıştır. Bu ergen grubunun % 7'si 11 ile 14 yaşları arasında, % 28'i 15 ile 18 yaşları arasında, % 65' i de 19 ile 21 yaşları arasındadır. Bu ilk çalışma kapsamında, 16 temel kişilik özelliği ve 6 mesleki etkinlik teması bazında Cronbach Alpha katsayıları hesaplanmış ve sorunlu maddeler tespit edilerek bir sonraki çalışma için gerekli olacak revizyon ihtiyaçları belirlenmiştir (Tablo. 2. 3).

Tablo. 2. 3 16PF-KİM Kişilik Envanteri Kişilik Faktörleri Cronbach Alfa Katsayıları

Faktörler	Cronbach Alfa
Sıcakkanlılık (A)	0,587
Strese Tolerans (C)	0,634
Baskınlık (E)	0,551
Canlılık (F)	0,677
Kural Bilinci (G)	0,603
Sosyal Girişkenlik (H)	0,807
Duyarlılık (I)	0,587
İhtiyatlılık (L)	0,628
Soyuta Odaklılık (M)	0,516
Ketumluk (N)	0,556
Kendini Sorgulama (O)	0,680
Değişimlere Açıklık (Q1)	0,682
Kendine Yeterlilik (Q2)	0,625
Mükemmeliyetçilik (Q3)	0, 740
Gerilim (Q4)	0,538

16 PF – KİM Kişilik ve Meslek Yönlendirme Envanteri adaptasyon çalışması kapsamındaki 2. çalışma % 44'ü erkeklerden % 56'sı kızlardan oluşan 117 kişiden oluşan bir ergen grubu ile gerçekleştirilmiştir. Bu örneklemin % 70'inin 11 ile 14 yaşları arasında, % 28'inin 15 ile 18 yaşları arasında ve %2'sinin de 19 ile 21 yaşları arasında olduğu görülmüştür.

Yukarıda açıklanan ilk iki çalışma 16 PF – KİM Kişilik ve Meslek Yönlendirme Envanteri'nin standardizasyon sürecindeki 3. çalışmaya temel oluşturmuştur. Gerçekleştirilen bu son çalışma, Envanterin mevcut haline ulaşılması için oldukça kritiktir. Bu çalışmada, 16 PF – KİM Kişilik ve Meslek Yönlendirme Envanteri'nin tüm bölümleri (Bölüm A - Kişisel Tarzınız, Bölüm B – Problem Çözme, Mesleki Etkinlik, Bölüm C - Yaşanan Zorluklar) 818 öğrenciye uygulanmıştır. Bu çalışma aynı zamanda 16 PF – KİM Kişilik ve Meslek Yönlendirme Envanteri'nin Türk norm grubunu da oluşturmuştur.

Örnekleme, %30'u ergenlik döneminin başlangıcında olan 11-14 yaşları arasındaki; %62'si ergenliğin ortalarında olan 15-18 yaşları arasındaki; %8'i ergenliğin sonlarında olan 19-21 yaşları arasındaki öğrenci ve bireylerden oluşmaktadır. Grubun cinsiyet dağılımı da % 43,4 erkek ve % 56,6 kadın olarak gerçekleşmiştir. 16 PF – KİM Kişilik ve Meslek Yönlendirme Envanteri'nin kişilik profilini ölçümleyen bölümü 16 temel kişilik özelliğine dayanmaktadır. Bu 16 temel kişilik faktöründen her biri 1 – 10 arası bir skala üzerinden değerlendirilmektedir. Bu skalada 4 -7 arasındaki değerler her bir faktör için ortalamayı, diğer bir deyişle norm gruba uygunluğu, ifade etmektedir. Ortalamanın altında kalan değerler (1-3) her bir faktör üzerinde düşük puan tanımına, 0 ile 1 arasındaki değerler çok düşük puan tanımına, ortalamanın üzerindeki değerler de (8-10) yüksek puan ve de 10 değeri çok yüksek tanımına işaret etmektedir. Aşağıda, her bir temel kişilik faktörü ve bu kişilik faktörleri için düşük ve yüksek puanların ne anlama geldiği gösterilmektedir (Tablo. 2. 4). Bu çalışmada Envanterin Kişisel Tarzınız bölümü kullanıldı.

Tablo. 2. 4 16PF-KİM Kişilik Envanteri Kişilik Faktörleri

Birincil Faktörler	Düşük Puan Tanımı	Yüksek Puan Tanımı
Sıcakkanlık (A)	İçedönük, Mesafeli	Sıcakkanlı, Dışadönüklük, Katılımcı
Strese Tolerans (C)	Çabuk Etkilenen, Tepkisel, Değişken	Olumsuzluklara Toleranslı, Olgun
Baskınlık (E)	Alttan Alan, Uyumlu, İtaatkar	Baskın, Girişken
Canlılık (F)	Ciddi, Yansıtan	Canlı, Coşkulu
Kurallara Bağlılık (G)	Kuralları Sorgulayan	Kurallara Bağlı, Görev Bilincine Sahip
Sosyal Girişkenlik (H)	Çekingen, Tehlikeye Duyarlı	Girişken, Gözüpek
Duyarlılık (I)	Nesnel, Gerçekçi, Duyarsız	Öznel, Duyarlı
İhtiyatlılık (L)	Güvenen, Şüphe Etmeyen	İhtiyatlı, Şüpheli
Soyuta Odaklılık (M)	Ayakları Yere Basan, Pratik	Soyut Düşünen, Hayalgücü Kuvvetli
Ketumluk (N)	Açık, Samimi	Ketum, Ağzısıklı
Kendini Sorgulama (O)	Kendinden Emin	Kendinden Şüphe Eden
Değişimlere Açıklık (Q1)	Geleneksel	Değişim Taraftarı
Kendine Yeterlilik (Q2)	Katılımcı	Bireysel
Mükemmeliyetçilik (Q3)	Esnek, Düzensizliğe Toleranslı	Mükemmeliyetçi, Düzenli
Gerginlik (Q4)	Rahat, Sakin, Durgun	Gergin, Enerjik, Sabırsız
Global Faktörler	Düşük Puan Tanımı	Yüksek Puan Tanımı
Dışadönüklük (A,F,L-,M-, N-, Q2-)	İçedönük, Mesafeli	Dışadönüklük, Katılımcı
Endişe Düzeyi (C-, L, O, Q4)	Düşük Endişe Düzeyi	Yüksek Endişe Düzeyi
Gerçekçilik (A-, E, I-, M-, O-)	Duyarlı, Açık görüşlü	Gerçekçi, Katı Görüşlü
Bağımsızlık (E, H, Q1)	Kabullenen, Uzlaşmacı	Bağımsız, İkna Edici
Oto-Kontrol (G, M-, Q3)	Serbest, İçinden Geldiği Gibi Davranan	Kontrollü

Birincil Faktörler

Birincil Faktörler kişiliğin genel görünümünü kişinin kendi aktarımı ile oluşturur ve çeşitli yaş düzeylerindeki diğer 16 PF ölçümlerinde de bulunur.

Birincil Faktörlerin ilki **Faktör A'dır (Sıcakkanlılık)**. Bu faktörde yüksek puan alan bir kişi genellikle Dışadönüklük, birey-odaklı ve sosyal anlamda katılımcıdır. Bu kişiler kendilerini sıcakkanlı ve arkadaş canlısı olarak tanımlar; diğer kişilerle ilgili işlerde çalışmayı tercih ederler. Bu faktörde yüksek puan alan kişiler için bir grup içinde olmak bir ihtiyaçtır. Bu faktörde düşük puan alanlar, grup ve insan olaylarına ilgisizdir ve grup içinde olmak bir ihtiyaç değildir, daha çok kendi dünyaları ile ilgilidirler. Çok düşük puan alanlar belirgin biçimde başkalarını reddedici olabilirler. Bu faktör Global Faktörlerden Dışadönüklük ve Gerçekçilik faktörlerinin altında yer alır.

Faktör C'de (Strese Tolerans) yüksek puan alan bir kişi, problemleri ele almada kolaylık, duygusal sorunlarla karşılaştığında çabuk iyileşme ve hayat ile ilgili genel tatmini ifade eden maddeleri desteklemektedir. Bu kişiler acil durumlar karşısında soğukkanlı olup, hayata karşı olgun bir yaklaşıma sahiptirler. Bu faktördeki düşük puanlar, Global Endişe Düzeyi Faktörü, bazı tıbbi sorunlar ve stres karşısında aşırı tepkiye eğilim ile ilişkilendirilmiştir. Düşük puan alanlar, yeni durumları telaşla karşılarlar ve yine başarısız olacakları endişesiyle paniklerler.

Faktör E (Baskınlık) bireyin diğerleriyle olan ilişkilerinde önemlidir. Kişinin, başkalarının davranışlarını kontrol etme ve yönetme eğilimini ölçer. Yüksek puan alanlar, kendi yöntemlerini seçmekten ve fikirlerinin başkaları tarafından kabul görmesinden hoşlanırlar. Çevrelerindeki kişilere karşı baskıcı davranabilirler. Onlar için güç çok önemlidir ve insanları güçleri doğrultusunda değerlendirir, başkalarının istek ve düşüncelerine önem vermezler. Çoğunlukla lider olurlar ancak bu ısrarlarından dolayıdır. Kızgınlık krizleri yaşayabilirler ve beklenmedik saldırılarda bulunabilirler. Farklı ve diğer insanlardan üstün olduklarını düşünürler. Bu faktörün alt seviyelerindekiler başkaları tarafından yönetilmekten memnundurlar. Hükmetme arzusunu gösteren yüksek puanlar zaman zaman başka özelliklere bağlı olmakla

birlikte saldırganlık olarak görülebilir. Bu faktör Gerçekçilik ve Bağımsızlık Global Faktörlerinin temel ögesidir. Bu faktörde düşük puan alanlar, başkalarının isteklerine göre davranmaya ve diğerlerinin isteklerini yerine getirmeye yatkındır. Kendilerini gerçekleştirememeye sıkıntısı yaşarlar. Direnmeleri gizlidir.

Faktör F (Canlılık) şakalar yapma, sosyal hareketliliğin merkezinde olma ve karşılıklı konuşmadan hoşlanma ile ilgili sorular içerir. Yüksek puanlar, yüksek enerji seviyesi ve coşkuyu; düşük puanlar düşük enerji seviyesi ve sessiz bir ciddiyeti işaret eder. Çok yüksek puanlar bazen bu kişilerin tepkisel ve kontrolsüz olarak algılanmalarına neden olabilir. Çok düşük puanlar, özellikle de kaygı belirtileri eşlik ettiğinde, bazen cesaretin kırılmış olduğunu ve yaşamdan zevk alınmadığını işaret edebilir. Global Dışadönüklük Faktörünün önemli bir ögesidir. Yüksek puan alanlar, sakınmadan içlerinden geldiği gibi davranırlar, dobra ve kaygısızdırlar. Eğlenceye düşkün, girişken, konuşkan, ilgi odağı olmaktan hoşlanan ve eğlenceli kişilerdir. Düşük puan alanlar, sakınma alışkanlığına sahiptirler ve ya kötü bir şey olursa endişesi taşırlar. Kaygılıdırlar ve davranışlarının sonuçlarıyla aşırı ilgilidirler.

Tedbirlidirler, ilişkiden kaçınırlar, dikkat çekmekten korkarlar ve kendilerini frenleme alışkanlık haline gelmiştir. F+ lara göre hayattan daha az zevk alırlar. Dar ilgi alanları ve yanlış yapma korkuları nedeniyle, bu kişiler çekingen ve dalgındırlar.

Faktör G' deki (Kurallara Bağlılık) yüksek puanlar, cevap veren kişinin kurallara uyma, yüksek ahlaki standartlara sahip olma ve toplumsal davranış standartlarına uyumu ile ilgili maddeleri desteklediğini gösterir. Buradaki kurallar genellikle kültür merkezlidir. Bu nedenle, iyi bir ahlaki duyguya sahip dindar bir kişinin kendi ahlaki değerleri yaygın kültürü aşmış durumda ise bu faktörden yüksek bir puan alamayabilir. Bu faktörde düşük puanlar kişinin adetler, yükümlülükler ve kurallara uyma ile ilgili endişeleri olmadığını gösterebilir. Yüksek puan alan kişi, işi “kitabına göre yapar.” Düşük puan alan kişi ise “kuralları esnetir.” Yüksek puan alanlar genellikle okulda, işte ve yaşamda genel olarak uyumlu ve başarılıdır. Ahlak, görgü ve terbiye gibi kurallara saygılıdır ve bu kurallara uygun yaşamayı başarmışlardır. Çok yüksek puanlar katı bir itaatkarlık ve aşırı kontrolü gösteriyor olabilir.

Ergendeki çok düşük bir puan ise otorite ile veya okulda sorunu işaret edebilir.

Faktör O'daki (Soyuta Odaklılık) yüksek bir puan ile birleştiğinde, bu faktördeki düşük bir puana alkol veya madde kullanımı ile ilgili problemler eşlik edebilir. Bu faktör Global Oto-Kontrol Faktörü'nün alt ögesidir.

Faktör H (Sosyal Girişkenlik) Global Bağımsızlık Faktörünün bir ögesidir ve yüksek seviyeleri kişinin, yeni tanışılan insanlarla konuşma, yabancılara yaklaşma ve onlarla konuşmada rahat olduğunu ve ilgi odağı olmaktan hoşlandığını belirtir. Faktör H kişinin sosyalleşmesinin ve dışa dönük olduğunun ne denli kolay veya zor olduğunu belirtir. Faktör H' nin yüksek seviyelerindeki kişiler sosyalleşmeyi kolay başarırlar, ayrıca macera ve ilgi aramaya eğilimli olabilirler. Bu kişiler vurdumduymaz ve başkalarının kendileri ile ilgili olumsuz değerlendirmeleri ile ilgili düşük farkındalığa sahip olabilirler. Toplumsal ilişkilerde rahattırlar, çatışmalar ve sonuçlarından çekinmezler. Bu faktörde çok düşük puan alan kişiler genellikle çok utangaç ve sosyal ortamlarda rahatsız ve güvensiz olabilirler. Çekingenlikleri nedeniyle, yapılması gereken birçok şeyi göze alamazlar. Çatışmalar ve sonuçları onları korkutur. Toplumsal ilişkiler rahatsızlık vericidir. Bu kişiler için stres yaşanmaması gereken, katlanılmaz bir şeydir.

Faktör I (Duyarluluk) maddeleri sanat ve estetik zevki, duygular, başkalarını düşünme ve ince uğraşları tercih ile ilişkilidir. Kişinin, karar alırken, bilgiyi işlerken ve yorumlarken ne ölçüde duygularına ve de ne ölçüde mantığına değer verme eğiliminde olduğunu ölçer. Bu faktörde yüksek puan alan kişiler tüm bu öğelerle ilgili olarak hassastır. Bu faktörde düşük puan alan kişi ise kararlarını estetik değerler, sezgi veya duygulardan ziyade mantık ve gerçekçi ilkelere göre alır. Çok yüksek puanlara sahip kişiler, aşırı hassas ve duygusal, başkalarına bağımlı; çok düşük puanlılar ise kendilerinin ve başkalarının ihtiyaçlarına ve duygularına karşı duyarsız olabilirler. Yüksek puan alan kişiler, mantıktan çok duygulara ve kişisel olana önem verirler. Kişisel amaçlarla ilgilidirler. Düşük puan alanlar, mantıklıdır ve duygulara önem vermezler. Bu faktör, Global Gerçekçilik faktörünün parçalarından biridir ancak negatif yönde. (Örneğin, Duygusal faktöründe yüksek puanlar, Gerçekçilik faktöründe düşük puanlara katkıda bulunur.)

Faktör L (İhtiyatlılık), Gerginlik ve Dışadönüklük Global Faktörlerinin bir parçasıdır. Bu faktörde yüksek puan alanlar, başkalarına karşı güvensiz, onların davranışlarının sebepleri ile ilgili sorgulayıcı atıflar yapan, insanların genel olarak dürüst olmayıp, başkalarından istifade etmeye çalıştığını düşünen kişilerdir. Bu

faktörden çok yüksek puan alanlar, başkaları tarafından kendisine kötü davranılacağını düşünür ve buna karşı dirençlidir. Bu davranış biçimi ilişkilerde bir gerilime yol açabilir. Bunun da ötesinde, başkaları tarafından kötü muamele görme düşüncesi bireysel mutluluğa engel olabilir. Yüksek puan alan kişilere zaman zaman bu güçlükleri görme ve güven hissinin gelişmesinde yardımcı olunabilir. Bu faktörde düşük puan alanlar genellikle herhangi “düşmanca duyguları olmadığı” kabul edilen kişilerdir. Yüksek puan alanlara danışmanlıkta zorluk yaşanabileceği gibi, yüksek puanlı kişilerin çoğunlukta olduğu bir sınıf da hoş olmayan bir “sınıf kişiliği” geliştirebilir.

Faktör M’ de (Soyuta Odaklılık) yüksek puanlar alan bir kişi, hayal gücünün yüksek, kafasının dağınık, düşünceleri içinde kaybolmuş, pratik olmayıp, ayaklarının yere basmadığını gösteren maddeleri işaretlemiştir. Stresle başa çıkarken, içlerine döner ve hayattaki bir takım önemli somut engelleri fark etmeyebilirler. Bu faktör, Dışadönüklük, Gerçekçilik ve Oto-Kontrol Global Faktörlerinin bir parçası olup her biri ile ters yönde ilişkilidir. Buna göre Faktör M’ de yüksek puanlar, EX (Dışadönüklük), (TM) Gerçekçilik ve SC (Oto-Kontrol)’de düşük puanlarla tutarlılık gösterir.

Faktör N’ nin (Ketumluk) üst seviyesi, kişisel konuların açığa vurulmasını engelleyen bir kişiyi ifade eder. Düşük puan alanlar, kişisel konularda rahatlıkla konuşacaktır. Otobüste böyle bir kişinin yanında oturmak, aile yaşamının kişisel detaylarından, ebeveynlerinin neler karıştırmakta olduğuna kadar birçok konunun ortaya döküldüğü bir deneyime dönüşür. Çok düşük puan alan kişiler, ne zaman sessiz kalmaları, diplomatik ya da ketum davranmaları gerektiğini bilemezler. Bu faktör Dışadönüklük faktörünün ters bağıntılı bir parçasıdır. (Örneğin, Faktör N’de düşük puanlar Dışadönüklük Faktörüne katkıda bulunur).

Faktör O’da (Kendini Sorgulama) ortalamanın üzerinde puan alanlar, geleceğe dönük olarak karşılaşılabilecek sorunları tespit etme ve başkalarının onlar hakkında ne düşündüğünü belirlemede başarılıdır. Yüksek puanlar kaygı ve belli konularda endişeyi göstermekle birlikte, daha çok genel bir özgüven eksikliği ve suçluluk, yalnızlık veya korku duygusuna karşı direnci işaret eder. Düşük benlik saygısının bu

faktörde alınan yüksek puanların başlıca parçası olduğu düşünülebilir. Örneğin bu faktörde yüksek puan alan bir ergen, bir polis arabası gördüğünde, polis tarafından fark edilmiş olabilecek bir hata işlediğini düşünür. Bu faktörde düşük puan alan kişi, kaygısız, kendinden emin ve güçlü olarak ortaya çıkar. Böyle bir kişi aynı zamanda kendisiyle barışık ve gereksiz yere kendinden emin görünebilir ve çevresindeki esas meselelere eğilemez. Düşük puanlar aynı zamanda kendisindeki herhangi bir olumsuzluğu dahi fark etmediğini de gösterebilir. Bu faktör, Global Endişe Düzeyi ve Gerçekçilik Faktörlerinin önemli bir parçasıdır.

Tutucu ve geleneksel yapıya sahip kişiler **Faktör Q1 (Değişimlere Açıklık)** faktörünün düşük seviyelerine yakın iken, gelişime ve deneyselliğe açık, açık fikirli olanlar yüksek uça yer alırlar. Yüksek puan alanlar, tatmin edici olmayan bir durumla ya da haksızlıkla karşılaştıklarında durumun değişmesini arzu edecektir. Bu tip insanlar “isyankar” görünebilir ancak, eğer değişim için isyan ediyorsa bunun, muhtemelen ilkeleri nedeniyle olduğunu fark etmek gerekir. Düzene ve geleneğe kırgındırlar ve var olanın değişmesinden yanadırlar. Düşük puan alanlar, değişiklik yapmayı göze alamazlar ve tartışmaktan hoşlanmazlar. Değişimlere açık değildirler. Bu faktör Global Bağımsızlık Faktörünün bir parçasıdır.

Faktör Q2 (Kendine Yeterlilik), Global Dışadönüklük Faktörünün ters yönde ilişkili bir parçasıdır. Buna göre, bu faktörün düşük seviyelerinde puanlar alan -grup oryantasyonu yüksek-kişiler, Dışadönüklük Faktörünün yüksek seviyesindedir. Faktör A (Sıcakkanlılık) puanları yüksek iken, bu faktörün puanları düşüktür ve bu iki faktör birlikte Dışadönüklük Faktörünün güdüsel yönünü -başkaları ile birlikte olma isteği ve yalnızlıktan rahatsızlık duyma- oluşturur. Bu faktörde yüksek puan alanlar yalnız zaman geçirmekten hoşlandıklarını, işlerini kendileri planlamak istediklerini ve bir gruba bağlı olmaktansa yalnız çalışmayı tercih ettiklerini bildirmiştir. Yardım istemezler ve kendilerine karışılmasından hoşlanmazlar, özgürlüklerine ve özel yaşantılarına düşkünlüdürler. Düşük puan alanlar, birlikte karar vermeye yatkındırlar ve tek başlarına karar vermekte zorlanırlar. Toplumsal yaşam bireysel yaşamdan önemlidir. Uyumdan yanadırlar.

Faktör Q3 (Mükemmeliyetçilik), Faktör G (Kurallara Bağlılık) ile birlikte, Global Oto-Kontrol Faktörünün ana öğelerini oluşturur. Her iki faktör oto-kontrolü karşılar, fakat farklı yollarla. Faktör G, egemen kültürün kurallarını benimsemeyi ve onlara sıkı sıkıya bağlılığı temsil ederken, Faktör Q3 daha çok, kişinin hedeflerine ulaşmada kişisel disipline sahip olması, sağlam planlama yapması ve yapmak istediği bir işi tüm zorluklara karşı koyarak ve en iyi şekilde yapması anlamındadır. Bazı noktalardan “iç kontrol odağına” benzer. Planlılık, düzenlilik, bir işi sonuna kadar götürmek ve yükümlülüklerini yerine getirirken zorluklara karşı koymak gibi fikirlere ilişkin maddeler içerir. Faktör B ve Faktör G ile birlikte okul notlarının öngörülebilmesine belirgin biçimde katkıda bulunur. Düşük puan alanlar, esnek, spontan ve kendini olayların akışına bırakmaya eğilimlidir. Ancak, özellikle sanatçılar gibi, esneklik gerektiren işlerle meşgul olanlar dışında, düşük puan alanlar genellikle, düzensizlik, disiplinsizlik ve güvenilir olmamadan kaynaklanan adaptasyon sorunları yaşarlar. Bu faktörde yüksek puan alanlar kaygı yaşayabilir ve/fakat bunun onları zayıflatmasına izin vermezler. Bu faktör, bazı yazarların ortaya koyduğu üzere, kaygıyı adeta bir yarayı “sarar” gibi, kaygı yaşayan kişinin normal fonksiyonlarını yeterli biçimde yerine getirmesini sağlar.

Faktör Q4’ün (Gerginlik) tipik maddeleri, gecikmelerden kolaylıkla rahatsızlık duyma, kolayca sıkıntı yaşama, sabırsız olma ve benzerleri ile ilgilidir. Aslında, maddelerin çoğu klasik, enerjisi yüksek “A Tipi” kişiliğin özelliklerine benzer. Bu faktör, Faktör C (Strese Tolerans, ters yönde bağıntılı), Faktör L (İhtiyatlılık) ve Faktör O (Soyuta Odaklılık) ile birlikte, Global Endişe Düzeyi Faktörünün ana öğelerinden biridir. Bu faktör, başarı güdüsünün belirleyicisi olabilir. Yüksek puan alanlar, strese yatkın olup yoğun ve sürekli stres yaşarlar. Sabırsız, sınırlı ve duygularını kontrol etmede zorluk çekerler. Düşük puan alanlar ise, kişilik özelliği olarak strese dayanıklıdırlar. Genellikle rahat kimseler olup duygusal açıdan dengelidirler.

Global Faktörler

Global Faktörler, Birincil Faktörler içindeki organizasyonel düzenleri açıklar.

Genellikle, ilk olarak elli yıl önce, Cattell tarafından çıkarılan ve hala geçerli olan “Beş Büyük” kişilik faktörlerini temsil eder. Birinci Global faktör olan

Dışadönüklük, Birincil Faktörlerden A (Sıcakkanlılık), F (Canlılık) (her ikisi ile de doğru bağıntılı) ve L (İhtiyatlılık), M (Soyuta Odaklılık), N (Ketumluk) ve Q2 (Kendine Yeterlilik) (her biri ile ters yönde bağıntılı) faktörlerinin arasındaki ana temadır. Bu faktörde yüksek puan alanlar kendilerini güvenilir, birey odaklı ve sosyal ilişki arayan kişiler olarak tanıtmaktadır. Dışadönüklük anlamında aşırı yüksek puanlar tek başına iş görmede zorluk, kişisel temas ve desteğe ihtiyaç ile İhtiyatlılık eğilimi ve ilgi arayışı ile ilgilidir. İçedönüklük yönünde aşırı puanlar ise şüphecilik, geri çekilme veya kişilerarası temastan kaçınma ile ilgilidir.

Endişe Düzeyi Global faktörü, Faktör O (Kendini Sorgulama), Faktör L (İhtiyatlılık), Faktör Q4 (Gerginlik); ve Faktör C’ nin (Strese Tolerans) ters puanlanmış durumu Birincil Faktörlerini kapsamaktadır. O, L ve Q4 Faktörlerinde yüksek ve Faktör C’de düşük puanlar Endişe Düzeyi puanının yüksek olması ile tutarlıdır. Bu faktör genellikle kişinin yaşama uyumundaki duygusal rahatlık veya rahatsızlık düzeyini belirler. Bu faktörde yüksek puan alan kişiler kendilerini duygusal anlamda tepkisel, güvensiz, ihtiyatlı ve gergin olarak tanımlamaktadırlar. Kendilerini psikolojik açıdan stresli ve kaygılı hissederler. Genellikle gergin, kuşkucu ve tehlikelere karşı duyarlıdırlar. Öz-eleştirel bir tutumları vardır. Duygusal açıdan çabuk tepki veren ve çabuk etkilenen kişilerdir. Devamlı olarak duydukları endişeyi bastırmaya çalışırlar. Düşük puan alan kişiler ise kendilerini duygusal anlamda güçlü, güvende ve rahat olarak tanımlamışlardır.

Gerçekçilik Global faktörü, A (Sıcakkanlılık), I (Duyarlılık), M (Soyuta Odaklılık), ve O (Soyuta Odaklılık) Faktörlerini negatif veya ters yönde, Faktör E’ yi (Baskınlık) ise olumlu yönde kapsamaktadır. Bu da yüksek gerçekçilik puanı ile A, I ve M Faktörlerinde düşük puanların tutarlı olabileceğini belirtmektedir. Bu faktörde yüksek puan alan kişiler kendilerini duygusal anlamda ihtiyatlı ve pratik, baskın,

kendinden-emin, objektif ve duygusallıktan uzak olarak tanımlamışlardır. Düşük puan alanlar skalanın Açık görüşlü ucundadır (Beş Büyük Faktörün Açıklık faktörüne paralel olarak) ve hassas, sezgisel, hayal gücü kuvvetli, duygusal olarak katılımcı, sanatsal ve kuruntu yapmaya eğilimlidirler. Bu faktörde yüksek puan alan kişiler rasyoneldir, cesur, katı ve karalı kişilerdir. Düşük puan alan kişiler ise duygularının etkisinde kalırlar ve kendi duyguları ile birlikte başkalarının duygularına da önem verirler. Duyguları tarafından yönetilmeye meyillidirler.

Bağımsızlık Global faktörü, E (Baskınlık), H (Sosyal Girişkenlik), ve Q1 (Değişimlere Açıklık) Faktörlerini olumlu yönde kapsar. Bu faktörde yüksek puan alan kişiler kendilerini baskın, cesur ve maceraperest, ilerlemekte olan ve değişimlere açık olarak tanımlamaktadırlar. Dünyaya uyum sağlamak yerine dünyayı değiştirerek kendilerine uydurmaya çalışırlar. Kendi başlarına hareket edebilen kişilerdir. Hareketlerinde, bağımsız, cesur ve ısrarcıdırlar. Hedeflerine ulaşmada her türlü zorluğa direnebilirler. Düşük puan alan kişiler, kabullenicidirler. Sorumluluğu başkalarına bırakmayı ve diğerlerinin söylediklerini yapmayı tercih ederler. Dış etkenlerden ve diğer insanlardan kolayca etkilenebilirler.

Oto-Kontrol Global faktörü, G (Kurallara Bağlılık), ve Q3 (Mükemmeliyetçilik) Faktörlerinin ikisini olumlu, Faktör M' yi (Soyuta Odaklılık) ise olumsuz yönde kapsar. Bu faktörde yüksek puan alan kişiler kendilerini kurallara uyan, düzenli, oyalanmayan, geleneksel ve planlı olarak tanımlarlar. Çevrelerindeki kişilerin ve kendilerinin beklentilerine uygun davranırlar. Toplumun kendileri hakkındaki düşüncelerine önem verirler. Kuralları çiğnemezler. Kontrollüdürler ve iradeleri kuvvetli olabilir. Düşük puan alanlar esnek, spontane ve güvenilmez olabilir. Kurallara ve standartlara uymazlar ve başkaların isteklerine göre hareket etmezler. Kuralları kolayca çiğneyebilir ve gerektiğinde kendilerini disipline ve kontrol etmede zorluk çekebilirler (Ek-2).

2.2.2. Zorba ve Mağdur Belirleme Anketi: Bu anket, öğrencilerden kendilerinin ve arkadaşlarının toplumsal, ruhsal gelişimlerine ilişkin bilgi almak için kullanılan sosyometri tekniği göz önünde bulundurularak oluşturuldu. Zorba ve mağdur belirleme anketinin uygulamasında öğrencilere, herkesin gözlemine açık, olumlu ya da olumsuz davranış özelliklerini içeren bir “cümleler listesi” verilmektedir. Öğrencilerden, durumları, tanımlanan bu özelliklere uyan arkadaşlarının adlarını, verilen cümlelerin önüne yazmaları istenmektedir. Kendine uygun tanımların karşısına da “kendim” diye yazması söylenmektedir. Her öğrencinin adı soyadı, soru kağıdın da hangi kişilik özelliği tanımının önüne yazılmışsa, o özelliğin sıra numaralarının bulunduğu dikey aralıkta, o özelliği tanımlanan öğrencinin ad ve soyadının yazılı olduğu aralığın kesişmesiyle oluşan karenin içine (/) işareti çizilir. Bu anketin oluşturulmasındaki amaç sınıf içindeki zorbaları ve mağdurları belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda, sınıf içerisinde arkadaşlarına fiziksel zorbalık yapanları belirlemek için 1’inci ve 2’inci soruları, sınıf içinde en çok fiziksel zorbalığa uğrayanları belirlemek için ise 4’üncü ve 5’inci sorular hazırlandı. (Ek-1). Bu araştırma da böyle bir anket kullanılmasının sebebi; zorbalıkla ilgili araştırmalarda çoğunlukla benzer sosyometrik tekniklerin kullanıldığının görülmesidir (Dempsey ve ark., 2006; Graham ve Juvonen, 1998; Hodges ve Perry, 1999; Juvonen ve ark., 2003; Kaukiainen ve ark., 2005; McKinnon, 2001; Newman ve Murry, 2005; Perry ve ark. 1988; Salmivalli ve ark., 1996a; 1996b).

2.2.3. Sosyo-demografik Bilgi Anketi: Çocuklara, ailelerinin sosyo-ekonomik durumlarını, yaşları, sınıf seviyeleri, kaç kardeş oldukları, ebeveynlerinin eğitim düzeylerini, ebeveynlerinin mesleklerini, üvey anne veya babalarının olup olmadığı, öğretmenlerine ve ebeveynlerine ulaşılabilirliklerini ve de evde dayak atılıp atılmadığını içeren sorular soruldu (Ek-3).

2.3.İşlem

Örneklem grubunun oluşturulmasında Milli eğitim bakanlığı ile işbirliği yapılarak alt sosyoekonomik kesime denk gelecek ve de çocuklar arasında en çok saldırganlığın görüldüğü okullar belirlendi ve bu okullarda çalışma yapmak için izin alındı. Zorba ve mağdur belirleme anketi beş ayrı okulda 6, 7 ve 8'inci sınıflarda okuyan toplam 1930 öğrenciye uygulandı. Uygulamaya geçmeden önce çocuklara zorbalık kavramı, çeşitleri ve zorbalığa maruz kalma türleri hakkında bilgi verildi. Uygulama süresi yaklaşık bir saat olan ankette gizlilik ve gönüllük esası göz önünde bulunduruldu. Değerlendirmede anketin 3 ve 6 maddeleri çocukların hepsinin birbirlerinin ismini yazdıklarından ve güvenilir veri sağlamayacağı düşünüldüğünden değerlendirmeye alınmadı. Böylece sadece fiziksel zorbalığı yapan ve fiziksel zorbalığa maruz kalan çocuklar, yani anketin 1. 2 ve 4. 5'inci soruları değerlendirildi. Seçim kriterleri; üç kişi tarafından aynı öğrencinin isminin verilmesi ve bu ismi verilen kişinin her iki grupta da yer almaması olarak belirlendi. Elde edilen listeden her okul için sınıf ve şube bazında zorbalılar ve mağdurlar listesi oluşturuldu. Bu aşamada elde edilen zorba ve mağdur sayısı 292 oldu. Bu listeden 3'ü kurban (2 erkek 1 kız), 1'i zorba (erkek) olan 4 öğrenci, formu yanlış doldurdıkları için çıkarıldı ve geriye zorba ve mağdur toplam 288 öğrenci kaldı. 16PF-KİM kişilik Envanterinin 288 öğrenciye uygulandı. Envanteri yanlış veya eksik dolduran ve doldurmayı reddeden 10 öğrenci elendi. Reddedenlerin hepsi erkek olup 3'ü zorba 2'si mağdur grubundandı. 16PF-KİM kişilik Envanterinin geçerlilik skalası gereği elli nin üzerinde (?) şikkını işaretleyenler elendi. Bu elenenlerden 14'ü zorba 13'ü mağdur grubundandı. Böylece zorba ve mağdur toplam 251 öğrenci grup kaldı.

BÖLÜM III

BULGULAR

Çalışmada elde edilen bulguların istatistiksel analizleri bilgisayar ortamında değerlendirilirdi. Çalışma verileri değerlendirilirken tanımlayıcı istatistiksel metotları (Frekans, Yüzde, Ortalama, Standart sapma) ve Pearson Ki-Kare testi kullanıldı. Zorbaların ve mağdurların kişilik özelliklerinin karşılaştırmalarında ise Bağımsız örneklem (Independent samples) için t testi kullanılmıştır. Bağımsız örnekler t testi, iki ilişkisiz örneklem ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını test etmek için kullanılır. Sonuçlar % 95 güven aralığında, anlamlılık $p < 0,05$ ve $p < 0,001$ düzeyinde çift yönlü olarak değerlendirilmiştir.

3.1. Demografik Bulgular

Zorbalık yapma ve mağdur olmanın cinsiyetle ilişkisi olup olmadığına ilişkin ki-kare testi sonuçları Tablo.2.5 de verilmiştir.

Tablo. 2. 5 Zorba ve Mağdur Çocukların Cinsiyet Değişkenine Göre Yüzdeler ve Ki-kare Değerleri

		Zorba	Mağdur	Toplam	χ^2	Sd
Cinsiyet	Erkek	N	113	94	207	22,02** 1
		%	94,2%	71,8%	82,5%	
	Kız	N	7	37	44	
		%	5,8%	28,2%	17,5%	
		%	42,1%	55,0%		

* $p < .05$; ** $p < .001$

Tablo.2.5 incelendiğinde, tüm grubun 207'sinin (%82,5) erkek, 44'ünün (%17,5) kız ve araştırmaya katılan çocukların 120'sinin (%42,1) zorba, 131'inin (%55) mağdur olduğunu görürüz. Zorbaların 113'ü (%94,2) erkek, 7'si (%5,8) kız iken, mağdurların 94'ü (%71,8) erkek ve 37'si (%28,2) kız olarak bulundu. Bu değerlere

göre, zorbalık yapma ve mağdur olma cinsiyete göre anlamlı bir fark yarattığı ($\chi^2=22,02$, $p< ,001$) bulunmuştur.

Zorbalık yapma ve mağdur olmanın yaşla ilişkisi olup olmadığına ilişkin ki-kare testi sonuçları Tablo.2.6 de verilmiştir

Tablo. 2. 6 Zorba ve Mağdur Çocukların Yaş Değişkenine Göre Yüzdeler ve Ki-kare Değerleri

		Zorba	Mağdur	Toplam	χ^2	Sd	
Yaş	11-12	N	36	46	82	21,20**	3
		%	29,8%	35,1%	32,5%		
	13,00	N	33	51	84		
		%	27,3%	38,9%	33,3%		
	14,00	N	28	31	59		
		%	23,1%	23,7%	23,4%		
	15-16	N	24	3	27		
		%	19,8%	2,3%	10,7%		

* $p < .05$; ** $p < .001$

Tablo.2.6 incelendiğinde; 11-12 yaş grubunda, 36 zorba (%29,8), 46 mağdur (%35,1), 13 yaş grubunda, 33 zorba (%27,3), 51 mağdur (%38,9), 14 yaş grubunda, 28 zorba (%23,1), 31 mağdur (%23,7), 15-16 yaş grubunda ise, 24 zorba (19,8), 3 mağdur (%2,3) olduğunu saptandı. Mağdur olan çocuklar en çok 13 ve 11-12 yaş ve en az 15-16 yaş grubunda görülürken, zorbalık yapan çocuklar en çok 11-12 yaş grubunda olup yaş seviyesi yükseldikçe zorbaların sayısında düştüğünü görürüz. Yaş değişkenine göre zorbalar ve mağdurlar karşılaştırıldığında aralarında istatistiksel olarak ileri derecede anlamlı fark olduğu belirlendi ($\chi^2=21,20$, $p<,001$).

3.2.16PF-KİM Kişilik Envanteri Bulguları

Tablo. 2. 7 Zorba ve Mağdur Çocukların 16PF-KİM Kişilik Envanteri t Testi Sonuçları

	Katılımcı	N	Ort	S.s	t
Sıcakkanlılık (A)	Zorba	120	4,20	1,58	-1,60
	Mağdur	131	4,53	1,67	
Strese Tolerans (C)	Zorba	120	6,59	1,71	2,39*
	Mağdur	131	6,04	1,94	
Baskınlık (E)	Zorba	120	5,59	2,00	3,95**
	Mağdur	131	4,67	1,68	
Canlılık (F)	Zorba	120	4,91	1,72	0,44
	Mağdur	131	4,81	1,84	
Kurallara Bağlılık (F)	Zorba	120	5,02	1,70	-2,45*
	Mağdur	131	5,53	1,66	
Sosyal Girişkenlik (H)	Zorba	120	5,43	1,31	1,46
	Mağdur	131	5,19	1,31	
Duyarlılık (I)	zorba	120	4,28	1,64	-1,59
	mağdur	131	4,60	1,56	
İhtiyatlılık (L)	Zorba	120	5,13	1,48	-0,98
	Mağdur	131	5,34	1,79	
Soyuta Odaklılık (M)	Zorba	120	5,48	1,52	-0,51
	Mağdur	131	5,59	1,92	
Ketumluk (N)	Zorba	120	5,54	1,38	-2,22*
	Mağdur	131	5,94	1,45	

Tablo. 2. 7 Zorba ve Mağdur Çocukların 16PF-KİM Kişilik Envanteri t Testi Sonuçları

Kendini Sorgulama (O)	Zorba	120	5,37	1,74	-1,13
	Mağdur	131	5,63	1,87	
Değişimlere Açıklık (Q1)	Zorba	120	4,69	1,62	-1,86
	Mağdur	131	5,11	1,89	
Kendine Yeterlilik (Q2)	Zorba	120	6,20	1,16	0,35
	Mağdur	131	6,14	1,65	
Mükemmelliyetçilik (Q3)	Zorba	120	5,40	1,57	-2,13*
	Mağdur	131	5,82	1,53	
Gerginlik (Q4)	Zorba	120	4,31	1,75	0,24
	Mağdur	131	4,25	1,93	
Dışadönüklük	Zorba	120	4,74	1,06	0,57
	Mağdur	131	4,66	1,20	
Endişe Düzeyi	Zorba	120	4,66	1,18	-1,80
	Mağdur	131	4,96	1,49	
Gerçekçilik	Zorba	120	6,88	1,40	3,36**
	Mağdur	131	6,27	1,47	
Bağımsızlık	Zorba	120	5,10	1,41	1,70
	Mağdur	131	4,79	1,49	
Oto Kontrol	Zorba	120	5,14	1,42	-2,26*
	Mağdur	131	5,55	1,47	

*p < .05; **p < .001

Tablo 2.7 de özetlenen t-test sonuçlarına göre, zorbalık ve mağdurlar, Strese Tolerans (C) ($t=2.39, p<.05$), Baskınlık (E) ($t=3.95, p<.001$), Kurallara Bağlılık (G) ($t=-2.45, p<.05$), Ketumluk (N) ($t=-2.22, p<.05$), Mükemmeliyetçilik (Q3) ($t=-2.13, p<.05$), Gerçekçilik ($t=3.36, p<.05$), Otokontrol ($t=2.26, p<.05$), kişilik faktörlerine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Mağdurların Strese toleransı ($X=6.04$) zorbalara ($X=6.59$) göre anlamlı olarak daha düşüktür ($t=2.39, p<.05$). Zorbalık ($X=5.59$), Mağdurlara ($X=4.67$) göre anlamlı olarak daha baskındırlar ($t=3.95, p<.001$). Mağdurlar ($X=5.55$), zorbalara ($X=5.54$) göre anlamlı olarak daha ketum ($t=-2.22, p<.05$), daha Mükemmeliyetçi ($X=5.82, X=5.40$), Kurallara daha bağlı ($X=5.53, X=5.02$) ve Otokontrolleri daha yüksektir ($X=5.55, X=5.14$). Zorbalık ($X=6.88$), mağdurlara ($X=6.27$) göre anlamlı olarak daha gerçekçi bir tutum göstermektedirler ($t=3.36, p<.05$). Bu bulgular, zorbalık ve mağdurların, Strese Tolerans (C), Baskınlık (E), Kurallara Bağlılık (G), Ketumluk (N), Mükemmeliyetçilik (M), Gerçekçilik ve Otokontrol kişilik faktörleri bakımından anlamlı düzeyde farklılaştıklarını ve zorbalık yapma ve mağdur olma ile kişilik özellikleri arasında anlamlı bir ilişki olduğunu şeklinde yorumlanabilir.

Sıcakkanlılık (A), Canlılık (F), Sosyal Girişkenlik (H), Duyarlılık (I), İhtiyatlılık (L), Soyuta Odaklılık (M), Kendini Sorgulama (O), Değişimlere Açıklık (Q1), Kendine Yeterlilik (Q2), Gerginlik (Q4), Dışadönüklük, Bağımsızlık, Endişe Düzeyi kişilik faktörleri bakımından ise zorbalık ve mağdurlar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

BÖLÜM IV

TARTIŞMA

Bu araştırmada, zorbaların ve mağdurların bazı kişilik özellikleri bakımından farklılaşacağı savı detaylı bir biçimde incelenerek, zorbaların ve mağdurların Strese Tolerans (C), Baskınlık (E), Kurallara Bağlılık (G), Ketumluk (N), Mükemmeliyetçilik (Q3), Gerçekçilik ve Otokontrol faktörlerinde iki grup arasında anlamlı bir farklılık bulundu. Çalışmada ortaya çıkan sonuçlar, kişilik ve zorbalık olgusunun ilişkili olabileceğini gösteren diğer çalışmaların bazı açılarını destekler ve ileri götürür niteliktedir (Bollmer ve ark, 2006; Connolly ve O'Moore, 2003; Francis ve Jones, 1994; Mynard ve Joseph, 1997; Slee ve Rigby, 1993; Sutton ve Keogh, 2000; Tani ve ark, 2003).

Zorbalık yapan çocuklar ilerde anti-sosyal kişilik örüntüleri ve suça işlemeye eğilim gösterirken, hem zorbaların hem de zorbalığa uğrayan çocukların uzun süreli psikiyatrik semptomları geliştirebilecek (Baldry ve Farrington, 2000; Coolidge ve ark, 2004; Fosse, 2006; Kumpulainen ve ark, 2000; Olweus, 1995) olmaları bu konunun incelenmesinin ne kadar önemli olduğunu gösterir.

Cinsiyet ve Yaş Değişkenleri ile Zorbalık Yapma ve Mağdur Olma İlişkisinin İncelenmesi.

Bu çalışmada Zorba ve mağdur belirleme anketine göre; öğrencilerin %7'sinin zorbalıkta bulunduğu, %7,5'unun ise mağdur olduğu bulundu. Yurtdışında ve Türkiye'de yapılan araştırmalarla karşılaştırıldığında bu sonucun düşük çıkmasının sebebi bu çalışmada sadece fiziksel zorbalığı kriter alınmış olması rol oynamış olabilir (Alper, 2008; Atik, 2006; Delfabbro ve ark. 2006; Kapıcı, 2004; Pereira ve ark, 2004). Araştırmalar zorbalık yapma ve zorbalığa maruz kalmada kız ve erkek

çocuklar arasında belirgin farklar bulmuştur (Alper, 2008; Atik 2006; Baldry ve Farrington 2000; Baldry 2003; Çayırdag 2006; Coşkun, 2008; Eslea ve ark.2008; Espelage 2000; Hodges ve Perry1999; Jankauskiene ve ark. 2008; Juvonen ve ark. 2003; Karatzias ve ark., 2002; Kartal ve Bilgin, 2008; Mah 2000; Matsuda 2000; Mckinnon, 2001; Nansel, 2001; Olweus,1988, 2003; Pellegrini ve Brooks, 1999; Perren ve Hornung 2005; Rigby 2005; Salmivalli ve ark.1996; Seals ve Young,2003; Veenstra ve ark. 2005). Bu araştırmada da bu bulguları destekler biçimde kız öğrenci sayısı hem zorba hem de mağdur çocuklar arasında oldukça düşük sayıda bulundu. Bunun bir nedeni sosyal öğrenme kurallarının da açıkladığı gibi erkekler Televizyon ve Medyada daha çok saldırgan modeller görüyor olmaları ve erkek çocukların saldırganca davranışları aile ve toplum tarafından daha çok tolere ediliyor olması olabilir (Bandura, 1965; Eron ve ark., 1972; Olweus, 1980). Diğer bir neden ise, kızların fiziksel zorbalık yapma ve fiziksel zorbalığa uğrama oranının erkeklere nazaran daha düşük olması ve de kızların daha çok kasıtlı olarak gruptan dışlama, dedikodu çıkarma ve arkadaşlıklar üzerinde oynama gibi daha ince detaylı ve dolaylı zorbalık biçimini kullanmalarından olabilir (Dempsey ve ark., 2006; Mah, 2000; Olweus, 2003).

Zorbalık yapan ve zorbalığa maruz kalan çocuklar yaşa göre incelendiğinde, hem zorba olmanın hem de mağdur olmanın yaşla beraber azaldığı görülür. Literatürde bu durum araştırmalar arası farklılık göstermektedir. Bazı araştırmacılar hem zorbalığın hem de mağdur olmanın yaşla beraber azaldığını bulurken (Frisen, 2007; Sourander ve ark., 2000), bazıları zorbalık yapmanın yaşla arttığını bulmuştur (Bektaş, 2007; Hannish ve Guerra 2004; Matsuda 2000). Baldry ve Farrington (2000) zorbalık olayının yaşa göre değiştiğini belirtirken; Olweus (1988) zorbalık yapmanın yaşa göre değişmediğini gösterdi. Araştırmalardaki bu tutarsızlığın nedeni, küçük yaşlarda fiziksel ve sözel zorbalık eşit düzeyde iken, yaş ilerledikçe fiziksel zorbalığın azalması ancak sözel zorbalığın aynı kalması olabilir (Craig, 1998; Perry ve ark., 1988).

Zorbalık yapma ve Zorbalığa Maruz Kalma İle 16PF-KİM Kişilik Envanterinin Kişilik Boyutları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.

Zorbalık yapan ve zorbalığa maruz kalan çocuklar kişilik envanteri faktörleri açısından karşılaştırıldı. Strese Tolerans (C), Baskınlık (E), Kurallara Bağlılık (G), Ketumluk (N), Mükemmeliyetçilik (Q3), Gerçekçilik ve Otokontrol faktörlerinde iki grup arasında anlamlı bir farklılık bulundu.

Strese Tolerans (C) faktöründe, mağdurlar zorbalara nazaran daha düşük puanlar aldılar. Bu faktörde düşük puan alanlar, yeni durumları telaşla karşılar ve başarısız olma endişesi taşırlar. Olaylardan çabuk etkilen ve kaygılı olan bu kişiler, stres karşısında aşırı tepki verme eğilimine sahip olup, bu duruma bağlı olarak bazı psikosomatik sorunlar yaşayabilirler. Bu bulguyu destekleyen bir çalışmada araştırmacılar, mağdurların düşük oranlarda duygusal denge gösterdiklerini, kaygılı ve strese dayanıksız olduklarını buldular (Tani ve ark., 2003, Juvonen ve ark., 2003). Mağdurların strese dayanıksızlığı ile ilişkili psikosomatik sorunlar yaşayabileceği sonucu, önceden yapılan diğer araştırmalarda da bulunmuştur (Fekkes ve ark., 2004, 2005, 2006; Greco ve ark., 2007; Williams ve ark., 1996). Zorbaların bu kişilik faktöründe yüksek puan almaları ise, bu çocukların strese tahammüllerinin yüksek olduğunu, olaylar karşısında soğukkanlı davrandıklarını ve duygusal sorunlarla kolay baş edebildiklerini gösterir. Araştırmada bulunan bu bulguyu destekler biçimde bazı araştırmacılar da zorbaların, duyarsız (Slee ve Rigby, 1993) ve kaygısız (Conelly ve O'Moore, 2003) olduklarını bulmuştur.

Baskınlık (E) faktöründe, mağdurlar zorbalara nazaran daha düşük puanlar aldılar. Bu faktörde düşük puan alan kişiler, alttan alan, uyumlu, boyun eğen ve başkaları tarafından yönetilmekten memnun olma özelliklerini gösterirler. Olweus (2003), agresif kurban ve pasif kurban olmak üzere iki tür mağdur belirlemiş ve de tüm mağdurların %80-85'ini oluşturan pasif kurbanın, boyun eğen ve itaat eden özelliklere sahip olduğunu belirtmiştir (Olweus, 2003). Bir diğer araştırmacı ise,

erkek mağdurların yarıdan fazlası ve tüm mağdurların %70'inin zorbalık karşısında acizlik göstererek bu duruma boyun eğdiklerini bulmuştur (Salmivalli ve ark., 1996b). Zorbalar ise bu faktörde mağdurlara nazaran oldukça yüksek puanlar aldılar. Bu faktörden yüksek puan alanlar, çevrelerine karşı baskıcı, manipülatif, hükmetme arzusuna sahip ve başkalarının istek ve düşüncelerine önem vermeyen kişilerdir. Bu kişiler için güç önemlidir ve bu güce sahip olmak için saldırganlık gösterebilirler. Kızgınlık krizleri yaşayıp, beklenmedik tartışmalar yaratabilirler. Bu araştırmadaki bulguları destekler biçimde bazı araştırmacılar, zorbaların kendilerinden daha zayıf olan çocuklara baskı uyguladıklarını (Carney ve Merrill, 2001; Sijtsema, Veenstra, Linderberg ve Salmivalli, 2009; Sutton ve Keogh, 2000), baskınlık kurmanın bu çocuklar için bir ihtiyaç olduğunu bulmuşlardır (Olweus, 1988). Zorbalar, baskınlık statüsünü devam ettirmek için zorbalık yapmayı sürdürüyor olabilirler (Smokowski ve Kopasz, 2005; Pellegrini ve Bartini, 2001).

Mağdurlar Kurallara Bağlılık (G) faktöründe, zorbalara nazaran daha yüksek puanlar aldılar. Bu faktörde yüksek puan alanlar, ahlak ve görgü kurallarına saygılı ve bu kurallara uygun yaşamayı becerebilen, toplumun kendilerine koyduğu kurallara uyan kişilerdir. Zorbalar ise mağdurlara göre bu faktörde düşük puan aldılar. Bu faktörde düşük puan alanlar, ahlak kuralları, adetler, yükümlülükler ve kurallara uyma ile ilgili endişeleri olmayan bireylerdir. Kuralları esnetirler, varolanlar yerine kendi kurallarına uymayı tercih ederler. Literatüre bakıldığında, bu araştırmının bulgularını destekler biçimde bazı araştırmacıların da çalışmalarında, zorbaların mağdurlara nazaran kurallara uymama davranışı gösterdiklerinin, ahlaki çözülme yaşadıklarının ve de kurallara karşı bir tavır sergilediklerinin bulunduğu görülmüştür (Menesini, Modena, Tani, 2009; Menesini ve ark., 2003).

Ketumluk (N) faktöründe, mağdurlar zorbalara göre daha yüksek puanlar aldılar. Bu faktörden yüksek puan alanlar, ketumdurlar, kişisel konularda konuşmaktan hoşlanmazlar ve sessiz kişiler olarak bilinirler. Zorbalar ise bu faktörde mağdurlara nazaran düşük puanlar aldılar. Bu da bu çocukların, başkalarıyla kolay iletişime geçerek kolaylıkla konuşma başlatabildiklerini, rahatsızlık duymadan konuşma başlatabildiklerini ve özel konularda rahatlıkla konuşabildiklerini gösterir. Mağdurların diğer çocuklara göre daha az oranda konuşma başlattıkları, utangaç ve

sessiz oldukları önceki çalışmalarda da bulunmuştur (Olweus, 1988; Swartz, Dodge ve Coie, 1993; Yıldırım, Tezer ve Çileli, 2005). Bu durum bu çocukların yaşadıkları sosyal anksiyete ve grup içinde yalnız bırakılmaları ile ilişkili olabilir (Dempsey ve ark., 2006; Graham ve Juvonen, 1988). Zorbaların konuşmaktan çekinmemeleri ve kendileri hakkında rahatlıkla konuşabilmeleri ise sosyallikte sorun yaşamamalarından ve sosyal olarak becerikli olmalarından kaynaklanıyor olabilir (Cook, Williams, Guerra, Kim ve Sadek, 2010; Juvonen, Graham ve Schuster, 2003).

Mükemmeliyetçilik (Q3) faktöründe, mağdurlar zorbalara göre daha yüksek puanlar aldılar. Bu faktörde yüksek puan alanlar, kişisel disipline sahip, planlı, düzenli, yükümlülüklerini yerine getiren ve de yaptıkları işi en iyi biçimde yapmaya çalışan kişilerdir. Zorbalar ise bu faktörde mağdurlara göre düşük puan aldılar. Bu durum bu çocukların, esnek, spontan, olayları akışına bırakan, düzensiz ve disiplinsiz olduklarını gösterir. Miller ve Vaillancourt (2007), yaptıkları çalışmalarında, çocuklukta akran zorbalığına uğrama ile yetişkinlikteki mükemmeliyetçiliği inceleyerek, çocuklukta dolaylı zorbalığa uğrama ile yetişkinlikteki mükemmeliyetçilik arasında ilişki bulmuşlardır (Miller ve Vaillancourt, 2007). Mağdur olan çocuklar, zorbalığa uğramanın getirdiği aşağılık duygusu ile baş edebilmek, kendine yeterliliklerini ispatlamak ve de benlik saygılarını yükseltmek için mükemmel olmayı kullanıyor olabilirler (Adler, 2004; Miller ve Vaillancourt, 2007).

Kişilik envanterinin global faktörlerinden olan Gerçekçilik faktöründe, mağdurlar zorbalara nazaran düşük puanlar aldılar. Bu faktörde düşük puan alanlar, duyguları tarafından yönetilmeye meyilli, duyarlı, açık görüşlü ve başkalarının duygularına önem veren, empatik kişilerdir. Zorbalar ise bu faktörde mağdurlara göre oldukça yüksek puanlar aldılar. Bu bulguya göre zorbalar, duygusallıktan uzak, baskın, kendinden emin, rasyonel, katı ve kararlı kişilerdir. Bu konuda literatürde bir araştırmaya rastlanmamıştır ancak yapılan bir araştırmada, zorbaların duyarsız ve soğukkanlı bireyler olduklarını bulundumuştur (Slee ve Rigby, 1993). Mağdurların ise rasyonellikten uzak olup duygularıyla hareket etmeleri onların mağduriyete uğrayıp bu durumdan etkilenmelerine ve de mağduriyetlerinin devam etmesinde etkili olabilir.

Bir diğerk global faktör olan Otokontrol faktöründe, mağdurlar zorbalara nazaran yüksek puanlar aldılar. Bu faktörde yüksek puanlar, kurallara uyan, düzenli, toplumun kendileri hakkındaki düşüncelerine önem veren, iradeli ve kontrollü kişilerdir. Zorbalar ise mağdurlara nazaran bu faktörde düşük puan aldılar. Bu da bu çocukların, esnek, güvenilirmez, kurallara uymayan, başkalarına göre hareket etmeyen ve gerektiğinde kendilerini disipline ve kontrol etmede zorluk çeken bireyler olduğunu gösterir. Bu sonucu destekler biçimde, Unnever ve Cornell (2003) yaptıkları çalışmalarında, düşük otokontrolün zorbalığın doğrudan bir belirleyicisi olduğunu bulmuşlardır (akt., Unnever, 2005). Bu durum aynı zaman da zorbalığın dürtüsel olmalarıyla da ilişkili olabilir (Pontzer, 2010). Mağdurların zorbalık ataklarına fiziksel saldırganlıkla karşılık vermemesi ise sahip oldukları yüksek otokontrolle ilişkili olabilir (Archer, Fernandez -Fuertes ve Thanzami, 2010). Zorbalar ve mağdurlar, bu araştırmada kullanılan kişilik envanterinin, Sıcakkanlılık (A), Canlılık (F), Sosyal Girişkenlik (H), Duyarlılık (I), İhtiyatlılık (L), Soyuta Odaklılık (M), Kendini Sorgulama (O), Değişimlere Açıklık (Q1), Kendine Yeterlilik (Q2) birincil faktörlerinde ve Dışadönüklük, Endişe Düzeyi ve Bağımsızlık global faktörlerinde farklılık göstermediler. Literatüre bakıldığında, yukarıda bahsedilen faktörler (Dışadönüklük hariç) ile zorbalık yapma veya mağdur olma arasındaki ilişkiyi ayrıntılı inceleyen herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır.

Birincil faktörlerden, Sıcakkanlılık (A), Canlılık (F), İhtiyatlılık (L), Soyuta Odaklılık (M), ve Kendine Yeterlilik (Q2), Dışadönüklük global faktörünü oluşturan ana faktörlerdir. Bu araştırmada zorbalar ve mağdurlar, ne Dışadönüklük global faktöründe ne de bu faktörün ana temalarını oluşturan birincil faktörlerde anlamlı bir farklılık göstermediler. Literatüre bakıldığında, bazı araştırmacılar, mağdurların içedönük olduğunu bulurken (Mynard ve Joseph, 1997; Slee ve Rigby, 1993), bazı araştırmacılar ise zorbaların Dışadönüklükte yüksek puanlar aldıklarını buldular (Conolly ve O'Moore, 2003).

Bir diğer araştırmada ise, bu çalışmadaki bulguyu destekler biçimde, dışadönüklük faktöründe, zorbalardan ve mağdurlar arasında farklılık bulmadı (Lowenstein, 1978). Araştırmalardaki bulunan bu sonuçların farklılığı, kullanılan kişilik envanterlerinin ölçüm kriterlerinin farklı olmasından kaynaklanabilir.

Bu araştırmada, Strese Tolerans (C), İhtiyatlılık (L), Kendini Sorgulama (O), Gerginlik (Q4) birincil faktörlerinden oluşan Endişe Düzeyi global faktörü, zorbalardan ve mağdurlar için anlamlı bir farklılık oluşturan bir kişilik boyutu olarak bulunmadı. Her ne kadar bu çalışmada, Strese Tolerans (C) faktörü, mağdurları ve zorbalardan ayıran bir kişilik boyutu olarak bulunduysa da, bu bulgu tek başına Endişe Düzeyi global faktörünün bir farklılık yaratmasına yetmedi. Bu çalışmadan önceki çalışmalara baktığımızda, zorbalıktan yapmanın ve/veya mağduriyete uğramanın, ne yukarıda bahsi geçen birincil faktörlerle (Strese Tolerans faktörü hariç), ne de Endişe Düzeyi global faktörü ile arasındaki ilişkiyi ayrıntılı bir biçimde inceleyen bir araştırmaya rastanmamıştır. Bu çalışmadan önce yapılan çalışmalarda, Endişeli veya kaygılı olma ile mağduriyet ilişkilendirilmiştir (Fekkes ve ark., 2003; Sourander ve ark., 2000). Sadece bir araştırmada, zorbalıktan olayında, zorbalardan ve mağdurların, zorbalıktan olayına ne zorba ne de mağdur olarak katılmayanlara göre eşit düzeylerde kaygı yaşadıkları bulunmuştur (Kaltalia-Heino, Rimpela, Rantanen ve Rimpela, 2000). Bu durum, bu çalışmada zorbalardan ve mağdurların, endişe düzeylerinin neden farklılaşmadığını destekler niteliktedir. Alternatif olarak, zorbalıktan yapan ve mağdur olan çocukların her ikisi de endişe yaşıyor ancak bu endişeyle baş etmede farklı yöntemler kullanıyor olabilirler. Zorbalardan yaşadıkları endişe ile ilgili olarak dışallaştırmaya başvururken, mağdurlar içselleştirme mekanizmasını kullanıyor olabilirler (Cook ve ark., 2010; Menesini ve ark., 2009; Marini ve ark., 2006). Baskınlık (E), Sosyal Girişkenlik (H), Değişimlere Açıklık (Q1) birincil faktörlerinden oluşan Bağımsızlık global faktörü, bu araştırmada zorbalardan ve mağdurlar için anlamlı bir farklılık yaratmadı. Baskınlık (E) faktörü, yukarıda tartışıldığı Şekilde, zorbalardan ve mağdurlar için anlamlı bir farklılık yaratsa da diğer iki faktörün zorbalardan ve mağdurlar arasında anlamlı bir farklılık yaratmaması, Bağımsızlık global faktörünün de zorbalardan ve mağdurlar için anlamlı fark yaratmamasına yol açtı. Literatürde, ne Sosyal Girişkenlik (H), Değişimlere Açıklık

(Q1) ne de Bağımsızlık kavramları ile zorbalık yapma ve/veya mağdur olma arasındaki ilişkiyi inceleyen herhangi bir araştırma bulunamadı.

Bu çalışmada kullanılan kişilik envanterinin, Duyarlılık (I), Soyuta Odaklılık (M), Kendini Sorgulama (O), Değişimlere Açıklık (Q1), Gerginlik (Q4) ve Bağımsızlık faktörlerinin kapsadığı kişilik boyutlarının aynı zamanda ergenlik döneminin genel özellikleri olduğundan ve de örneklem ergenlik dönemindeki çocuklardan oluştuğundan, bu çalışmada anlamlı bir farklılık yaratmamış olabilir (Origlia ve Ouillon, 1987). Bir diğer neden ise, bu çalışmada, sadece fiziksel zorbalık kriter alındı. Dolaylı zorbalık da çalışmaya katılmış olsaydı sonuçlar çok farklı olabilirdi, çünkü dolaylı zorbalık (gruptan dışlama, dedikodu yayma) türünün doğrudan zorbalığa nazaran daha zararlı ve stres verici bir etkisi olması olabilir (Olweus, 2003). Ayrıca, çalışmada, kız çocuklarının sayısının az olarak bulunması da zorbalıkların ve mağdurların kişilik özelliklerinin bu şekilde farklılaşmasındaki bir diğer etken olabilir ki, kız çocukları zorbalığa, kendi kişilik özellikleri bağlamında, erkek çocuklardan daha farklı tepkiler verebilirler (Mah, 2000).

Sınırlılıklar

Bu çalışma bazı sınırlılıklara da sahiptir. Akranlar her ne kadar ebeveynlere ve öğretmenlere nazaran daha iyi bir kaynak olsalar da çalışmanın gerçekleştirildiği sınıfların kalabalık olması, çocukların, kendilerine zorbalık yapan çocukların isimlerini, yeterince gizleyemediği için yazmasını engellemiş olabilir. Ayrıca, akran ifadeleri çocukların kendi ifadeleri kadar doğru bilgi veremeyebilir (Salmivalli ve ark., 1996a). Bir diğer sınırlılık ise, örneklemdeki bazı çocukların okuma yazma seviyelerinin düşüklüğü çalışmada kullanılan kişilik envanterin bazı soruları anlamayıp uygun cevap vermemiş olabilecekleridir. Her ne kadar anket ve envanteri uygulama süresini uzun tutulup, her soruda anlamayacakları kelimeleri mümkün olduğunca açıklanmaya çalışıldıysa da bazı çekingen çocuklar soru soramayıp yanlış bilgi vermiş olabilirler.

Bu araştırmanın örnekleminin, 11-16 yaş çocuklardan ve alt sosyoekonomik gruptan olması çalışmanın sadece bu gruba genellenebileceğini gösterir. Zorbalığın türlerinden sözel, ilişkisel ve cinsel zorbalık çalışmamızda inceleme dışı bırakılarak sadece fiziksel zorbalık değerlendirmeye alınmıştır dolayısıyla bu araştırma incelenirken bu ölçüt göz önünde bulundurulmalıdır.

Bir diğer sınırlılık ise, bu çalışmada çocukların kişiliğini değerlendirmede 16PF-KİM Kişilik Envanterinin kişilik boyutlarını kullanıldı. Değerlendirmeye alınan kişilik özellikleri bu envanterin boyutları dahilindedir.

Bu çalışmadan sonra yapılacak çalışmalarda, zorbalık döngüsünde yer alan statüler bağlamında kişilik özelliklerinin değişip değişmediği çalışılabilir (Salmivalli ve ark., 1996b). Bir başka çalışma ise zorbalık türlerine göre çocukların kişilik özelliklerinin farklılaşıp farklılaşmayacağına bakılabilir.

Sahip olunan kişilik özellikleri, yaşamımızın ilerleyeceği yolu çizer. Nasıl biri olduğumuz, sosyal, duygusal, psikolojik örüntüler dahilinde dış dünyaya nasıl baktığımızı ve dış dünya tarafından nasıl değerlendirileceğimizi belirler. Bu bağlamda, çocukların kişilik gelişimi dikkatle incelenmesi ve üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Bu çalışmada zorbalık yapan ve zorbalığa maruz kalan çocukların farklı kişilik özelliklerine sahip oldukları bulunmuştur. Erikson'a göre kişilik gelişimi ömür boyu sürer, bu açıdan ergenlikte henüz kemikleşmemiş olan kişilik özellikleri değiştirilebilir ve geliştirilebilir (akt., Öztürk, 2004).

Mağdurlarda karakteristik nitelikteki özellikler değiştirilerek bu çocukları zorbalığa uğramaktan kurtarabilecek beceriler kazandırabiliriz. Mağdurlarda görülen strese dayanıksızlık ve kaygınlık, bu çocuklara stresle baş etme becerileri kazandırılarak bir nevi azaltılabilir ya da yaşadıkları zorbalık dahil her şeyi olduğu gibi kabul etmelerine neden olan, kurallara katı bir biçimde bağlılıkları, sorgulama becerileri kavratılarak giderilebilir. Kendilerini çaresiz hissetmelerine neden olabilecek ketumlukları ve sosyal beceri eksiklikleri, bu çocukların farklı sosyal aktivitelere yönlendirerek ve iletişime geçme becerileri öğretilerek üstesinden gelinebilir.

KAYNAKLAR

- Adler, A. (2004), *İnsan doğasını anlamak*, İzmir: İlyaz İzmir Yayınevi Matbaası.
- Ahmed, E., & Braithwaite, V. (2004) Bullying And Victimization: Cause for concern for both families and schools, *Social Psychology Of Education* 7: 35–54.
- Ainsworth M. D. S. (1979). Infant-Mother attachment, *American Psychologist*, 34, 932-937.
- Ainsworth, M. D. S. (1989). Attachments beyond infancy, *American Psychologist*, 44, 709-716.
- Alikasifoglu, M., Erginoz, E., Ercan, O., Uysal, O., & Kaymak, D.A. (2007). Bullying behaviours and psychosocial health: results from a cross-sectional survey among high school students in Istanbul, Turkey. *European Journal Of Pediatrics*, 166(12), 1253-1260.
- Alikasifoglu, M., Erginoz, E., Ercan, O., Uysal, O., Kaymak, D.A., & Ilter, O. (2004). Violent behaviour among turkish high school students and correlates of physical fighting. *European Journal Of Public Health*, 14, 173-177.
- Alper, S.I. (2008). İlköğretimde zorbalık, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Ana Bilim Dalı Sınıf Öğretmenliği Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa.

- Ang, R., & Yusof, N. (2005). The relationship between aggression, narcissism, and self-esteem in asian children and adolescents, *Current Psychology: Developmental Learning Personality Social*, 24(2), 113-122.
- Archer, J., Fernandez-Fuertes, A. A., & Thanzami, V. L. (2010). Does cost–benefit analysis or self-control predict involvement in two forms of aggression? *Aggressive Behavior*, 36, 292–304.
- Atik, G. (2006). The role of locus of control, self-esteem, parenting style, loneliness, and academic achievement in predicting bullying among middle school students, A Thesis Submitted To The Graduate School Of Social Sciences Of Middle East Technical University, Ankara.
- Atkinson, R. L., Atkinson, R. C., Edward, E. S., Bem, D. J., & Hoeksema, S. N. (2002), *Psikolojiye giriş*, Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Baldry, A. C. & Farrington, D. (1999), Types of bullying among italian school children, *Journal Of Adolescence*, 22, 423-426.
- Baldry, A. C., & Farrington, D. (2000). Bullies and delinquents: personal characteristics and parental styles. *Journal Of Community and Applied Social Psychology*, 10, 1, 17-31.
- Bandura, A. H. (1965). Influence of model's reinforcement contingencies of the acquisition of imitative responses, *Journal Of Personality and Social Psychology*, 1(6), 589-595.
- Bektaş, M., (2007). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinde okul zorbalığının yordanması, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Bergeman, C. S., Chipuer, H. M., Plomin, R., Pedersen, N. L., McClearn, G. E., Nesselroade, J.R., Costa, P. R. J and McCrae, R. R. (1993). Genetic and

- environmental effects on openness to experience, agreeableness, and conscientiousness: An adoption/Twin Study *Journal of Personality* 61(2), 160-179.
- Berkowitz, L., (1993). *Aggression: Its causes, consequences and control*, USA: McGraw-Hill, Inc.
- Blonigen, D. M., Carlson, M. D., Hicks, B. M., Krueger R. F., ve Iacono, W. G. (2008). Stability and change in personality traits from late adolescence to early adulthood: A Longitudinal twin study, *Journal of Personality*, 76(2), 229-266.
- Boeree, C. G. (1997). Personality Theories, 28.10.2009, <http://www.shiedu/%7Ecgboree/perscontents.html>
- Bollmer, J. M., Harris, M. J., & Milich, R. (2006). Reactions to bullying and peer victimization: narratives, physiological arousal, and personality, *Journal Of Research in Personality*, 40, 803–828.
- Bouchard, T. J.&McGue, M.(1990a). Genetic and rearing environmental influences on adult personality: An analysis of adopted twins reared apart, *Journal of Personality*, 58(1), 264-292
- Bouchard, T. J., Lykken, D. T., McGue, M., Segal, L. N., and Tellegen, A. (1990b). Source of human psychological differences: the minnesota study of twins reared apart, *Science*, 250, 223-228.
- Bretherton, I. (1992). The origins of attachment theory: John Bowlby And Mary Ainsworth, *Developmental Psychology*, 28(5), 759-775.
- Buss, D. M. (1990). Toward a biologically informed psychology of personality, *Journal of Personality*, 58(1), 2-16.

- Card, N. A., & Hodges, E. V. E. (2008). Peer victimization among schoolchildren: correlations, causes, consequences, and considerations in assessment and intervention, *School Psychology Quarterly*, 23 (4), 451-461.
- Carney, A.G & Merrell, K.W. (2001). Bullying in schools: perspectives on understanding and preventing an international problem, *Social Psychology International*, 22, 364.
- Caspi, A., Roberts B. W., & Shiner, R. L. (2005). Personality development: Stability and change, *Annual Reviews, Psychology*, 56,4, 53-84.
- Cassidy, T. (2008). Bullying and victimization in school children: The role of social identity, problem-solving style, and family and school context, *Social Psychology of Education*, 12, 63 –76.
- Cattell, H. E., & Mead, A. D. (2008). The sixteen personality factor questionnaire (16PF), G. J., Boyle, G. Matthews, D. H. Saklofske, (Ed), *The Sage Handbook Of Personality Theory And Assessment*, 2(135-159), Great Britain: Cromwell Press.
- Connolly, I., & O’Moore, M. (2003). Personality and family relations of children who bully, *Personality And Individual Differences*, 35, 559–567.
- Cook, C.R., Williams, K.R., Guerra, N.G., Kim, T. E. & Sadek, S. (2010). Predictors of bullying and victimization in childhood and adolescence: A meta-analytic investigation, *School Psychology Quarterly*, 25(2), 65–83.
- Coolidge F. L., Denboer, J W., & Segal D.L. (2004). Personality and neuropsychological correlates of bullying behavior, *Personality and Individual Differences*, 36, 1559–1569.
- Coşkun, G. (2008). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin zorbalık eğilimleri ile problemleri internet kullanımları arasındaki ilişki, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi İstanbul.

- Craig, W.M. (1998). The relationship among bullying, victimization, depression, anxiety, and aggression in elementary school children, *Personality and Individual Difference*, 24, (1), 123-130.
- Craig, W.M., & Pepler, D. J. (2003). Identifying and targeting risk for involvement in bullying and victimization, *Canada Journal Of Psychiatry*, 48, 577- 82.
- Craig, W.M., & Pepler, D.J. (2007). Understanding bullying: From research to practice, *Canadian Psychology*, 48(2), 86-93.
- Çayırdağ. N. (2006). 7. ve 8.Sınıf öğrencilerinin okul kültürünü algılayışları zorbalık eğilimleri ve başatma düzeyleri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- D'esposito, S. E, (2006). Peer aggression among adolescents: characteristics of the victims, Texas A & M University The Degree Of Doctor Of Philosophy.
- Deary, I. J. (2009). Trait approach to personality, J. Corr & G. Matthews, *The Cambridge Handbook of Personality Psychology (89-105)*, New York: Cambridge University Press.
- Delfabbro, P., Winefield, T., Trainor, S., Dollard, M., Anderson, S., Metzger, J., Harnmarstrom, A. (2006). Peer and teacher bullying/victimization of south australian secondary school students: Prevalence and psychosocial profiles, *British Journal Of Educational Psychology*, 76(1), 71-90,
- Dempsey, J. , Fireman, G. D., & Wange, E. (2006). Transitioning out of peer victimization in school children: gender and behavioral characteristics, *Journal Of Psychopathology And Behavioral Assessment*, 28(4).
- DSM-IV-TR, (2001). *Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabı*, Ankara: Hekimler Yayın Birliği.

- Eron, L.D., Huesmann, L.R., Lefkowitz, M. M., & Walder, L. O. (1972). Does television violence cause aggression? *American Psychologist*, 27, 253-263.
- Eslea, M, Morita, E. Y., O'Moore, M., Mora-Mercha' N.J.A., Pereira, B., & Smith K. (2003). Friendship and loneliness among bullies and victims: data from seven countries, *Aggressive Behavior*, 30, 71–83.
- Eslea, M., & Reese, J. (2001). At what age are children most likely to be bullied at school? *Aggressive Behavior*, 27, 419–429.
- Espelage, D. L., Bosworth, K. & Simon, T. R. (2000). Examining the social context of bullying behaviors in early adolescence, *Journal of Counseling and Development*, 78, 3, 326-333.
- Eysenck, H. J. (1990). Genetic and environmental contributions to individual differences: the three major dimensions of personality, *Journal of Personality*, 58(1), 245-261.
- Fanning, K. (2005). Bullying, *Junior Scholastic*, 107, 15, 4.
- Fekkes, M., Pijpers F. I. M., & Verlove- Vanhorick S. (2004). Bullying behavior and association with psychosomatic complaints and depression in victim. *Journal of Pediatrics*, 144,17- 22.
- Fekkes, M., Pijpers, F.I.M., & Verloove-Vanhorick, S. (2005). Bullying: Who does what, when and where? Involvement of children, teachers and parents in bullying behavior, *Health Education Research*, 20 (1), 81-91.
- Fekkes, M., Pijpers, F.I.M., Frederiks, A.M., Vogels, T., & Verloove-Vanhorick, S.P (2006) Do bullied children get ill, or do ill children get bullied? a prospective cohort study on the relationship between bullying and health-related symptoms, *Pediatrics*, 117, 1568-1574.

- Fleisher, W.P., & Schwartz, L. (2003). Mental health sequelae of bullying: A review and case report, *child adolescent psychiatry review*, 12(1), 13–17, 23.06.2010, <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/pmc2538455/>
- Forero, R., McLellan, L., Rissel, C., & Bauman, A. (1999). Bullying behavior and psychosocial health among school students in New South Wales, Australia: Cross sectional survey, *British Medical Journal*, 319,344- 8.
- Fosse, G. K. (2006). Mental health of psychiatric outpatients bullied in childhood Norwegian University of Science and Technology Faculty of Medicine Department of Neuroscience Degree of Doctor of Medicine.
- Francis, L. J., & Jones S. H. (1994). The relationship between Eysenck's personality factors and fear of bullying among 13-15 year olds in England and Wales, *Evaluation & Research in Education*, 8(3) , 111 – 118, 28.06.2010, <http://www.informaworld.com/smpp/content~db=all~content=a916101376>
- Frisén, A., Jonsson A. K., & Persson, C. (2007). Adolescent's perception of bullying: who is the victim? who is the bully? what can be done to stop bullying? *Adolescence*, 42, 168.
- Furlong, M. J., Soliz, A. C., Simental, J. M., & Greif J. L. (2002). Bullying and abuse on school campuses, C. Spielberger(Ed), *Encyclopedia of Applied Psychology* (295-300), USA: Elsevier Academic Press.
- Garner, W., & Lemerise, E.A. (2007). The roles of behavioral adjustment and conceptions of peers and emotions in preschool children's peer victimization, *Development and Psychopathology*, 19, 57–71.
- Gini, G., & Pozzoli, T. (2009). Association between bullying and psychosomatic problems: a meta-analysis, *Pediatrics*, 123,1059-1065.

- Gini, G., & Pozzoli, T. (2006). The role of masculinity in children's bullying, *Sex Roles* 54, 585–588.
- Glew, G. M., Fan, M., Katon, W., & Rivara, F. (2008). Bullying and school safety, *Journal of Pediatrics*, 152, 123-8.
- Graham, S., & Juvonen, J. (1998). Self-Blame and peer victimization in middle school: an attributional analysis, *Developmental Psychology*, 34 (3), 587-599.
- Greco, L.A., Freeman, K., & Dufton, L. (2007). Overt and relational victimization among children with frequent abdominal pain: links to social skills, academic functioning, and health service use, *Journal Of Pediatric Psychology* 32(3) 319–329.
- Güvenir, T. (2004). *Okulda Akran Istismarı*, Ankara: Kök Yayıncılık.
- Hanish L.D, Guerra N.G (2004). Aggressive victims, passive victims, and bullies: developmental continuity or developmental change? *Merrill - Palmer Quarterly*, 50, 1.
- Hoover, R. L. (2005). A methodological study of family and personality variables associated with discrimination and bullying, Department of Psychology Doctorate of Philosophy, University of Cincinnati, USA.
- http://en.wikiedia.org/wiki/Gordon_Allport 22.10.2010
- http://www.egitimekrani.com/haber.php?haber_id=644 22.10.2010
- Ingle, D.J. (1935) Endocrine function and personality, *Psychological Review*, 42(5), 466-479.
- Jankauskiene, R., Kardelis K., & Sukys, S. (2008). Associations between school bullying and psychosocial factors, *Social Behavior And Personality*, 36(2), 145.

- Juvonen, J., & Graham, S., & Schuster, M. A. (2003). Bullying among young adolescents: the strong, the weak, and the troubled, *Pediatrics*, 112.
- Kaltiala-Heino, R., Rimela, M., Marttunen, M., Rimpelä, A., & Rantanen, P. (1999). Bullying, depression, and suicidal ideation in finish adolescents: school survey, *British Medical Journal*, 319, 348- 51.
- Kapıcı, E. G. (2004). İlköğretim öğrencilerinin zorbalığa maruz kalma türünün ve sıklığının deresyon, kaygı ve benlik saygısıyla ilişkisi, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(1), 1-13.
- Karatzias, A., Power, K.G., & Swanson, V. (2002). Bullying and victimization in scottish secondary schools: same or separate entities? *Aggressive Behavior*, 28, 45–61.
- Kartal, H., ve Bilgin, A. (2008). Öğrenci, veli ve öğretmen gözüyle ilköğretim okullarında yaşanan zorbalık, *Elementary Education Online*, 7(2), 485-495.
- Kepenekçi, Y., & Çınkır, Ş. (2006). Bullying among turkish high school students, *Child Abuse & Neglect*, 30, 193–204.
- Kokkinos, C.M., & Panayiotou, G. (2004). Bullying and victimization among early adolescents: associations with disruptive behavior disorders, *Aggressive Behavior*, 30, 520–533.
- Konuk, E. (2009). 16f-Kim Kişilik envanteri standardizasyonu, geçerlik, güvenilirlik ve norm çalışması, Davranış Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Çalışması.
- Kotagel, G. (1991). *Tıpsal Psikoloji, Tıpta Davranış Bilimleri*, Ankara: Güneş Yayınevi.
- Kumpulainen, K., Rasanen, E., Henttonen, I., Almquist, F., Kresanov., K, Linna S. L., Moilanen, I., Piha, J., Puura, K & Tamminen, T. (1998). Bullying and

- psychiatric symptoms among elementary school-age children, *Child Abuse Neglect*, 22, 705- 17.
- Kumpulainen, K., & Rasanen, E. (2000). Children involved in bullying at elementary school age: their psychiatric symptoms and deviance in adolescence, *Child Abuse Neglect*, 24, 1567- 77.
- Lefley, H. (1998). Temperament: theory and practice, *The American Journal Of Psychiatry*, 155 (1), 144.
- Loehlin, J. C., Horn, J. M. & Willerman, L. (1990). Heredity, environment, and personality change: evidence from the texas adoption project, *Journal of Personality*, 58(1),221-243.
- Lowenstein, L. F. (1978) Who is bully? *Bulletin British Psychological Society*, 31, 147-149, 15.07.2010, <http://www.cyc-net.org/quote3/quote-1482.html>
- Mah, D. L. (2000). The Experience of being bullied during childhood and/or adolescence, Counseling Psychology Department Of Educational Psychology Doctor Of Philosophy, University of Alberta, Canada.
- Maqsud, M. (1981). Eysenck's theory of personality and child-adult emotional attachments, motivation and emotion 5(1), 15.07.2010 <http://www.springerlink.com/content/12k876618t556229/>
- Marini, Z. A., Dane, A.V., & Bosacki, S. L. (2006). Direct and indirect bully-victims: differential psychosocial risk factors associated with adolescents involved in bullying and victimization, *Aggressive Behavior*, 32, 551–569.
- Matsuda, T. (2000). Bullying among children and adolescents, Unpublished Master Thesis, Department of Educational Psychology, University of Calgary, Canada.

- McCrae, R.R., & John, O. (1992). An introduction to the five-factor model and its applications, *Journal of Personality*, 60, 175-215.
- McGugan, M. J. (2007). A developmental perspective on children and adolescents who bully and are victimized by peers, Department Of Psychology In Conformity With The Requirements For The Degree Of Master Of Arts Queen's University Kingston, Ontario, Canada.
- McKinnon, J. E. (2001). An examination of bullying from a group-dynamic perspective: the third party role of peers in bullying incidents, A Thesis For The Degree Of Doctor Of Philosophy Psychology Waterloo, Ontario, Canada.
- Menesini, E., Sanchez, V., Fonzi, A., Ortega, R., Costabile, A., & Lo Feudo, G. (2003). Moral emotions and bullying: a cross-national comparison of differences between bullies, victims and outsiders, *Aggressive Behavior*, 29, 515–530.
- Menesini, E., Modena, M. & Tani, F. (2009). Bullying and victimization in adolescence: concurrent and stable roles and psychological health symptoms, *The Journal of Genetic Psychology*, 170 (2), 115–133.
- Miller, J.L. & Vaillancourt, T. (2007). Relation between childhood peer victimization and adult perfectionism: are victims of indirect aggression more perfectionistic? *Aggressive Behavior*, 33, 230–241.
- Mohr, A. (2006). Family variables associated with peer victimization: does family violence enhance the probability of being victimized by peers? *Swiss Journal Of Psychology*, 65 (2), 107–116.
- Morgan, C.T (1991), *Psikolojiye Giriş*, Ankara: Meteksan Ltd.Şti.
- Mynard H, Joseph S.(1997) Bully/Victim problems and their association with eysenck's personality dimensions in 8 to 13 year-olds, *British Journal Of Educational Psychology*, .67 (1), 51-4, 15.07.2010.

<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed?term=Bully/Victim%20Problems%20And%20Their%20Association%20With%20Eysenck's%20Personality%20Dimensions>

Nansel, T.R., Overbeck, M., Pilla, R. S., Ruan, W. J., Simons-Morton, B., & Scheidt, P. (2001). Bullying behavior among us youths: prevalence and association with psychosocial adjustment, *Jama*, 285: 2094-100.

Neto, A.A.L. (2005). Bullying-aggressive behavior among students, *Journal Of Pediatr*, 81,164- 72.

Newman, R. S., & Murray B. J. (2005). How students and teachers view the seriousness of peer harassment: when is it appropriate to seek help? *Journal Of Educational Psychology*, 97(3), 347–365.

O’Connell, D. (1999). Peer processes and bullying: naturalistic observation on the playground, Graduate Program In Psychology York University North York, Ontario Degree Of Doctor Of Philosophy.

O’Keefe M, (1997), Adolescent’s exposure to community and school violence: prevalence and behavioral correlates, *Journal Of Adolescent Health*, 20, 368-376.

O’Moore, A. M. (1995). Bullying behavior in children and adolescents in Ireland. *Children Society*, 9, 54–72.

O’Moore, A. M. (2000). Critical issues for teacher training to counter bullying and victimization in Ireland, *Aggressive Behavior*, 26, 99–111.

O’Moore, A. M., & Kirkham C. (2001). Self-esteem and its relationship to bullying behavior, *Aggressive Behavior*, 27, 269–283.

- Olafsen, N., & Viemerö, V. (2000). Bully/victim problems and coping with stress in school among 10- to 12-year- old pupils in Åland, Finland, *Aggressive Behavior*, 26, 57–65.
- Olweus, D. (1980). Familial and temperamental determinants of aggressive behavior in adolescent boys: a causal analysis, *Developmental Psychology*, 16(6), 644-660.
- Olweus, D. (1988). Bullying in the schools: how educators can help, *The Education Digest*, 53, 7.
- Olweus, D. (1995). Bullying or peer abuse at school: facts and intervention, *Current Directions In Psychology*, 4 (6), 196-200.
- Olweus, D. (2003). A profile of bullying, *Educational Leadership*, 12-17.
- Origlia, D., & Ouillon, H. (1987). Ergenlikte Kişilik, B.Onur (Ed), *Ergenlik Psikolojisi içinde* (s. 159-209). Ankara: Hacettepe-Taş Kitapçılık Ltd.Şti.
- Ortega, R., & Lera, M. J. (2000). The Seville anti-bullying in school project, *Aggressive Behavior*, 26, 113–123.
- Öztürk, O. M. (2004). *Ruh Sağlığı Ve Bozuklukları*, Ankara: Bayt Ltd.Şti.
- Pellegrini A. D., & Bartini M. (2001). Dominance in early adolescent boys: affiliative and aggressive dimensions and possible functions, *Merrill - Palmer Quarterly*, 47 (1); 142.
- Pellegrini A. D., & Bartini M., & Brooks F. (1999). School bullies, victims, and aggressive victims: factors relating to group affiliation and victimization in early adolescence, *Journal Of Educational Psychology*, 91(2), 216-224.
- Pereira, B., Mendonça, D., Neto, C., Valente, L., & Smith, K. (2004). Bullying in Portuguese schools, *School Psychology International*, 25, 241.

- Perren, S., & Hornung, R. (2005). Bullying and delinquency in adolescence: victims' and perpetrator's family and peer relations, *Swiss Journal Of Psychology*, 64 (1), 51-64.
- Perry, D. G., Kusel, S. J., & Perry, L. C. (1988). Victims of peer aggression, *Developmental Psychology*, 24 (6), 807-814.
- Pickover, S. (2002). Breaking the cycle: a clinical example of disrupting an insecure attachment system, *Journal Of Mental Health Counseling*, 24,4, 358.
- Plomin, R. & Nesselroade, J.R. (1990). Behavioral genetics and personality change, *Journal of Personality*, 58(1), 191-220.
- Plomin, R., DeFries, J. C., and Loehlin, J.C. (1977). Genotype-Environment interaction and correlation in the analysis of human behavior, *Psychological Bulletin*, 84(2), 309-322.
- Pontzer, D. (2010). A theoretical test of bullying behavior: parenting, personality, and the bully/victim relationship, *Journal of Familial Violence*, 25, 259–273.
- Reynolds, B. (2002). Personality Development, Neil, J Salkind (Ed.), *Child Development* (300-305), USA: Macmillan Reference.
- Rigby, K. (2005). Why do some children bully at school: the contributions of negative attitudes towards victims and the perceived expectations of friends, parents and teachers, *School Psychology International*, 26,147.
- Ritter, J. (2002). AMA puts doctors on lookout for bullying, *Chicago Sun-Times*, News Special Edition; 3, June 20.
- Roland, E. (2000). Bullying in school: three national innovations in Norwegian schools in 15 years, *Aggressive Behavior*, 26, 135–143.

- Roland, E. (2002). Aggression, depression, and bullying others, *Aggressive Behavior*, 28, 198–206.
- Salmivalli, C. (1999). Participant role approach to school bullying: implications for interventions *Journal of Adolescence*, 22, 453-459.
- Salmivalli, C., Karhunen, J., & Lagerspetz, K. M. J. (1996a). How do the victims respond to bullying? *Aggressive Behavior*, 22, 99-109.
- Salmivalli, C., Laalinen, M., & Lagerspetz, K. M. J. (1998). Stability and change of behavior in connection with bullying in schools, *Aggressive Behavior*, 24, 205-218.
- Salmivalli, C., Lagerspetz, K., Bjorkqvist, K., Osterman, K., & Kaukiainen, A. (1996b). Bullying as a group process: participant roles and their relations to social status within the group, *Aggressive Behavior*, 22, 1-15.
- Sarıbeyoğlu, N. S. (2007). Lise öğrencilerinde aile içi çocuk istismarı ile zorbalık arasındaki ilişkinin incelenmesi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Scarr, S. & McCartney, K. (1983). How people make their own environments: a theory of genotype-environment effects, *Child Development*, 54, 424-435.
- Scarr, S. (1992). Developmental theories for the 1990s: development and individual differences, *Child Development*, 63(1), 1-19.
- Schuerger, J. M. (2003). 16F Adolescent Personality Questionnaire (APQ) Manual, Champaign, USA: The Institute for Personality and Ability Testing, Inc. (IPAT), O Ltd.

- Schwartz, D., Dodge, K. A. & Coie, J. D. (1993). The emergence of chronic peer victimization in boys' play groups, *Child Development*, 64,1755-1772.
- Schwartz, D., Dodge, K.A., Pettit, G.S., & Bates, J.E. (1997), The early socialization of aggressive victims of bullying, *Child Development*, 68(4), 667-675.
- Seals, D., & Young J. (2003). Bullying and victimization: prevalence and relationship to gender, grade level, ethnicity, self-esteem and depression, *Adolescence*, 38, 152.
- Sellers, J. G., Mehl, M. R., and Josephs, R. A. (2006). Hormones and personality: Testosterone as a marker of individual differences, *Journal of Research in Personality*, 41,126–138.
- Sijtsema, J.J., Veenstra, R., Lindenberg, S., and Salmivalli, C. (2009). Empirical test of bullies' status goals: assessing direct goals, aggression, and prestige, *Aggressive Behavior*, 35, 57-67.
- Slee, T., & Rigby, K. (1993). The relationship of eysenck's personality factors and self esteem to bully-victim behavior in Australian schoolboys, *Personality and Individual Differences*, 14: 371–73.
- Smith, K., & Brain. (2000). Bullying in schools: lessons from two decades of research, *Aggressive Behavior*, 26, 1–9.
- Smokowski, P.R & Kopasz, K.H. (2005). Bullying in school: an overview of types, effects, family characteristics, and intervention strategies, *Children & Schools*, 27 (2), 101-109.
- Smorti, A., & Ciucci, E. (2000). Narrative strategies in bullies and victims in Italian schools, *Aggressive Behavior*, 26, 33–48.

- Solberg, M. E., & Olweus, D. (2003). Prevalence estimation of school bullying with the Olweus bully/victim questionnaire, *Aggressive Behavior*, 29, 239–268.
- Sourander, A., Helstela, L., Helenius, H., & Piha, J. (2000). Persistence of bullying from childhood to adolescence—a longitudinal 8 year follow-up study. *Child Abuse and Neglect*, 24, 873-81.
- Stelmack, R. M. (2004). *Psychobiology Of Personality*, Elsevier Ltd. 15.07.2010
<http://books.google.com.tr/books?id=ayzwwfavhzic&g=a206&Lg=a206&Dq=personality+and+hormones++netter&Source=bl&ots=etqmzbg-g1&sig=hkt3e1ircybjugwmfdv0k0tdk8&hl=tr&ei=w9tctkhfh93q4wbj8dwydg&sa=x&oi>
- Sutton, J., & Keogh, E. (2000). Social competition in school: relationships with bullying, machiavellianism, and personality, *British Journal Of Educational Psychology*, 70, 443.
- Tani, F., Greenman, S., Schneider B.H., & Fregoso M. (2003). Bullying and the big five: a study of childhood personality and participant roles in bullying incidents, *School Psychology International*, 24,131.
- Tellegen, A., Lykken, D. T., Bouchard, T. J., Wilcox, K. J., Segal, L. N., and Rich, S. (1988). Personality similarity in twins reared apart and together, *Journal of Personality and Social Psychology*, 54(6),1031-1039.
- Totan, T. (2008). Ergenlerde zorbalığın anne, baba ve akran ilişkileri açısından incelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikolojik Danışmanlık Ve Rehberlik Abd.
- Unnever, J.D. (2005). Bullies, aggressive victims, and victims: are they distinct groups? *Aggressive Behavior* 31, 153–171.
- Van Der Wal M. F., De Wit C.A.M., & Hirasing, R.A. (2005). Psychosocial health

among young victims and offenders of direct and indirect bullying, *Pediatric*, 111, 1312-7.

Veenstra, R., Lindenberg, S., Oldehinkel, A. J., De Winter A .F., Verhulst F. C., & Ormel, J. (2005). Bullying and victimization in elementary schools: a comparison of bullies, victims, bully/victims, and uninvolved preadolescents, *Developmental Psychology*, 41(4), 672–682.

Wei, H., Melissa, J-R., & Hui-Ling, T. (2007). Bullying and victimization among taiwanese 7th graders: a multi-method, *School Psychology International*, 28; 479.

Williams, K., Chambers, M., Logan, S., & Robinson, D. (1996). Association of common health symptoms with bullying in primary school children, *British Medical Journal*, 313,17-19.

Yanbastı, G. (1991), *Kişilik Kuramları*, Izmir: Ege Üniversitesi Basımevi.

Yıldırım M., (2007). Şiddete başvuran ve başvurmeyan ergenlerin yalnızlık düzeyleri ve akran baskısı düzeyleri açısından incelenmesi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Adana.

Yıldırım, S., Tezer, E. ve Çileli, M. (2005). Behavioral characteristics and likeability of bullies, victims, bully/victims, and controls in an elementary school, *Eğitim ve Bilim*, 30, 136, 84-90.

Zuckerman, M. (2003). Biological Bases Of Personality, T. Millon & M.J., Lerner (Ed) Personality And Social Psychology, I.B., Weiner (Ed) *Handbook Of Psychology (95-109)*, Canada: John Wiley & Sons, Inc.

EK-1

ZORBA VE MAĞDUR BELİRLEME ANKETİ

AÇIKLAMA: Sınıfınızda aşağıdaki sorulara uyan üç arkadaşlarınızın ismini yazınız. Eğer o özellik size uyuyorsa kendi isminizi de yazabilirsiniz. Eğer kimseye uymuyorsa boş da bırakabilirsiniz. Yazdıklarınızı gizli tutunuz, biz de gizli tutacağız.

1. Arkadaşlarına vuran, döven, tartaklayan, tekme ya da tokat atan kimlerdir.
.....
.....
2. Arkadaşlarına bıçak, cam parçası, çakı, maket bıçağı gibi tehlikeli olabilecek aletlerle saldıran kimlerdir.
.....
.....
3. Arkadaşlarıyla alay eden, dalga geçen, isim takan, aşağılayıcı sözler söyleyen, kızdıran, korkutan veya tehdit eden kimlerdir.
.....
.....
4. Arkadaşları tarafından vurulan, dövülen, tartaklanan, tekme ya da tokat atılan kimlerdir.
.....
.....
5. Arkadaşları tarafından bıçak, cam parçası, çakı, maket bıçağı gibi tehlikeli olabilecek aletlerle saldırılan kimlerdir.
.....
.....
6. Arkadaşları tarafından alay edilen, dalga geçilen, isim takılan, aşağılayıcı sözler söylenen, kızdırılan, korkutulan veya tehdit edilen kimlerdir.
.....
.....

16PF - KİM KİŞİLİK VE MESLEK YÖNLENDİRME ENVANTERİNİ NASIL CEVAPLAYACAKSINIZ?

Bu envanter, ne tür ilgileriniz bulunduğunu ve bazı konular hakkında neler hissettiğinizi anlamaya çalışan sorular içermektedir. Envanter 4 bölümden oluşmaktadır:

BÖLÜM A, "KİŞİSEL TARZINIZ" bölümüdür. Bu bölümde yer alan sorular kişilik özellikleriyle ilgilidir (1-135 no'lu sorular). Bu sorular için "doğru" veya "yanlış" cevap yoktur; sizin için doğru olan hangisiyse o cevabı seçin. Soruların nasıl cevaplandırılacağını görmek için "**ÖRNEK SORU 1**"i inceleyin. Bu sorularda mümkün olduğu kadar "a" veya "c" seçeneğini işaretlemeye çalışın. "a" veya "c" seçeneklerinin size uygun olmadığı durumlarda "b. ?" seçeneğini işaretleyebilirsiniz.

BÖLÜM B, "PROBLEM ÇÖZME" bölümüdür. Bu bölümde yer alan sorular problem çözme gerektiren sorulardır (136-147 no'lu sorular). Bu soruların, tek bir doğru cevabı vardır. Soruların nasıl cevaplandırılacağını görmek için "**ÖRNEK SORU 2**"yi inceleyiniz.

BÖLÜM C, "MESLEKİ ETKİNLİK TERCİHLERİ" bölümüdür. Bu bölümde yer alan sorular mesleki aktivite tercihlerinizle ilgili sorulardır (148-162 no'lu sorular). Sorularda, sizden **iki** mesleki aktiviteyi seçmeniz istenmektedir. Soruların cevaplanma şekli "**ÖRNEK SORU 1**"e benzerdir. Bazı sorularda cevabınızı seçmekte zorlansanız da lütfen **iki** şıktan birini seçmeye çalışın.

BÖLÜM D, "YAŞANAN ZORLUKLAR" bölümüdür. Bu bölümde yer alan sorular hayatta yaşanan zorluklarla ilgilidir (163-205). Soruların cevaplanma şekli "**ÖRNEK SORU 1**"e benzerdir.

Lütfen, aşağıda verilen örnek soruları dikkatle okuyun.

ÖRNEK SORU 1: Arkadaşlarım iyi bir dinleyici olduğumu söyler.

- a. doğru
- b. ?
- c. yanlış

Bu soruda ifade size uyuyorsa "a. doğru" seçeneğini, uymuyorsa "c. yanlış" seçeneğini işaretleyiniz. Cevabınızdan emin değilseniz ya da karar veremiyorsanız "b.?" seçeneğini işaretleyiniz.

ÖRNEK SORU 2: "gemi" ile "kaptan" arasındaki ilişki "uçak" ile aşağıdakilerden hangisi arasında vardır?

- a. pilot
- b. şöför
- c. hostes

Bu soruda "gemi" ile "kaptan" arasındaki bir ulaşım aracı ve bu aracın yönetiminden sorumlu kişinin tanımlanması ilişkisinin benzeri "uçak" için "pilot" ile vardır. Bu doğrultuda, doğru cevap "**a. pilot**" seçeneğidir. Sizin de soru sayfasında "**a**" seçeneğini işaretlemeniz gerekmektedir.

Soruları cevaplandırırken lütfen şu dört önemli noktayı aklınızda bulundurun.

1. Her sorudaki ifadeyi okuyup sizi en iyi anlatan seçeneği işaretleyin. 2. bölüm altında yer alan Problem Çözme sorular (136-147 no'lu sorular) dışındaki sorular için "doğru" veya "yanlış" cevap yoktur; sizin için doğru olan hangisi ise o cevabı seçin.
2. Herhangi bir soru üzerinde çok fazla düşünerek zaman harcamayın. Doğal olarak aklınıza gelen ilk cevabı verin.
3. Seçeneklerden birini mutlaka seçmeye çalışarak, tüm soruları cevaplamaya çalışın. Boş bıraktığınız sorular, size ait raporların olumsuz etkileyeceğinden, envanterden elde edeceğiniz faydayı olumsuz yönde etkileyecektir. Bu sebeple, herhangi bir soruyu boş bırakmamanız önerilmektedir.
4. Soruları cevaplarken olabildiğince dikkatli ve dürüst olmanız ve sizi en iyi anlatan cevabı vermeniz önemlidir.

Eğer anlamadığınız bir şey varsa lütfen şimdi sorun.

BÖLÜM A
KİŞİSEL TARZINIZ

Bu bölümün nasıl yanıtlanması gerektiğine ilişkin bilgi almak için lütfen sayfa 3'e bakınız.

1. Herkesten daha sıcakkanlı ve cana yakın biriyimdir.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
2. Yapmış olduğum planlar yürümediğinde, zaman zaman canım sıkılır.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
3. Fikirlerim arkadaşlarımdan fikirlerinden daha iyi olduğunda bile onları kendime saklıyorum.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
4. İlginç şeyler yaparak insanları şaşırtmaktan hoşlanırım.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
5. Bir arkadaşım yanlış bir şey yaptığında, kendime hiç yakıştırmasam bile aynı şeyi ben de yaparım.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
6. Tanımadığım biriyle konuşmak benim için zordur.
a. doğru, benim için zordur
b. ?
c. yanlış, benim için zor değildir
7. Polis olmaktansa, Ressam veya Yazar olmayı tercih ederim.
a. doğru, Ressam veya Yazar olmayı tercih ederim
b. ?
c. yanlış, Polis olmayı tercih ederim
8. Karşılaştığım çoğu insanın güvenilir olduğunu söyleyebilirim.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
9. Genellikle, pratik birisi olduğumu düşünürüm.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
10. Karşımdaki kişi ilgili görünürse, duygularımı ona anlatırım.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
11. Yanlış bir şey yapmamış olsam bile, bazen kendimi suçlu ve üzgün hissederim.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
12. Yeni ve değişik yiyecekler yemektense, bildiğim şeyleri yemekten daha çok zevk alırım.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
13. Değerlendirebileceğim biraz boş zamanım olduğunda, bu zamanı kendi başıma geçirmeyi tercih ederim.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
14. Anne ve babama karşı kısa süreliğine de olsa, olumsuz duygular hissettiğim zamanlar olmuştur.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
15. Her zaman işleri bitireceğine güvenilen etkin bir kişiyim.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
16. Oturup bir şeyleri beklemek zorundaysam bile genellikle rahatımdır.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
17. Yardım amaçlı çalışmanın hoşuma gideceğini düşünmüyorum.
a. doğru, hoşuma gitmez
b. ?
c. yanlış, hoşuma gider
18. Moralim bozulduğunda bunu genellikle çabuk atlatırım.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
19. Konuşurken sözüm kesildiğinde, susanım ve sözü diğer kişilere bırakırım.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
20. Ciddi ve ağırbaşlı insanlarla birlikte olmayı tercih ederim.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
21. Sonucunda az sayıda insan zarar göreceksa, kuralları biraz dışına çıkılabileceğini düşünüyorum.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
22. Yeni bir gruba girdiğimde, bir süreliğine geri planda kalırım.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
23. Sinema ve konserlere gitmek gibi kültürel faaliyetlere katılmaktan hoşlanırım.
a. doğru
b. ?
c. yanlış

24. Tüm insanlar temelde iyi kalplidir.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
25. Arkadaşlarım benim biraz dalgın olduğumu ve geneide pratik olmadığımı düşünürler.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
26. Biri bana kişisel bir soru sorduğunda, cevaplandırmaktan kaçınırım.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
27. Kontrol edemeyeceğim şeyleri kafama takmam.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
28. Bir işi yaparken alışılmış ve denenmiş yöntemler yerine yeni yöntemler denemekten hoşlanırım.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
29. Hatalı olduğumu kabul etmekte zorlanırım.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
30. Bireylerin rakip olduğu oyunlardansa, ekiplerin rakip olduğu oyunları tercih ederim.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
31. Bir işi yaparken, o işin detayları konusunda çok özenli ve dikkatliyimdir.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
32. Herhangi bir şeyde büyük bir gecikme olursa; genellikle sabırsızlanırım, oradan uzaklaşmak isterim.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
33. Yardıma ihtiyacı olan insanlarla ilgilenmek hoşuma gider.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
34. Küçük başarısızlıklardan kolay etkilenmeyen sakin ve soğukkanlı biriyim.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
35. Karşımdaki kişinin düşüncesi yanlışsa, bunu kesinlikle söylerim.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
36. Komik hikayeler anlatarak insanları güldürmekten hoşlanırım.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
37. İnsanlar tüm güvenlik kurallarına tamı tamına uymam için ısrar ettiklerinde sinirlenirim.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
38. Birdenbire ilgi odağı haline gelirse utanırım.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
39. Mühendis olmaktansa, Müzisyen olmayı tercih ederim.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
40. "İnsanlar hep birbirlerini kandırmaya çalışıyor" diye düşünenlere katılmıyorum.
a. doğru, katılmıyorum
b. ?
c. yanlış, katılıyorum
41. Genellikle, düşüncelerim teorik konulardan çok uygulamaya yönelik ve somut konularla ilgilidir.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
42. İlişkilerimde kendimle ilgili çok fazla şey anlatmamanın daha iyi olduğunu düşünürüm.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
43. Bazen ortada hiçbir neden yokken kendimi mutsuz ve cesaretim kırılmış hissederim.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
44. Dünyanın daha iyi bir yer haline gelmesi için birçok yol düşünürüm.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
45. Bazen kimseye zarar dokunmayacağını düşündüğüm durumlarda yalan söylerim.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
46. Sorunları kendi başımayken, başkalarıyla birlikte çözebileceğimden daha rahat çözerim.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
47. Kendimi düzenli bir kişi olarak görürüm.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
48. Gergin olduğum zamanlarda bile ortaya çıkan küçük hayal kırıklıkları ile başa çıkabilirim.
a. doğru
b. ?
c. yanlış

49. Hiçbir şey, gruba yeni katılan insanların, grupta kendilerini rahat hissetmelerine yardımcı olmak kadar beni mutlu edemez.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
50. Bazen ne yaparsam yapayım yaptıklarımın yeteri kadar iyi olmadığını düşünüyorum.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
51. Genellikle, benim gibi düşünmeyen insanların fikirlerini değiştirebilirim.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
52. İnsanların dikkatini çok çekmemek için, espriler yapıp insanları güldürmeye çalışmam.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
53. Herhangi bir şey hakkında karar verirken, doğru ve yanlışın temel kurallarını göz önünde bulundurmaya dikkat ederim.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
54. Yeni arkadaşlıklar kurarken ilk adımı atan genellikle ben olurum.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
55. Televizyonda ünlü ressamlarla ilgili programları seyretmektense, yeni icatların tanıtıldığı programları izlemeyi tercih ederim.
a. doğru
b. ?
c. yanlış, ünlü ressamları izlemeyi tercih ederim
56. İnsanlar bana bir iyilik yaptıklarında gerçekte neyin peşinde olduklarını merak ederim.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
57. Fikirler üzerinde düşünmeye öyle ilgi duyuyorum ki, bazen uygulamaya yönelik ayrıntıları gözden geçiriyorum.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
58. Genelde mesafeli bir insanım.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
59. Bazen kendimi o kadar cesaretsiz hissedirim ki, o an bir başkasının yerinde olmak isterim.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
60. Yeni şeyler denemekten fazla hoşlanmam.
a. doğru
b. ?
c. yanlış, yeni şeyler denemekten hoşlanırım
61. Planlarımı başkalarının önerileri olmaksızın, kendi başıma yapmayı severim.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
62. Ödevim, tam olarak istediği şekilde olmasa bile, onu yine de teslim ederim.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
63. İnsanların bir şeyi uzun uzun anlatması canımı sıkır.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
64. Çok fazla değişiklik beni rahatsız eder.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
65. Arkadaşlarım ya da diğer kişiler duygularını paylaşmak ve rahatlamak istediklerinde her zaman bana gelir.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
66. Sorunlar ve hayal kırıklıkları beni fazla rahatsız etmez.
a. doğru, rahatsız etmez
b. ?
c. yanlış, rahatsız eder
67. Bir konuda tartışmaya girmektense uzlaşmayı tercih ederim.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
68. Çok heyecanlı ve hareketli ortamların içinde yer almayı severim.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
69. Günlük yaşamda çok fazla kural ve düzenleme olduğunu düşünüyorum.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
70. Tanımadığım insanlara karşı genellikle çekingen davranırım.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
71. İnsanların bazen filmlerin acıklı sahnelerinde ağlamasını aptalca bulurum.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
72. İnsanların söyledikleriyle yaptıkları arasında çoğunlukla fark olduğunu düşünüyorum.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
73. Genellikle, insanlar fikirlerimin teorik ve soyut olmaktan çok, gerçekçi ve uygulanabilir olduğunu söyler.
a. doğru
b. ?
c. yanlış

74. Kendimle ilgili kişisel bilgileri başkalarına anlatmaktan rahatsızlık duymam.
a. doğru, rahatsızlık duymam
b. ?
c. yanlış
75. Arkadaşlarım, çok fazla endişelendiğimi ve kendimi çok suçladığımı söyler.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
76. Bazen başkalarını onların beni düşündüğünden daha az düşünürüm.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
77. Bir projede birçok kişiyle çalışmaktansa tek başıma çalışmayı tercih ederim.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
78. Genellikle işleri ağırdan alıp, son dakikaya bırakma eğilimim vardır.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
79. Zaman zaman aslında hiç sevmediğim insanlara son derece arkadaşça davranıp onları kandırmış olurum.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
80. Sinir bozucu insanlara karşı bile sabırlı olmak konusunda kendimi eğittim.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
81. Başka birisine sorununu çözmek için yardım etmekten, kendimle ilgili bir şeyler yapmayı tercih ederim.
a. doğru
b. ?
c. yanlış, yardım etmeyi tercih ederim
82. Gün içinde duygularım sürekli değişir; bazen çok sevinçli bazen de çok üzüntülü olurum.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
83. Bir grubu yönetmekten hoşlanırım.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
84. Sürekli bir hareketliliğin olduğu, heyecan verici yerlerde bulunmaktan hoşlanırım.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
85. Çok dikkatli biriyimdir ve işleri her zaman olması gerektiği şekilde yapmaya gayret ederim.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
86. Zorunlu olmadığı sürece yeni bir grubun karşısında asla konuşmam.
a. doğru
b. ?
c. yanlış, yeni bir grubun karşısında konuşmak beni rahatsız etmez
87. Aşk filmi yerine macera filmi izlemeyi tercih ederim.
a. doğru
b. ?
c. yanlış, aşk filmi izlemeyi tercih ederim
88. İnsanları sevdiğimde bile "arkamdan vurmayacaklarına" emin olmak için gözlerimi dört açarım.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
89. Düşüncelerim genellikle makuldür ve gerçekçi konularla ilgilidir.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
90. Bazı insanlar yakınlaşması zor biri olduğumu düşünür.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
91. Bazen yaptığım basit bir hata için canımı çok fazla sıkırım.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
92. Herkes gibi olmayan, farklı insanları severim.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
93. Grup çalışmasını, başkalarından fikir almayı severim.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
94. Bazen affedip unutmaktansa hesaplaşmayı tercih ederim.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
95. Düzenli, tertipli olmak ve eşyanın yerini bilmek hoşuma gider.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
96. Bazen insanlara çok çabuk öfkelenirim.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
97. Danışman olmaktansa Bilgisayar Programcısı olmayı tercih ederim.
a. doğru, Bilgisayar Programcısı olmayı tercih ederim
b. ?
c. yanlış
98. Genellikle küçük şeylerin moralimi bozmasına engel olamam.
a. doğru
b. ?
c. yanlış

99. Başkalarından sorumlu olmak hoşuma gider.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
100. Kendimi birçok kişiden daha eğlenceli olarak tanımlayabilirim.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
101. Ne kadar can sıkıcı olsalar da, kurallar görmezden gelinmeyecek kadar önemlidir.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
102. Yeni biriyle tanışmak için hemen ilk adımı atarım.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
103. Matematik veya Fenle ilgili dersleri, Edebiyat veya Sosyal Bilimlerle ilgili derslere tercih ederim.
a. doğru
b. ?
c. yanlış, Edebiyat veya Sosyal Bilimlerle ilgili dersleri tercih ederim
104. İnsanlardan sürekli şüphe etmek yerine onlara güvenmeyi ve bunun sonuçlarına katlanmayı -sonucunda aldatılmak olsa bile - tercih ederim.
a. doğru
b. ?
c. yanlış, şüphelenmeyi tercih ederim
105. Düşüncelerime ve hayal gücüme, çevremde olup biten günlük şeylerden daha fazla önem veririm.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
106. Olayları pek fazla kendime saklamam.
a. doğru, saklamam
b. ?
c. yanlış
107. Kendimden emin olduğum ve güvende hissettiğim zamanlar, endişeli olduğum zamanlara göre daha fazladır.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
108. Bence hayatta mevcut dengelerin korunmasına ve aynı kalmasına değil, her şeyin değişmesine daha çok ihtiyaç vardır.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
109. Zamanımın çoğunu tek başıma çalışarak geçirmeme olanak veren bir işten hoşlanacağımı sanıyorum.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
110. Hiç hata yapmamak için, bir şeyler yaparken çok dikkatli ve titiz davranırım.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
111. Sessiz ve sakin olmam gereken durumlarda, huzursuz bir şekilde yerimde duramaz, sürekli hareket ederim.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
112. Bazen kendimi beğenmem.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
113. Çocukların sağlığını iyileştirme yöntemleri ile ilgili bir kitap okumaktansa, yeni icatlar hakkındaki bir kitabı okumayı tercih ederim.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
114. Hayatta beni rahatsız eden çok az şey vardır.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
115. İnsanlar, benim dediklerimi yaptırmak yerine işbirliğine daha yatkın olduğumu düşünür.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
116. Arkadaşlarımla birlikte hareketli ve eğlenceli bir akşam geçirmektense sessizce çalışarak geçireceğim bir akşamı tercih ederim.
a. doğru
b. ?
c. yanlış, hareketli ve eğlenceli bir akşamı tercih ederim
117. İçimden geldiği gibi davranmanın görgü ve kurallara bağlılıktan daha önemli olduğunu düşünüyorum.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
118. Hiç tanımadığım insanların yanına gidip konuşmak benim için kolaydır.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
119. İyi bir futbolcu, bir şairin güzelliğinden daha çok takdir ederim.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
120. Birçok insan doğruyu söylemek yerine kendi çıkarlarına daha çok uyduğu için genellikle yalan söyler.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
121. Kendimi pratik ve gerçekçi bir kişi olarak değil, yaratıcı bir kişi olarak tanımlarım.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
122. Duygularım hakkında herkesle, hatta yabancılarla bile rahatlıkla konuşabilirim.
a. doğru
b. ?
c. yanlış

123. Bazen insanları kullanırım.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
124. Yaşam felsefem: "Risk al ve yeni şeyler dene"dir.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
125. Bir insan olarak doğmasaydım, gruplar halinde gezen başka bir canlı olmak isterdim.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
126. Odamın dağınık olması beni pek rahatsız etmez.
a. doğru, rahatsız etmez
b. ?
c. yanlış
127. Bir iş yaparken başkalarının dikkatimi dağıtmasından rahatsız olmam.
a. doğru, rahatsız olmam
b. ?
c. yanlış, rahatsız olurum
128. Sık sık diğer insanlar tarafından sindirildiğimi hissedirim.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
129. Başkalarının sorunlarını dinlemeyi, kitap okumaya veya televizyon seyretmeye tercih ederim.
a. doğru
b. ?
c. yanlış, kitap okumayı veya televizyon seyretmeyi tercih ederim
130. Hatalı olsalar bile, başkalarını eleştirmekte veya hatalarını yüzlerine söylemekte tereddüt ederim.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
131. Her zaman, insanların bana doğruyu söylediklerine inanırım.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
132. Yeni şeyler denemektense, denenmiş ve güvenli olandan kaçınmak daha iyidir.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
133. Biri açıkladığım bir şeyi geç anlasa bile ona karşı sabırlıyım.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
134. Tartışmaya girmekten mümkün olduğunca kaçınırım.
a. doğru
b. ?
c. yanlış
135. Yaşam hakkında görüşlerim bellidir, alıştığım ve çok değişmeyen ortamları tercih ederim.
a. doğru
b. ?
c. yanlış

BÖLÜM B PROBLEM ÇÖZME

Bu bölümün nasıl yanıtlanması gerektiğine ilişkin bilgi almak için lütfen sayfa 3'e bakınız.

136. "Araba" için "Şöför" ne ise, "At" için ..... odur.
a. seyis
b. jokey
c. uşak
137. Aşağıdakilerden hangisi diğerlerinden farklıdır?
Paris - Londra - Ankara - Venedik- Berlin
a. Paris
b. Venedik
c. Ankara
138. Aşağıdaki sözcüklerden hangisi diğerlerinden farklıdır?
Altında - Yanında - Üstünde - Arkasında - Arasında
a. altında
b. arasında
c. yanında
139. "abartılı" sözcüğünün karşıt anlamlısı aşağıdakilerden hangisidir?
a. düzenli
b. normal
c. sade
140. "sıkılgan" sözcüğünün karşıt anlamlısı aşağıdakilerden hangisidir?
a. rahat
b. esnek
c. aktif
141. Aşağıdaki sözcüklerden hangisi diğerlerinden farklıdır?
a. dönem sonu
b. mevsimlik
c. periyodik
142. Eğer elinizde 5 adet madeni para varsa ve bunların 3'ü eğri ve 4'ü de gümüş ise, aşağıdakilerden hangisi doğrudur?
a. 2 gümüş para her zaman eğridir
b. yalnızca 1 gümüş para eğridir
c. 3 gümüş para her zaman eğridir
143. "dakika" ile "saat" arasındaki ilişki "saniye" ile aşağıdakilerden hangisi arasında vardır?
a. dakika
b. milisaniye
c. saat
144. "daha iyi" ile "en kötü" arasındaki ilişki "daha yavaş" ile aşağıdakilerden hangisi arasında vardır?
a. hızlı
b. en yavaş
c. en çabuk
145. "yanlış" sözcüğünün karşıt anlamlısı aşağıdakilerden hangisinin karşıt anlamlısıdır?
a. doğru
b. düzgün
c. hata
146. Aşağıdakilerden hangisi "mükemmel" ile aynı anlamdadır?
a. mutlak
b. çok güzel
c. kusursuz

EK-3

I.BÖLÜM KİŞİSEL BİLGİLER

Ad Soyad:	Yaşınız: .....
Cinsiyet: Erkek ☒ Kız ☐	Sınıfınız? .....
Anne: ☒ Sağ ☐ Vefat etmiş	Baba: ☐ Sağ ☐ Vefat etmiş
Anne-baba: ☒ Birlikte ☐ Boşanmış	
Babanızın Mesleği: İşçi ☐ Memur ☐ Küçük esnaf (bakkal, lokantacı vb.) ☐ Mühendis/doktor/avukat vb. ☐ Diğer (belirtiniz.....) ☐	Çalışmıyor çünkü Emekli ☐ İşsiz ☐
Annenizin Mesleği: İşçi ☐ Memur ☐ Küçük esnaf(bakkal, lokantacı vb.) ☐ Mühendis/doktor/avukat vb. ☐ Diğer (belirtiniz.....) ☐	Çalışmıyor çünkü Emekli ☐ İşsiz ☐ Ev Hanımı ☐
Anne ve Babanızın Eğitim Durumu:	
Baba ☐ Okur yazar değil ☐ Okur Yazar ☐ İlkokul ☐ Ortaokul ☐ Lise ☒ Yüksekokul-Üniversite	Anne ☐ Okur yazar değil ☐ Okur Yazar ☐ İlkokul ☐ Ortaokul ☐ Lise ☒ Yüksekokul-Üniversite
Oturduğunuz Ev: ☐ Lojman ☐ Kira ☐ Kendimizin ☐ ☐ Diğer (Lütfen belirtiniz.....)	
Siz dahil kaç kardeşiniz:	
Ailenin kaçınıcı çocuğusunuz:	
Evde size dayak atılıyor mu? ☐ Her zaman ☐ sık sık ☒ ara sıra ☐ birkaç defa ☐ hiçbir zaman	
3tAilenizin ekonomik durumu ☐ kötü ☐ Orta ☐ Ortanın Üstü ☐ İyi	
Evde sorunlarınızı anlatabileceğiniz biri var mı?..... Var ise kim?.....	
Okulda sorunlarınızı paylaşacağımız bir öğretmeniniz var mı?..... Var ise kim?.....	

ÖZGEÇMİŞ

1972 yılında Iğdır da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini İzmir’de tamamladı. 1990 yılında Ege Üniversitesi Psikoloji Bölümüne girdi ve 1995 yılında mezun oldu. 1995-1997 yıllarında Beyaz Balon Anaokulunda psikolog olarak çalıştı. 1999 yılında T.C. Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı Ahmet Emin Yalman İlköğretim Okulu’nda psikolog olarak çalışmaya başladı. Halen Ahmet Emin Yalman İlköğretim Okulu’nda psikolog olarak çalışmaktadır.

Rüya ÇAĞRI

2010

T.C.
İSTANBUL VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : B.08.4.MEM.4.34.00.18.580/2231/47139
Konu : Anket
(Rüya ÇAĞRI)

24.Nisan 2009

MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

- İlgi: a) Valilik Makamının 24/04/2009 tarih ve 2200/46767 sayılı Oluru.
b) Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı'nın Okul ve Kurumlarda Yapılacak Araştırma ve Araştırma Desteğine Yönelik izin ve Uygulama Yönergesi.
c) 28/01/2009 tarih ve 239 sayılı yazınız.

Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı Klinik Psikoloji Tezli Yüksek Lisans öğrencisi **Rüya ÇAĞRI'nın**, İlimizde ekte isimleri belirtilen okullarda uygulanmak üzere "**Zorbalık Yapan ve Zorbalığa Maruz kalan Çocukların Kişilik Özelliklerinin Karşılaştırılması**" konulu anket çalışmasını yapma isteği ilgi (a) Valilik Oluru ile uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi, gereğinin ilgi (a) Valilik Oluru doğrultusunda, gerekli duyurunun anketçi tarafından yapılmasını, işlem bittikten sonra 2(iki) hafta içinde sonuçtan Müdürlüğümüz Kültür Bölümüne rapor halinde bilgi verilmesini arz ederim.

Erdem DEMİRCİ
Müdür a.
Müdür Yardımcısı

EKLER :
Ek-1. İLGİ (a) Valilik Oluru.
2. Anket soruları.

EGİTİM **NOT** : Verilecek cevapta tarih, kayıt numarası, dosya numarası yazılması rica olunur.
%100 **Adres** : İstanbul Millî Eğitim Müdürlüğü A.Blok Ankara cad. No:2 Cağaloğlu 2125261382
DESTEK **E-Mail** : kultur34@meb.gov.tr **Web** : <http://istanbul.meb.gov.tr/bolumler/kultur>
4440632